

En erhvervsfilosofisk indstilling

*- I spændingsfeltet mellem det problemorienterede
og det handlingsorienterede*

KANDIDATAFHANDLING

Cand.merc.(fil.) / Copenhagen Business School 2013

Af:

Agnete Schimmell Raakjær

Julie Lorentzen

Title:

A Matter of Business Philosophy

*- The Relationship between a Problem-Oriented
and an Action-Oriented Approach*

Dato for aflevering: 2.9.2013

Antal normalsider: 112,3 (antal anslag: 255.456)

Ved vejleder:

assistant professor Rasmus Johnsen,
Institut for Ledelse, Politik og Filosofi

Agnete Schimmell Raakjær

Julie Lorentzen

ABSTRACT

In this master's thesis we examine the aspect of business philosophy, which deals with the relationship between the problem-oriented approach and the action-oriented approach. We explore how we, through a reciprocal integration, can accommodate on one side the need to examine, problematize, analyze and reflect and on the other the need to act, make decisions and create change.

We do this first and foremost through an examination of the problem-oriented and the action-oriented approaches and of how they each possess strengths and weaknesses, why they must be integrated reciprocally. Thus, the approaches must be continuously connected and continuously affecting each other rather than remaining two independent, parallel tracks. Furthermore, we examine the challenge of bringing philosophy into play in and in relation to other purposes, disciplines and contexts, and here we highlight two different modes of integration, an instrumentalizing and a radical, which are not reciprocal. These modes of integration are illustrated through the theme of business ethics in the shape of the traditional approach and the radical approach.

In continuation hereof, we present three alternative approaches to business ethics. The approaches are developed from an account of Bruno Latour's concepts of matters of fact and matters of concern, Robert Pippin's concept of the irreducibly first-personal perspective, and Jonathan Lear's concepts of polis, idiopolis and idiolect. Furthermore, these alternative approaches are analyzed according to the theme of business ethics in an attempt to maintain the strengths and work against the weaknesses of the traditional and the radical approach.

On the basis hereof, we develop a business-philosophical stance, which accommodates the relationship between the problem-oriented approach and the action-oriented approach through a reciprocal integration. A stance which moves from matters of fact to matters of concern to open and enlightened matters of fact. A stance which does not reject the experience of the complexity of the world but makes this an enlightened and qualified basis for reducing, yet nuanced and reflexive interpretations, which again and again must be regarded as matters of concern. A stance which is sensitive to the context in which it is brought into as well as the generations of meaning, practices and languages of that context, and thus creates opportunity for action, decision, legitimate reasons and change. Finally, the business-philosophical stance is a stance that never closes in on itself, but is constantly kept open for debate, revision, and reflection.

Concludingly, it is shown how this business-philosophical stance creates a reciprocal integration between the problem-oriented and the action-oriented approaches, and how it responds to objections originating in the traditional and radical approaches.

INDHOLDSFORTEGNELSE

ABSTRACT	1
INDLEDNING	4
<i>EN RECIPROK INTEGRATION</i>	5
<i>PROBLEMFOMULERING</i>	6
OPBYGNING	7
KAPITEL 1: METODISKE REFLEKSIONER	9
<i>FOKUS OG AMBITION – AFGRÆNSNINGER OG BEGRÆNSNINGER</i>	9
<i>VORES EGEN SITUERETHED I SPÆNDINGSFELTET</i>	10
LITTERATUR – VALG OG FRAVALG	10
<i>SPÆNDINGSFELTET I EN UDDANNELSESMÆSSIG KONTEKST</i>	10
<i>INTEGRATION I EN FILOSOFISK KONTEKST</i>	11
<i>BUSINESS ETHICS – TEMATIKKENS ROLLE OG LITTERATUR</i>	12
<i>LATOUR, PIPPIN OG LEAR</i>	12
<i>BRUNO LATOUR</i>	13
<i>ROBERT PIPPIN</i>	14
<i>JONATHAN LEAR</i>	14
<i>BEGRÆNSNINGER I AFHANDLINGENS TEORETISKE UDGANGSPUNKTER</i>	15
KAPITEL 2: ET SPØRGSMÅL OM INTEGRATION	16
DEN RECIPROKKE INTEGRATION	16
<i>UDDANNELSE OG DANDELSE</i>	17
<i>EN RECIPROK INTEGRATION MELLE ERHVERVSØKONOMI OG LIBERAL ARTS</i>	18
<i>DE FIRE CENTRALE DIMENSIONER</i>	19
INTEGRATION I EN FILOSOFISK KONTEKST	23
<i>REN FILOSOFI VERSUS ANVENDT FILOSOFI</i>	23
<i>OM AT GØRE BRUG AF FILOSOFI PÅ EN FILOSOFISK MÅDE</i>	24
<i>FILOSOFI SOM EN TERAPEUTISK DISCIPLIN</i>	25
<i>FILOSOFI SOM EN FORDOMSFRI, SPØRGENDE OG NEDBRYDENDE DISCIPLIN</i>	26
<i>TO FORMER FOR INTEGRATION</i>	27
KAPITEL 3: BUSINESS ETHICS	28
TRADITIONEL BUSINESS ETHICS	28
<i>ET PRAKTISK, ANVENDELSESORIENTERET OG STRATEGISK FELT</i>	28
<i>AHISTORISKE DILEMMAER OG ANALYSEMODELLER</i>	29
<i>ET REDSKAB TIL VÆRKTØJSKASSEN</i>	30
EN RADIKAL TILGANG TIL BUSINESS ETHICS	31
<i>ET OPGØR MED COMMON SENSE OG STATUS QUO</i>	34
BUSINESS ETHICS I ET SPÆNDINGSFELT	35
KAPITEL 4: TRE ALTERNATIVE TILGANGE TIL BUSINESS ETHICS	37
FRA KENDSGERNIGNER TIL ANLIGGENDER	37
<i>TVEDELINGEN AF VERDEN</i>	38
<i>FACT POSITIONEN OG FAIRY POSITIONEN</i>	39
<i>OM AT SEJLE I STEDET FOR AT BYGGE BRO</i>	40
<i>OM AT BEVÆGE SIG FRA KENDSGERNINGER TIL ANLIGGENDER</i>	41
<i>FORSAMLINGER OG FORSKELLE</i>	42
<i>FRA SCENE TIL TEATER</i>	43
<i>OM AT FØJE VIRKELIGHED TIL I STEDET FOR AT TRÆKKE FRA</i>	44
<i>EN STÆDIG REALISTISK POSITION</i>	45

BUSINESS ETHICS SOM ET ANLIGGENDE	45
<i>EN KOMPLICERENDE TILGANG</i>	45
<i>BEGREBET BUSINESS ETHICS BETRAGTET SOM ET ANLIGGENDE</i>	46
<i>ETISKE DILEMMAER BETRAGTET SOM ANLIGGENDER</i>	46
<i>BUSINESS ETHICS SOM NOGET DER VEDRØRER OS</i>	47
<i>POSITIV FREM FOR DESTRUKTIV KRITIK</i>	48
PROBLEMATISERING AF LATOURS KOMPLICERENDE TILGANG	49
<i>FRA KOMPLEKSITET TIL HANDLING</i>	49
DET IRREDUCIBLE FØRSTEPERSONSPERSPEKTIV	50
<i>DE NORMATIVE UDSAGNS STATUS</i>	51
<i>DE ALLESTEDSNÆRVÆRENDE NORMATIVE SPØRGSMÅL</i>	52
<i>NORMATIVE SPØRGSMÅL SOM IRREDUCIBLE FØRSTEPERSONSSPØRGSMÅL</i>	53
<i>OM AT KUNNE BEGRUNDE SINE VALG</i>	54
BUSINESS ETHICS FRA ET FØRSTEPERSONSPERSPEKTIV	55
<i>ET SPØRGSMÅL OM HANDLING OG FORTOLKNING</i>	56
<i>ET SPØRGSMÅL OM PRINCIPPER?</i>	56
<i>OM AT TRÆDE TÆTTERE PÅ DEN ENKELTES ERFARINGER</i>	58
EN VÆGTNING AF DET HANDLINGSORIENTEREDE?.....	59
<i>NÅR FORTOLKERE SAMARBEJDER, KOMMUNIKERER OG BEGRUNDER</i>	59
OM AT LEVE I EN IDIOPOLIS	60
<i>AT FORSTÅ AFSTANDEN MELLEM MENNESKER</i>	61
<i>DEN MENNESKELIGE PSYKE</i>	61
<i>AT HJÆLPE ANDRE VED AT FORTÆLLE DEM EN LØGN</i>	62
<i>FORHOLDET MELLEM DEN MENNESKELIGE PSYKE OG DEN SOCIALE VERDEN</i>	63
<i>AT SÆTTE SPØRGSMÅLSTEGN VED VERDEN</i>	64
<i>IDIOPOLIS OG IDIOLEKT</i>	65
<i>MAMA IT'S YOU</i>	66
<i>IDIOPOLISENS UNDERGANG</i>	67
BUSINESS ETHICS SOM EN IDIOPOLIS.....	68
<i>KOLLEKTIV OG INDIVIDUEL MENINGSSKABELSE</i>	68
<i>VIRKSOMHEDER OG NGO'ER SOM IDIOPOLISER</i>	69
<i>OM AT INDGÅ I EN SOCIAL KONTEKST OG SKABE FORANDRINGER</i>	70
<i>EN LUKKET IDIOPOLIS</i>	70
<i>AT KRITISERE UDEFRA VERSUS AT FORANDRE INDEFRA</i>	71
VÆGTNINGEN AF DET PROBLEMORIENTEREDE OG DET HANDLINGSORIENTEREDE	71
KAPITEL 5: EN ERHVERVSFILOSOFISK INDSTILLING.....	73
<i>EN INDSTILLING</i>	73
<i>OM AT KOMPLICERE</i>	74
<i>FRA KENDSGERNINGER TIL ANLIGGENDER TIL ÅBNE OG OPLYSTE KENDSGERNINGER</i>	75
<i>OM AT GIVE LEGITIME BEGRUNDELSER I SOCIALE KONTEKSTER</i>	77
<i>OM AT SKABE FORANDRINGER</i>	80
KAPITEL 6: INTEGRATION, INDVENDINGER OG DIMENSIONER	83
DEN ERHVERVSFILOSOFISKE INDSTILLINGS RECIPROKKE INTEGRATION	83
<i>RECIPROK INTEGRATION – PÅ FLERE NIVEAUER</i>	83
INDVENDINGER MOD DEN ERHVERVSFILOSOFISKE INDSTILLING	86
DEN ERHVERVSFILOSOFISKE INDSTILLINGS FIRE CENTRALE DIMENSIONER	89
KAPITEL 7: KONKLUSION	93
LITTERATURLISTE	96

INDLEDNING

Hvem eller hvad forårsager klimaforandringerne? Kan vi gøre noget ved dem, hvad kan vi gøre, og hvem bør i så fald gøre det? Vil forandringerne fortsætte, og hvad vil konsekvenserne af dem være? Er forskernes beregninger troværdige, og hvad gør, at nogle betvivler disse beregninger? Hvilke løsningsmuligheder foreligger, og hvilke skal vi vælge? Hvordan påvirker klimaforandringerne den globale økonomi, stabilitet, beskæftigelse og vækst? Hvorfor fokuserer vi på biodiversitet og fremtidige generationer, når der lige nu er mennesker, der lider under krig, sygdom og hungersnød? Hvordan skal vi prioritere?

Disse er blot et udpluk af de mange spørgsmål, usikkerheder og dilemmaer, som knytter sig til den sag, der karakteriseres som de globale klimaforandringer. En sag, der kræver, at vi bliver ved med at stille spørgsmål, undersøge, afsøge og analysere, hvis vi skal få en forståelse for, og indsigt i, dens kompleksitet og alvor. Og endvidere at vi ikke blot betragter den som et økonomisk, sikkerhedspolitisk, biologisk, socialt, etisk, geografisk eller politisk spørgsmål, men derimod som et anliggende, der er udgjort af mangfoldige forhold og spændinger. Samtidig er de globale klimaforandringer en sag, hvis alvor og karakter kalder på øjeblikkelig handling, store beslutninger og konkrete forandringer. Isen på polerne smelter, særlige klimazoner forsvinder og med dem et særligt dyreliv, og kloden rammes i stigende grad af ekstreme vejrforhold med orkaner, tørke og oversvømmelser til følge.

Ovenstående præsenteres her som et eksempel på en sag, der kræver, at vi forholder os til den både problemorienteret og handlingsorienteret. Vi kan på den ene side ikke nøjes med at forstå klimaforandringerne som et spørgsmål om reducere i udledningen af CO₂ eller om temperaturstigning. De globale klimaforandringer er en langt mere kompliceret, sammensat og omfattende sag. På den anden side har sagens karakter en grad alvor, der kalder på øjeblikkelige handlinger og beslutninger. Fokuserer vi alene på at træffe beslutninger og på at handle, risikerer vi at overse muligheder, at misforstå grundlæggende forhold, at forværre situationen eller at vælge de forkerte løsninger. Udskyder vi derimod beslutningerne eller afholder os fra at handle, kan situationen forværres drastisk, skabe uigenkaldelige forandringer og resultere i omfattende katastrofer.

Det afgørende spørgsmål, der tegner sig i forlængelse heraf, er således, hvordan vi balancerer forholdet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede? Hvordan placerer vi os i dette spændingsfelt?

EN RECIPROK INTEGRATION

Nærværende afhandling er en undersøgelse af spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede. En undersøgelse af, hvordan vi kan imødekomme, på den ene side at skulle undersøge, problematisere, analysere og reflektere, og på den anden side at skulle handle, træffe beslutninger og skabe forandringer.

Rapporten *"Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession"* (2011) af Anne Colby, Thomas Ehrlich, William M. Sullivan og Jonathan R. Dolle (Colby et al.) præsenterer en måde, hvorpå vi kan gribe det an. Rapporten undersøger, hvordan amerikanske erhvervsøkonomiske bacheloruddannelser skal uddanne studerende intellektuelt og etisk, ud fra forestillingen om, at studerende både skal uddannes til medarbejdere og ledere, og dannes som mennesker og borgere (Colby et al. 2011, 2), og anbefalingen, som Colby et al. kommer med, og som vi vil vende tilbage til senere i afhandlingen, er integrationen mellem erhvervsøkonomi og liberal arts.

Colby et al. anvender i denne sammenhæng forskellen mellem en vægtstang og en dobbelthelix som metafor (Colby et al. 2011, 5 – 7). På vægtstangen fordeles vægten i hver af enderne med en stang som eneste bindeled. Erhvervsøkonomi kommer således til at veje tungt i den ene ende, liberal arts tungt i den anden, mens forbindelsen dem imellem forbliver tynd. Dobelthelixa, derimod, opbygges af to strenge, som snor sig om hinanden (ibid.). Erhvervsøkonomi og liberal arts kommer på denne måde konstant til at være i forbindelse og udveksling med hinanden, sådan at de reagerer på, reviderer og beriger hinanden. Således symboliserer dobbelthelixa, hvad der sker, når fagområderne ikke placeres side om side, men derimod integreres reciprok, hvorfor rapporten anbefaler en *reciprok integration* erhvervsøkonomi og liberal arts imellem. Det indebærer, at fagområderne ikke adskilles, men derimod påvirker og påvirkes af hinanden, som i en dobbelthelix:

"The concept of reciprocal integration argues strongly that the liberal arts must be professionalized, must be framed and taught in the context of practical problems, at least as much as practical learning needs to be enriched, nuanced, and critiqued through the lenses of the ideas and perspectives of the liberal arts. Each of these domains must serve as both crucible and catalyst to animate the educational potential of the other" (Colby et al. 2011, xi).

På baggrund af anbefalingen i *"Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession"* vil vi i nærværende kandidatafhandling forsøge at imødekomme spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem en reciprok integration. En reciprok integration, som ikke opløser spændingen, men derimod lader det problemorienterede og det handlingsorienterede påvirke hinanden, således at de reagerer

på og reviderer hinanden, fremhæver nogle aspekter og svækker andre, samt danner nye forbindelser imellem hinanden.

Endvidere vil vi behandle spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede som et grundlæggende aspekt ved det, vi karakteriserer som erhvervsfilosofi. Erhvervsfilosofi forstået som det at bringe filosofi i spil i en erhvervsøkonomisk kontekst. Det vil sige en filosofi, som både præges af en analytisk, problematiserende, undersøgende, spørgende, reflekterende og kritisk karakter og af konkrete, praktiske, økonomiske, mål- og handlingsorienterede krav og rammer. En definition vi vil vende tilbage til senere i afhandlingen.

PROBLEMFORMULERING

I forlængelse af den ovenstående indledning og emneafgrænsning vil vi i nærværende kandidatafhandling besvare følgende problemformulering:

Undersøg hvordan det aspekt ved erhvervsfilosofi, som omhandler spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, kan imødekommes gennem en reciprok integration.

Denne problemformulering vil vi besvare ved at:

- Beskrive det problemorienterede og det handlingsorienterede og undersøge forholdet dem imellem inden for en uddannelsesmæssig og en filosofisk kontekst.
- Konkretisere spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem tematikken business ethics.
- Undersøge, gennem tematikken og endvidere Bruno Latours begreber om *kendsgerninger* og *anliggender*, Robert Pippins begreb om det *irreducible firstpersonsperspektiv* og Jonathan Lears begreber om *polis*, *idiopolis* og *idiolekt*, hvordan spændingsfeltet kan imødekommes.
- Udvikle en tilgang, som imødekommer spændingsfeltet gennem en reciprok integration med udgangspunkt i Latour, Pippin og Lears begreber.

På baggrund af denne problemformulering kan nærværende kandidatafhandling siges at være opdelt i to. I første del undersøger vi, hvordan vi overhovedet kan forstå det problemorienterede, det handlingsorienterede og spændingsfeltet dem imellem. På denne måde klarlægges det, hvilke muligheder og begrænsninger som spændingsfeltet medfører, og således hvilken ramme der er for udviklingen af en tilgang, der imødekommer både det problemorienterede og det handlingsorienterede. Anden del består i et forsøg på at imødekomme spændingsfeltet gennem en reciprok integration og således udvikle en tilgang,

som både analyserer, reflekterer, kritiserer, problematiserer, handler, træffer beslutninger og skaber forandringer på baggrund af de muligheder og begrænsninger og således den ramme, vi undersøgte i første del.

OPBYGNING

Vi vil i det følgende klarlægge, hvordan vi vil besvare ovenstående problemformulering. Dette gøres gennem en introduktion til afhandlingens kapitler og således også en introduktion til afhandlingens opbygning og sammenhæng.

Kapitel 1: *Metodiske refleksioner*

På baggrund af den i indledningen introducerede emneafgrænsning og problemformulering, gennemgår vi i kapitel 1 de forudsætninger, begrænsninger, valg og fravalg, som knytter sig til afhandlingens emnefelt, litteratur og fremgangsmåde, og endvidere til vores egen situerethed i spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede.

Kapitel 2: *Et spørgsmål om integration*

I kapitel 2 undersøges begreberne om det problemorienterede, det handlingsorienterede og den reciproke integration, og dernæst begrebet om erhvervsfilosofi inden for henholdsvis en uddannelsesmæssig og en filosofisk kontekst. Formålet med denne undersøgelse er klarlægge de muligheder og begrænsninger, valg og fravalg, som knytter sig til en imødekommelse af spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem en reciprok integration. Ved at udbygge vores forståelse af begreberne i vores problemformulering og således af de præmisser og diskussioner, som hver af dem bygger på, vil vi således samtidig udbygge vores forståelse af de forhold, som imødekommelsen af spændingsfeltet skal undersøges og udvikles under hensynstagen til.

Kapitel 3: *Business ethics*

Spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede konkretiseres i kapitel 3 gennem tematikken business ethics. Således introducerer vi henholdsvis den traditionelle og den radikale tilgang, som to forskellige former for integration, der ikke er reciproke. Den traditionelle tilgang repræsenterer således en integration, som vægter det handlingsorienterede tungest, og den radikale tilgang en, som vægter det problemorienterede tungest. Formålet er i forlængelse heraf at klarlægge de styrker og svagheder, som hver af tilgangene indeholder, og på denne måde de styrker og svagheder, som knytter sig til forskellige former for integration.

Kapitel 4: *Tre alternative tilgange til business ethics*

Kapitel 4 præsenterer tre alternative tilgange til business ethics. Tilgangene udvikles på baggrund af redegørelser for Bruno Latours begreber om kendsgerninger og anliggender, Robert Pippins begreb om det irreducible førstepersonsperspektiv og Jonathan Lears begreber om polis, idiopolis og idiolekt. Disse begreber analyseres i forhold til tematikken business ethics og sammenlignes endvidere med henholdsvis den traditionelle og den radikale tilgang, som vi introducerede i kapitel 3. De tre alternative tilgange, skabt på baggrund af Latour, Pippin og Lears begreber, præsenteres således i et forsøg på at bibeholde styrkerne fra den traditionelle og den radikale tilgang, undgå svaghederne og herigennem imødekomme spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede.

Kapitel 5: *En erhvervsfilosofisk indstilling*

I kapitel 5 udvikles en indstilling, som imødekommer spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem en reciprok integration. Dette sker på baggrund af de tre alternative tilgange, som vi introducerede i kapitel 4, og en undersøgelse af, hvad der sker i spændingsfeltet dem imellem. Vi undersøger således, hvordan tilgangene udbygger, udfordrer, styrker, reagerer på og endvidere reviderer hinanden, og hvilken tilgang som herigennem kommer til syne.

Kapitel 6: *Integration, indvendinger og dimensioner*

I kapitel 6 belyses det, hvorledes den i kapitel 5 udviklede erhvervsfilosofiske indstilling skaber en reciprok integration mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede. Der præsenteres endvidere en række mulige indvendinger mod denne indstilling, og endelig reformuleres de fire centrale dimensioner introduceret i kapitel 2.

Kapitel 7: *Konklusion*

KAPITEL 1: METODISKE REFLEKSIONER

I forlængelse af emneafgrænsningen, problemformuleringen og gennemgangen af hvordan vi vil besvare problemformuleringen, vil vi i det følgende gøre os en række forskellige metodiske refleksioner angående afhandlingens ambition og fokus, vores egen situerethed i spændingsfeltet og endvidere afhandlingens litteratur og tematik.

FOKUS OG AMBITION – AFGRÆNSNINGER OG BEGRÆNSNINGER

Som beskrevet i problemformuleringen, er ambitionen for nærværende afhandling at undersøge et specifikt aspekt ved erhvervsfilosofi, nemlig spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, og i forlængelse heraf at undersøge, hvordan dette spændingsfelt kan imødekommes. Afhandlingen søger i forlængelse heraf ikke at afdække erhvervsfilosofi som begreb, men udelukkende at undersøge et aspekt ved det. Endvidere skal afhandlingen ikke læses som et forsøg på at opløse spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede. Tværtimod. Afhandlingens problemformulering bygger på forudsætningen om, at spændingsfeltet skal imødekommes gennem en reciprok integration, hvor begge orienteringer bibeholdes, forstærker hinandens styrker og modarbejder hinandens svagheder. En forudsætning og pointe som vil blive uddybet og underbygget i kapitel 2 og 3.

I forlængelse heraf skal det understreges, at selvom afhandlingen behandler spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede alene som et aspekt ved erhvervsfilosofi, er spændingen ikke begrænset til en erhvervsfilosofisk praksis. Det er derimod en spænding, som gør sig gældende inden for en række forskellige fagligheder og praksisfelter, der ligesom den erhvervsfilosofiske søger at bringe teoretiske refleksioner i spil inden for en konkret, praktisk kontekst. Når vi i afhandlingen behandler spændingsfeltet som et aspekt ved erhvervsfilosofi, skyldes det, at netop spørgsmålet om at bringe filosofien i spil i og i forhold til andre formål, discipliner og kontekster, har været et centralt og både omdiskuteret og problematisk spørgsmål op igennem filosofihistorien. Et spørgsmål, som vi vil vende tilbage til i kapitel 2.

Derudover er afhandlingens analyser og konklusioner indrammet og begrænset af det forhold, at afhandlingen er et teoretiske projekt. Besvarelsen af problemformuleringen sker således ikke gennem en undersøgelse af, hvordan man konkret forholder sig til denne spænding på forskellige uddannelser eller i konkrete praksisser, der beskæftiger sig med eksempelvis anvendt filosofi, erhvervsfilosofi eller praktisk filosofi. Undersøgelsen af, hvordan man inden for en erhvervsfilosofisk praksis kan imødekomme spændingen mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, sker derimod på baggrund af teoretiske undersøgelser og analyser, der konkretiseres og nuanceres gennem tematikken business ethics.

VORES EGEN SITUERETHED I SPÆNDINGSFELTET

Spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede kan beskrives både som emnet for og motivationen bag nærværende kandidatafhandling. Som studerende på en kombinationsuddannelse mellem erhvervsøkonomi og filosofi er det ikke udelukkende ét emne, vi undersøger og beskæftiger os med teoretisk. Det er et spændingsfelt, vi selv befinder os i. På en uddannelse, som behandler filosofi inden for og i forhold til erhvervsøkonomiske kontekster og problemstillinger, præges vi således på den ene side af det analyserende, reflekterende, kritiserende og problematiserende ved filosofien. På den anden side mødes vi gennem erhvervsøkonomen af kravet om at handle, træffe beslutninger, løse problemstillinger og skabe forandringer inden for praktiske, konkrete, sociale og erhvervsøkonomiske kontekster. Ambitionen om at undersøge, hvordan man kan imødekomme spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede hænger i forlængelse heraf sammen med erfaringen af, som studerende at skulle kunne imødekomme netop dette spændingsfelt. Om på den ene side at skulle undersøge, problematisere, analysere og reflektere og på den anden side handle, træffe beslutninger og skabe forandringer. Således er spændingsfeltet ikke udelukkende en teoretisk interesse. Det er også et personligt anliggende.

At vi selv befinder os i det spændingsfelt, som vi ønsker at undersøge, medfører på den ene side en risiko for bias, men på den anden side et kendskab til og en sensibilitet over for de teoretiske problemstillinger og løsningsforslag. Det sagt, skal vores afhandling, og således vores undersøgelse af spændingsfeltet mellem det problemorienterede og handlingsorienterede, læses som en teoretisk undersøgelse og ikke en afdækning af allerede gældende forhold eller personlige praksisser eller holdninger.

LITTERATUR – VALG OG FRAVALG

I det følgende vil vi redegøre for de valg og fravalg, der knytter sig til afhandlingens litteratur. Litteraturen behandles i den rækkefølge, som den introduceres i afhandlingen.

SPÆNDINGSFELTET I EN UDDANNELSESMÆSSIG KONTEKST

Undersøgelsen af spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede tager udgangspunkt i rapporten *"Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession"* (2011) af Anne Colby, Thomas Ehrlich, William M. Sullivan og Jonathan R. Dolle under *"The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching"*. Rapporten behandler amerikanske uddannelser og det amerikanske uddannelsessystem med dets traditioner, praksisser og terminologi. Dens anbefalinger og beskrivelser bygger således på en undersøgelse af, hvad der faktisk gør sig gældende på en række amerikanske uddannelsesinstitutioner. Det sagt, introduceres rapporten ikke i en undersøgelse af forskelle og ligheder mellem amerikanske og europæiske eller danske universiteter og handelshøjskoler.

Den inddrages, fordi den gennem sine beskrivelser af, hvordan erhvervsøkonomiske uddannelser og liberal arts skal integreres i en reciprok integration, uddyber, hvordan vi kan forstå den handlingsorienterede og den problemorienterede tilgang, og hvordan vi kan forsøge at imødekomme spændingsfeltet dem imellem.

I forlængelse heraf skal det understreges, at forholdet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede indtager en anden rolle i nærværende afhandling, end det gør i *"Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession"*. Rapporten introducerer forholdet som en anbefaling og løsning på den problemstilling, de beskæftiger sig med; nemlig amerikanske erhvervsøkonomiske bacheloruddannelsers indhold, kvalitet og nytte. Vi behandler derimod forholdet mellem det problemorienterede og det handlingsorienteret som et spændingsfelt og endvidere som problematisk og omdiskuteret inden for en filosofisk kontekst. Frem for at beskrive spændingsfeltet som løsningen på en problemstilling, vil vi således behandle det som selve problemstillingen og undersøge, hvordan det kan imødekommes.

INTEGRATION I EN FILOSOFISK KONTESKT

I afsnittet *"Integration i en filosofisk kontekst"* behandler vi, hvordan en reciprok integration af en problemorienteret tilgang og en handlingsorienteret tilgang er en hverken uproblematisk eller ukontroversiel manøvre inden for en filosofisk kontekst. Dette gøres ved at præsentere en række forskellige perspektiver på spørgsmålet om filosofiens integration med andre fagligheder, formål og discipliner. Således inddrages uddrag af følgende litteratur: *"In the Socratic Tradition – Essays on Teaching Philosophy"* (1998) redigeret af Tziporah Kasachkoff, *"Filosofiens anvendelighed"* (2012) redigeret af Gunnar Scott Reinbacher og Jörg Zeller og *"Teaching Philosophy"* (2009) redigeret af Andrea Kenkmann.

Først og fremmest skal det nævnes, at disse tekster ikke direkte omhandler spørgsmålet om filosofiens integration. Hvad de derimod behandler, er undervisningen i filosofi og anvendelsen af filosofi. Når disse tekster alligevel bidrager med perspektiver på spørgsmålet om filosofiens integration, skyldes det, at de i deres behandling af spørgsmålene om undervisning og anvendelse samtidig forholder sig til, hvilken rolle filosofien spiller eller bør spille og dermed også indirekte til, hvilke muligheder og begrænsninger filosofien har i forhold til at integrere sig med andre discipliner, formål og kontekster. Herudover skal det understreges, at de udvalgte tekster ikke skal betragtes som en fuldstændigt beskrivelse af, hvilke perspektiver der gives i forhold til filosofiens integrationen med andre formål, discipliner og kontekster, men derimod som eksempler på forskellige perspektiver på integrations-spørgsmålet. Perspektiver der tilsammen tegner et billede af, hvilke muligheder og begrænsninger som knytter sig til spørgsmålet om integration.

BUSINESS ETHICS – TEMATIKKENS ROLLE OG LITTERATUR

I afhandlingen inddrages business ethics som en illustrativ tematik. Litteraturen, som inddrages i beskrivelsen af tematikken, har således ikke til formål at afdække business ethics som felt, men derimod at konkretisere spændingsfeltet gennem beskrivelsen af to forskellige former for integration mellem det handlingsorienterede og det problemorienterede, som ikke er reciprokke. Disse karakteriseres i afhandlingen som den traditionelle tilgang og den radikale tilgang til business ethics. Beskrivelserne af disse tilgange, deres styrker og svagheder og deres vægtning af det problemorienterede og handlingsorienterede kommer således dels til at udbygge vores forståelse af spændingsfeltet og dels til at udgøre rammen for, hvad vi skal arbejde imod og væk fra i forsøget på at imødekomme spændingsfeltet gennem en reciprok integration.

Business ethics benyttes som afhandlingens tematik, eftersom business ethics, som vi vil beskrive yderligere i kapitel 3, på den ene side udspringer af filosofiens etiske overvejelser og teorier, og på den anden side forsøger at anvende disse i konkrete situationer og i forhold til konkrete dilemmaer i virksomheder og organisationer. Således er business ethics hverken fremmed for en problemorienteret eller en handlingsorienteret tilgang og udgør i forlængelse heraf en både oplagt og illustrativ platform for undersøgelsen af, hvordan disse tilgange kan imødekommes gennem en reciprok integration.

I beskrivelsen af den traditionelle tilgang inddrages følgende litteratur: *"Understanding Business Ethics"* (2001) af Roger Bradburn, *"Business Ethics: Case Studies and Selected Readings"* (2012) af Marianne M. Jennings og *"Applied Business Ethics"* (2012) af Dean A. Bredeson. Alle er de lærebøger, der har til formål at introducere studerende til feltet business ethics, hvorfor de fungerer som gode udgangspunkter for en bred introduktion til en traditionel, handlingsorienteret og praktisk forståelse af feltet. Beskrivelsen af den radikale tilgang til business ethics tager udgangspunkt i *"For Business Ethics"* (2005) af Campbell Jones, Martin Parker og René ten Bos. På baggrund af en problematisering af netop en traditionel tilgang, introducerer bogen en tilgang til business ethics, der er kritisk, problematiserende og radikal, og som således vægter det problemorienterede højere end det handlingsorienterede.

LATOUR, PIPPIN OG LEAR

Afhandlingens forsøg på at imødekomme spændingsfeltet mellem en handlingsorienteret og en problemorienteret tilgang gennem en reciprok integration, tager udgangspunkt i begreber og pointer hos tre forskellige filosoffer: Bruno Latours begreber om kendsgerninger (*"matters of fact"*) og anliggender (*"matters of concern"*), som de præsenteres i *"What is the Style of Matters of Concern? Two Lectures in Empirical Philosophy"* (2005) og *"Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern"* (2003); Robert Pippins begreb om det irreducible førstepersonsperspektiv fra artikel *"Natural and Normative"* (2009); og Jonathan

Lears begreber om polis, idiopolis og idiolekt, som de præsenteres i kapitlet "*An Interpretation of Transference*" i bogen "*Open Minded – Working Out the Logic of the Soul*" (1998). Forsøget på at imødekomme spændingsfeltet, sker således ikke gennem en bred læsning af disse tre filosofers værker, men derimod på baggrund af en fokuseret redegørelse for, hvorledes deres begreber præsenteres i de udvalgte tekster. Og dernæst på baggrund af en analyse af hvilke tre alternative tilgange til business ethics der opstår, hvis dette felt analyseres med udgangspunkt i Latour, Pippin og Lears begreber. Det skal her understreges, at hverken Latour, Pippin eller Lear forholder sig til business ethics i de introducerede tekster. Deres ambitioner og fokus er, som vi vil belyse, et helt andet. Når vi gennem afhandlingen taler om Latour, Pippin eller Lears "tilgange", refererer vi således udelukkende til resultaterne af de tre analyser.

Endvidere udvikles en indstilling, der imødekommer spændingsfeltet gennem en reciprok integration, ikke udelukkende gennem en kombination af disse begreber, men desuden gennem en undersøgelse af, hvad der sker i spændingsfeltet dem imellem, således at begreberne styrker, uddyber, udfordrer og reviderer hinanden.

I det følgende afsnit vil vi kort introducere Latour, Pippin og Lear og placere de udvalgte begreber og tekster i en større kontekst af, hvilke områder filosoferne arbejder med, og hvad de er motiverede af.

BRUNO LATOUR

Bruno Latour (1947) er professor ved Science Po i Paris og har i mere end tyve år undervist på ingeniøruddannelserne på eliteskolen École des Mines de Paris (Latour 2011). Han er uddannet i filosofi og teologi ved Université de Bourgogne og har studeret antropologi under den franske antropolog Marc Augé (1935). Han har sammen med Michel Callon (1945) og John Law grundlagt aktør-netværk-teori (ANT), været en central bidragsyder til feltet *Science and Technology Studies* (STS) og udviklet begrebet *associationssociologi* i et opgør med den sociologiske tradition (Borch et al. 2008, 13).

På baggrund af dette kan det interdisciplinære beskrives som motivationen bag og pointen ved Latours akademiske arbejde (Blok et al. 2009, 8). Det interdisciplinære forhold i Latours tænkning afspejler et grundlæggende opgør med opsplitningen af virkeligheden i analytiske kategorier og discipliner (Blok et al. 2009, 8). Det afspejler en ambition om at tænke på tværs af de rigide kategorier, fordi det er i denne bevægelse virkeligheden, ifølge Latour, findes. Det er netop dette opgør med traditionelle analytiske kategoriseringer af verden, som Latours begreber om kendsgerninger og anliggender omhandler i "*What is the Style of Matters of Concern? Two Lectures in Empirical Philosophy*" og "*Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern*". I teksterne forsøger Latour således at gøre op med den filosofiske traditions fejlagtige tvedeling af verden i en "verden derude" og en "verden

herinde". Det vil sige en tvedeling mellem det sociale og det naturlige, mellem primære og virkelige kvaliteter, og sekundære og uvirkelige kvaliteter.

I forsøget på at imødekomme spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, inddrages netop disse begreber og tekster hos Latour, fordi han, som vi skal se i kapitel 4, her retter vores opmærksomhed mod menneskers konkrete erfaringer af verden og samtidig præsenterer en tilgang, der forholder sig problematiserende, komplicerende og analyserende til verden og dens forhold.

ROBERT PIPPIN

Robert Pippin (1948) er professor i filosofi ved University of Chicago. Han er optaget af den tyske filosofiske tradition, har publiceret en række værker om Immanuel Kant (1724 – 1809), Georg W. F. Hegel (1770 – 1831) og Friedrich Nietzsche (1844 – 1900) og beskæftiger endvidere sig med feltet Philosophy of Mind (The University of Chicago 2007 (b)). Det er i forlængelse af disse interesse- og arbejdsområder, at Pippins begreb om det irreducible førstepersonsperspektiv og teksten "*Natural and Normative*" skal forstås. I denne tekst skriver Pippin sig ind i en tradition, som startede med et essay af Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) fra 1749. En tradition, hvis ambition er at undersøge og beskrive, hvordan videnskabens fremskridt har medvirket til at fordærve udviklingen af den menneskelige adfærd ("*human conduct*") frem for at udvikle den (Pippin 2009, 2). Og som i forlængelse heraf insisterer på nødvendigheden af normative spørgsmåls uafhængighed og autonomi i relation til videnskabens forklaringer (Pippin 2009, 2 – 3).

Når vi inddrager "*Natural and Normative*" i forsøget på at imødekomme spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, skyldes det, at Pippin i sin begrundelse for, hvorfor normative udsagn nødvendigvis må forstås som autonome og uafhængige, peger på det forhold, at der altid allerede knytter sig en førsteperson til de normative spørgsmål. At der altid er en førsteperson, der skal træffe beslutningen. Således præsenterer Pippin en tilgang, der forholder sig til, at mennesker hele tiden skal træffe beslutninger og endvidere begrunde dem.

JONATHAN LEAR

Jonathan Lear er professor i filosofi ved Cambridge University og Rockefeller University og er uddannet psykoanalytiker fra Western New England Institute of Psychoanalysis (The University of Chicago 2007 (a)). Kombinationen af den filosofiske og den psykoanalytiske baggrund og uddannelse kommer til udtryk i Lears primære arbejdsområde, nemlig undersøgelsen af filosofiske begreber og ideer om den menneskelige psyke gennem blandt andet Sokrates (469 f.Kr. – 399 f. Kr.), Aristoteles (384 f.Kr. – 322 f. Kr.), Søren Kierkegaard (1813 – 1855), Sigmund Freud (1856 – 1939) og Ludwig Wittgenstein (1889 – 1951) (ibid.). I bogen "*Open*

Minded – Working Out the Logic of the Soul” beskriver Lear, hvordan vi gennem en tilbagevenden til og fornyet forståelse af psykoanalysens begreber, kan kaste et fornyet lys over filosofiens begreber og forståelser af den menneskelige bevidsthed og psyke. Dette gør Lear gennem en filosofisk læsning af psykoanalysens begreber og fremgangsmåder.

Inddragelsen af Lear sker med en bevidsthed om de forbehold og udfordringer, der er ved at anvende psykoanalytiske og således patologiske og kliniske begreber i en filosofisk undersøgelse af ikke kliniske forhold og problemstillinger. Det er således Lears filosofiske begreber og hans beskrivelser af den menneskelige psyke, vi tager med videre i analyse-afsnittene og diskussionen. Ikke hans beskrivelser og pointer angående neuroser eller behandling.

Når kapitlet *“An Interpretation of Transference”* inddrages i besvarelsen af problemformuleringen, skyldes det, at Lear her præsenterer en række begreber, der medvirker til at kaste lys over det spændingsfelt, som det handlingsorienterede og det problemorienterede udspiller sig i; nemlig spændingen mellem det enkelte menneskes meningskabelse og sprog på den ene side, og den fælles meningskabelse på den anden.

BEGRÆNSNINGER I AFHANDLINGENS TEORETISKE UDGANGSPUNKTER

For det første skal det endnu engang understreges, at Latour, Pippin og Lear ikke inddrages i en ambition om at opløse spændingen mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede. Således behøver teksterne og begreberne, vi inddrager i afhandlingen, heller ikke være i stand til det. Når Latour, Pippin og Lear inddrages, er det fordi, de, hver for sig og sammen, bidrager til udviklingen af en tilgang, som imødekommer spændingsfeltet.

Ved at inddrage Latour, Pippin og Lear udelukkes det for det andet, at imødekommelsen af spændingen mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede kan ske ved at opstille direktiver eller universelle principper for handling i konkrete situationer og kontekster. Dette skyldes, som vi vil beskrive i kapitel 4, at både Latour og Lear præsenterer tilgange, der af forskellige årsager tager afstand fra sådanne generelle eller universelle principper. Og endvidere, at Pippin på trods af sin opmærksomhed på det irreducible førstepersonsperspektiv ikke peger på sådanne principper for handling som måden, hvorpå vi kan forholde os til det uomgængelige førstepersonsperspektiv i de normative spørgsmål.

KAPITEL 2: ET SPØRGSMÅL OM INTEGRATION

I det følgende kapitel vil vi undersøge de begreber, som indgår i vores problemformulering. Således vil vi først undersøge begreberne om det problemorienterede, det handlingsorienterede og den *reciproke integration* og dernæst begrebet om erhvervsfilosofi eller filosofi inden for en erhvervsøkonomisk kontekst. Dette gøres for at udbygge vores forståelse af begreberne, for at undersøge de præmisser og diskussioner, som hver af dem bygger på, og i forlængelse heraf for at klarlægge de muligheder og begrænsninger, valg og fravalg, som knytter sig til udviklingen af en tilgang, som imødekommer spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede.

DEN RECIPROKKE INTEGRATION

I undersøgelsen af det problemorienterede, det handlingsorienterede og den reciproke integration genoptager vi redegørelsen af *"Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession"* (2011) af Anne Colby, Thomas Ehrlich, William M. Sullivan og Jonathan R. Dolle (Colby et al.), som vi introducerede i indledningen. På baggrund af en undersøgelse af amerikanske, erhvervsøkonomiske¹ bacheloruddannelser anbefaler rapporten, at uddannelserne integrerer erhvervsøkonomi og *liberal arts*² (Colby et al. 2011, xi). Denne integration er nødvendig, hvis studerende skal uddannes til at blive medarbejdere og ledere, og endvidere dannes som mennesker og samfundsborgere (Colby et al. 2011, 3). For Colby et al. hænger spørgsmålet "hvad skal en erhvervsøkonomisk bacheloruddannelse lære studerende?" således sammen med spørgsmålet "hvad skal en videregående uddannelse³ (*"college education"*) lære studerende?" (Colby et al. 2011, 4).

¹ *"Business"* oversættes i nærværende kandidatafhandling som *erhvervsøkonomi*, selvom det skal bemærkes, at der er forskel på definitionen af og undervisningen i erhvervsøkonomi på henholdsvis amerikanske og danske uddannelsesinstitutioner.

² Vi oversætter ikke *"liberal arts"*, eftersom vi ikke finder nogen oversættelse rammende eller dækkende hverken indholdsmæssigt eller sprogligt. Endvidere er det ikke for denne afhandling at definere begrebet, hvorfor vi anvender følgende definition foruden Colby et al.'s beskrivelser: *"[C]ollege or university curriculum aimed at imparting general knowledge and developing general intellectual capacities in contrast to a professional, vocational, or technical curriculum. [...] In modern colleges and universities the liberal arts include the study of literature, languages, philosophy, history, mathematics, and science as the basis of a general, or liberal, education"* (Encyclopædia Britannica 2013).

³ *"College education"* oversættes med *videregående uddannelse* og dækker både amerikanske universiteter og ikke-universitære uddannelsesinstitutioner med undervisning på bachelorniveau (Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser 2012).

I det følgende vil rapportens beskrivelse og karakteristik af erhvervsøkonomi og liberal arts – og i forlængelse heraf anbefalingen af en reciprokke integration – bruges til at udbygge vores forståelse af, hvad vi i afhandlingen beskriver som, det problemorienterede og det handlingsorienterede, deres styrker og svagheder og endvidere deres indbyrdes forhold.

UDDANNELSE OG DANNELSE

“Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession” tager udgangspunkt i spørgsmålet om, hvad en erhvervsøkonomisk bacheloruddannelse skal lære studerende. For størstedelen af de studerende, som bogens forfattere mødte på deres besøg på forskellige amerikanske uddannelsesinstitutioner, var svaret, at deres uddannelse skal forberede dem på deres karriere (Colby et al. 2011, 40). Den skal give dem den viden og de kompetencer, som er nødvendig for at blive en god medarbejder eller leder, og i forlængelse heraf for at få et godt arbejde. De studerende ønskede teknisk og praktisk undervisning og træning, der kunne give dem færdigheder, de kunne tage med videre og anvende direkte. For Colby et al. skal bacheloruddannelser derimod danne studerende som mennesker og samfundsborgere, foruden uddanne dem til at blive medarbejdere og ledere, og forberede dem på deres karriere (Colby et al. 2011, 3).

De argumenterer endvidere for, at teknisk og praktisk viden og færdigheder ikke er tilstrækkelige, hvis de studerende skal blive dygtige og ansvarsfulde medarbejdere og ledere (Colby et al. 2011, 47). Colby et al. beskriver således, hvordan ændringer i økonomien skaber ændrede vilkår for og krav til medarbejdere og ledere. Økonomien præges af globaliseringen og i forlængelse heraf af usikkerhed og kompleksitet (Colby et al. 2011, 47 – 48). Det betyder, at det ikke er nok for studerende at lære forskellige teorier og modeller, som de direkte kan anvende til at løse forskellige problemer. Den verden, de kommer til at blive en del af, når de dimitterer og får et arbejde, kræver, at de kan tage stilling til omstændigheder, som er skiftende og påvirkes af forskellige og nogle gange modsatrettede logikker; de skal kunne samarbejde og få andre til at arbejde sammen mod fælles mål; de skal kunne balancere kortsigtede og langsigtede resultater og mål; og de skal tage ansvar for deres beslutninger og konsekvenserne af deres handlinger (Colby et al. 2011, 48 – 49). De studerende kan i forlængelse heraf ikke nøjes med at lære nogle færdigheder. De skal lære en indstilling. Studerende skal uddannes både teknisk, praktisk, intellektuelt og etisk (Colby et al. 2011, viii), hvis de skal kunne begå sig:

“[...] business majors need to learn a good deal but they also need to learn how to use that learning to inform their judgment in complex situations” (Colby et al. 2011, 54 – 55).

Erhvervsøkonomiske studerende skal således på den ene side bruge færdigheder inden for forskellige erhvervsøkonomiske teorier, modeller og redskaber for effektivt at kunne handle og træffe beslutninger. På den anden side kræver den kompleksitet og usikkerhed, som præger den økonomi, de kommer til at blive en del af, at de besidder analytiske og reflekserive færdigheder for at kunne administrere disse udfordringer og denne virkelighed (Colby et al. 2011, 47 – 48). Dette nødvendiggør inddragelsen af liberal arts eller *liberal learning*. Begreber som Colby et al. benytter som synonymmer.

Spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, som nærværende kandidatafhandling undersøger, placeres således af Colby et al. inden for en samfundsmæssig kontekst. Det repræsenterer de krav og udfordringer, som blandt andet globalisering, usikkerhed og kompleksitet præsenterer, og som erhvervsøkonomiske studerende i forlængelse heraf skal imødekomme, efter de dimitterer.

EN RECIPROK INTEGRATION MELLEM ERHVERVSØKONOMI OG LIBERAL ARTS

Skal studerende uddannes og dannes som mennesker, borgere og medarbejdere, kræver det ifølge Colby et al. en integration mellem erhvervsøkonomi og liberal arts (Colby et al. 2011, 2). Dette er bogens grundlæggende pointe og anbefaling. Denne integration skal endvidere være reciprok. Colby et al. prøver ikke at fortælle historien om, hvordan liberal arts skal forbedre eller udbedre de skavanker, som erhvervsøkonomiske uddannelser ellers døjer med (Colby et al. 2011, xi). Liberal arts har ligeså mange problemer og udfordringer som erhvervsøkonomi. Forfatterne beskriver således, hvordan liberal arts er nødvendig for erhvervsøkonomien, og hvordan erhvervsøkonomien er nødvendig for liberal arts (ibid.).

Erhvervsøkonomiske uddannelser tager ifølge Colby et al. normalt udgangspunkt i områderne finansiering, regnskab, marketing og management (Colby et al. 2011, 33) og fokuserer på praktisk og løsningsorienteret undervisning og læring (Colby et al. 2011, 32). De forsøger gennem arbejde med cases og simulering at få de studerende til at arbejde, som havde de et erhvervsarbejde, hvor de skulle løse en konkret opgave (Colby et al. 2011, 33). En af styrkerne, som liberal arts kan tage ved lære af, er, i forlængelse heraf, at undervisningen er praktisk og situeret. Ikke kun teoretisk og abstrakt. De studerende kan se en sammenhæng mellem, hvad de lærer som en del af deres uddannelse, og hvad de kommer til at lave bagefter. Dette er, ifølge Colby et al., erhvervsøkonomiens styrker og bidrag.

Liberal arts skal på den anden side lære studerende at arbejde analytisk og kritisk, når de undersøger et problem eller fænomen, at se samme problem fra mange forskellige perspektiver og at finde ud af, hvilket forhold der er mellem, hvem de er, hvordan de ser tingene, og hvilke beslutninger de træffer (Colby et al. 2011, ix). Liberal learning kan således beskrives som:

"[...] a way to enhance students' capacities for analytical thinking, problem solving, and judgment while also developing their abilities to work together and to lead" (Colby et al. 2011, 26).

Definitionen af, hvad liberal learning er, og hvilke kompetencer studerende tillægger sig gennem liberal learning, er således grundlæggende i *"Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession"*. Dette skyldes, at de er fundamentale for formålet om at uddanne og danne mennesker, borgere og medarbejdere.

På baggrund af ovenstående kan det problemorienterede og det handlingsorienterede beskrives som havende ligheder med de styrker og svagheder, som Colby et al. fremhæver ved henholdsvis liberal arts og erhvervsøkonomi. At analysere, undersøge, problematisere, kritisere og reflektere bliver således det problemorienteredes og liberal arts styrke, og endvidere det handlingsorienteredes og erhvervsøkonomiens svaghed. Omvendt er fokuset på at handle, træffe beslutninger og løse problemstillinger inden for konkrete og praktiske kontekster styrken ved det problemorienterede og erhvervsøkonomien, og svagheden ved det problemorienterede og liberal arts. Afhandlingens forsøg på at imødekomme spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem en reciprok integration, bliver således et forsøg på samtidig at tage højde for de styrker og svagheder, som det problemorienterede og det handlingsorienterede hver indeholder.

DE FIRE CENTRALE DIMENSIONER

Colby et al. definerer i forlængelse af den reciprokke integration fire centrale dimensioner: *analytisk tænkning* (*"Analytical Thinking"*), *mangfoldige og skiftende perspektiver* (*"Multiple Framing"*), *refleksiv meningsfuldhed* (*"The Reflective Exploration of Meaning"*) og *praktisk dømmekraft* (*"Practical Reasoning"*) (Colby et al. 2011, 59). Første, anden og tredje dimension definerer forfatterne med udgangspunkt i, hvordan liberal learning traditionelt defineres og indholdsbestemmes. Men de fire dimensioner kan tilsammen siges at udgøre udbyttet af den reciprokke integration (ibid.). De fire dimensioner beskriver således de færdigheder og kompetencer, som studerende kan tillægge sig gennem den reciprokke integration mellem erhvervsøkonomi og liberal arts. For at komme en forståelse af den reciprokke integration nærmere, vil vi i det følgende beskrive de fire centrale dimensioner, deres indhold og deres indbyrdes forhold.

ANALYTISK TÆNKNING

I analytisk tænkning lærer studerende for det første at se partikulære begivenheder som hændelser af generelle koncepter (Colby et al. 2011, 61). Begivenhederne kategoriseres inden for en række koncepter, som er uafhængige af tid og sted og således deres kontekst. For det

andet består analytisk tænkning i at behandle disse begivenheder ud fra generelle regler og principper, som knytter sig til de koncepter, begivenhederne er kategoriseret inden for (ibid.). De studerende lærer således at arbejde abstrakt og logisk, men som Colby et al. skriver:

“The aim is to operate with the concepts, not to question or think about them” (Colby et al. 2011, 62).

Ifølge Colby et al. lærer de studerende gennem analytisk tænkning at arbejde med og at forstå verden ud fra den optik, de allerede udviklede teorier og begreber præsenterer dem for. Men hvad, analytisk tænkning ifølge Colby et al. ikke lærer de studerende, er at forholde sig kritisk til disse teorier og begreber og at stille spørgsmål ved de perspektiver, som de giver på verden.

MANGFOLDIGE OG SKIFTENDE PERSPEKTIVER

I forlængelse af analytisk tænkning lærer de studerende gennem mangfoldige og skiftende perspektiver, at der er forskellige perspektiver på tingene (Colby et al. 2011, 63). Forskellige måder at analysere en begivenhed på, bygger på forskellige præmisser og påvirker i forlængelse heraf, hvilke fortolkninger og konklusioner man som studerende kan nå:

“Multiple Framing is the ability to work intellectually with fundamentally different, sometimes mutually incompatible, analytical perspectives. It involves conscious awareness that any particular scheme of Analytical Thinking or intellectual discipline frames experience in particular ways” (Colby et al. 2011, 60).

De studerende lærer således for det første at arbejde med og skifte mellem forskellige perspektiver. Perspektiver der kan være modsatrettede, endda uforenelige. De lærer, at det ikke altid er muligt eller hensigtsmæssigt at se et problem eller en begivenhed på en måde. Nogle gange er tingene for komplicerede til, at man kan håndtere dem gennem analytisk tænkning. Komplexiteten kan endda være en del af selve problemet eller begivenheden. Det kan derfor være nødvendigt at se tingene fra flere forskellige perspektiver samtidigt, hvis man skal kunne løse problemstillingen.

Studerende lærer for det andet gennem mangfoldige og skiftende perspektiver, at teorier og modeller er menneskeskabte (Colby et al. 2011, 64). De repræsenterer ikke virkeligheden direkte, men udgør forskellige måder, hvorpå mennesket prøver at forstå og forklare virkeligheden. Studerende lærer på denne måde også, at teorier og modeller, fordi de knyttes til mennesket, knyttes til en kontekst (Colby et al. 2011, 74 – 75), til en tid og et sted. Analytisk tænkning er altså altid situeret og historisk.

Sidst men ikke mindst bliver de studerende gennem mangfoldige og skiftende perspektiver bevidste om, at deres egen måde at se tingene på, også er et perspektiv blandt mange, at den er menneskeskabt, situeret og historisk (Colby et al. 2011, 64). Studerende lærer på denne måde, at de må undersøge de overbevisninger og holdninger, de har. Overbevisninger som de tidligere har set som objektive eller selvfølgelige, eller som de måske ikke har bemærket, at de besidder.

REFLEKSIV MENINGSFULDHED

Lærer studerende, at de kan se tingene ud fra forskellige perspektiver, som hver resulterer i forskellige fortolkninger og i forlængelse heraf muligheder for handling, kan det være svært for dem at finde ud af, hvilken en af perspektiverne der er "den rigtige" (Colby et al. 2011, 79). Resultatet kan blive relativisme eller kynisme. Refleksiv meningsfuldhed hjælper de studerende til at træffe beslutninger og handle, og endvidere til at engagere og forpligte sig ved at rejse spørgsmål om værdier, mål og konsekvenser:

"It involves the exploration of meaning, value, and commitment. It raises questions such as what difference does a particular understanding or approach to things make to who I am, how I engage the world, and what it is reasonable for me to imagine and hope" (Colby et al. 2011, 60).

For det første indebærer refleksiv meningsfuldhed altså, at de studerende lærer at undersøge analytisk tænkning og mangfoldige og skiftende perspektiver yderligere ved at overveje, hvordan forskellige måder at forstå og handle på, relaterer til deres forståelse af, hvem de er, hvilke værdier de har, og hvem de ønsker at blive. Dimensionen kommer på denne måde til at indeholde en form for introspektion (Colby et al. 2011, 79 – 80). Kombineres en forståelse af, at forskellige perspektiver arbejder mod forskellige mål og har forskellige konsekvenser, med en overvejelse omkring, hvordan disse forskellige perspektiver relaterer til, hvem jeg er, hvad jeg vil, og hvilke værdier jeg har, bliver det ifølge Colby et al. muligt at undgå relativisme eller kynisme. Og således muligt at træffe beslutninger og handle.

For det andet, og i forlængelse af ovenstående, lærer de studerende gennem refleksiv meningsfuldhed at forstå, at beslutninger og handlinger har konsekvenser, og at de bliver nødt til at tage ansvaret for dem (Colby et al. 2011, 81).

PRAKTISK DØMMEKRAFT

Den fjerde og sidste af dimensionerne er praktisk dømmekraft. Praktisk dømmekraft indeholder både kompetencerne, de studerende lærer inden for analytisk tænkning, mangfoldige og skiftende perspektiver og refleksiv meningsfuldhed, deres faglige viden og deres personlige værdier og holdninger. Som Colby et al. skriver:

“Practical Reasoning [...] involves using all three modes of thought along with theoretical concepts, knowledge, and skills and guided by values and commitments, to function effectively in the world of practice” (Colby et al. 2011, 82).

Konkrete situationer og problemstillinger kræver konkrete handlinger og beslutninger. Og fordi verdenen, de studerende kommer til at møde efter de dimitterer, præges af usikkerhed og kompleksitet, kræves det af de studerende, at de i situationen er i stand til at udvise dømmekraft (Colby et al. 2011, 68). De studerende lærer i forlængelse heraf at handle og træffe beslutninger i konkrete situationer på baggrund af deres faglighed, deres tekniske og praktiske færdigheder og deres intellektuelle, analytiske og etiske kompetencer. Og endvidere at tage ansvar for disse handlinger og beslutninger.

Den fjerde og sidste dimension, praktisk dømmekraft, kan således siges at være kronen på værket. Indrettes erhvervsøkonomiske uddannelser således, at de integreres med liberal arts, lærer de studerende både at anvende teorier, modeller og redskaber, at se tingene fra flere forskellige perspektiver, at forholde dem til sig selv, deres holdninger, værdier og drømme og at bruge alt dette i forhold til den praktiske, konkrete situation, som de befinder sig i. I praktisk dømmekraft udnyttes styrkerne i erhvervsøkonomi og liberal arts således, mens svaghedernes udbedres.

Spørgsmålet om, hvad studerende bør lære af erhvervsøkonomiske uddannelser, hænger ifølge Colby et al. både sammen med de akademiske kompetencer og den almene dannelse, som enhver uddannelse skal lære studerende, og med de krav, som samtiden og således økonomien og arbejdsmarkedet stiller til dimittender. Løsningen, som Colby et al. præsenterer, bliver den reciprokke integration mellem erhvervsøkonomi og liberal arts. Denne integration indbefatter dels de analytiske og reflektive kompetencer og dels de praktiske og videnskabsmæssige færdigheder, som påkræves af den økonomiske virkelighed.

Opsummerende bidrager *“Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession”* ved at udbygge vores forståelse af det problemorienterede og det handlingsorienterede, dels ved at sætte dem ind i en samfundsmæssig kontekst og dels ved at beskrive dem, som havende styrker og svagheder. Rapporten udbygger endvidere vores forståelse af den reciprokke integration gennem en beskrivelse af den reciprokke integrations udbytte eller resultat, i form af de fire centrale dimensioner. Rapporten benyttes videre i afhandlingen til at sætte retningen for, hvordan en imødekommelse af spændingsfeltet skal finde sted. Nemlig gennem en reciprok integration, hvor styrkerne ved det problemorienterede og det handlingsorienterede udnyttes, og svaghederne udbedres. Endvidere vil vi efter at have udviklet en tilgang, der imødekommer spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, sammenligne beskrivelsen af denne tilgang med de fire centrale dimensioner beskrevet og defineret af Colby et al.

INTEGRATION I EN FILOSOFISK KONTEKST

I indledningen definerede vi erhvervsfilosofi som det "at bringe filosofi i spil i en erhvervsøkonomisk kontekst". Denne beskrivelse vil vi uddybe i det følgende. Vi vil således stille spørgsmålet "hvad betyder det at bringe filosofi i spil i eller i forhold til en erhvervsøkonomisk kontekst?" med fokus på det aspekt ved erhvervsfilosofi, som er omdrejningspunktet for nærværende kandidatafhandling; nemlig spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede. Vi vil således udbygge vores forståelse af spørgsmålet om, hvad det vil sige at bringe filosofi i spil ud fra den forestilling, at dette spørgsmål påvirker hvordan og med hvilket udfald, vi kan imødekomme spændingsfeltet.

I de følgende afsnit vil vi derfor skitsere en række forskellige bud på, hvorledes man inden for en filosofisk kontekst har besvaret spørgsmålet om, hvorledes man kan, eller bør, adressere dette spændingsfelt, og således også hvorledes man kan bringe filosofien i spil. I en filosofisk kontekst diskuteres dette spørgsmål ofte i relation til diskussionen om filosofiens anvendelse. Dette skyldes, at anvendelsesdiskussionen netop handler om, hvorvidt filosofien skal indgå i sammenhæng og dialog med andre formål, discipliner og kontekster for herigennem at gøre sig nyttig. Og i så fald hvordan. Vi præsenterer derfor fire tekster, der alle forholder sig til spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem forskellige diskussioner af spørgsmålet om filosofiens anvendelse eller rolle. Formålet med at introducere disse tekster, er, for det første, at belyse, at det inden for en filosofisk kontekst hverken er selvfølgeligt, ukontroversielt eller uproblematisk at bringe filosofi i spil i og i forhold til andre formål, discipliner eller kontekster. For det andet introduceres teksterne som et led i selve undersøgelse af, hvorledes vi kan imødekomme spændingsfeltet gennem en reciprok integration.

REN FILOSOFI VERSUS ANVENDT FILOSOFI

I introduktionen til bogen "*In the Socratic Tradition – essays on Teaching Philosophy*" (1998) beskriver Tziporah Kasachkoff, hvordan det at undervise i filosofi, har været genstand for en række af de samme beskyldninger, som man i årevis har rettet mod anvendt filosofi. Kasachkoffs indledning fungerer derfor som en illustrativ introduktion til to meget forskellige tilgange til spændingsfeltet, der særligt siden 1970'erne har kæmpet mod hinanden: anvendt filosofi og filosofi som en ren analytisk disciplin (Kasachkoff 1998, xv – xvi). Ifølge repræsentanterne af sidstnævnte, er anvendt filosofi i den grad en illegitim afvigelse fra filosofiens virkelige rolle: at foretage rene og værdineutrale analyser af universelle spørgsmål abstraheret fra enhver form for situerethed i tid, kultur eller historie. Filosofien hverken kan eller skal opstille retningslinjer, eller give svar i forbindelse med verdens konkrete forhold eller moralske spørgsmål, da dette så at sige ville besmitte filosofiens rene analyser med værdimæssige forhold og enkelttilfældets manglende almengyldighed (Kasachkoff 1998, xiv).

På grund af denne forståelse af filosofien og dens rolle, har anvendt filosofi ifølge Kasachkoff skulle igennem en lang kamp for at blive accepteret som en del af den akademiske filosofiske disciplin. Særligt har anvendt filosofi kæmpet med følgende to forhold: a) at anvendt filosofi er præget af normer, pragmatiske forhold og krav, der ikke kan udledes fra et rent analytisk arbejde, og b) at denne form for filosofisk praksis mangler systematik og derfor også teoretisk og akademisk legitimitet (ibid.) Ifølge Kasachkoff har disse to forhold betydet, at det arbejde og de perspektiver, der blev skabt inden for anvendt filosofi, blev anset for blot at være udtryk for rationaliseringer af usystematiserede intuitioner (Kasachkoff 1998, xvi).

Kasachkoff peger således på to meget forskelligartede tilgange til, hvad filosofi er, og dermed også til ambitionen om at bringe filosofi ind i en erhvervsøkonomisk kontekst. Hvor den anvendte filosofi netop er karakteriseret ved at bringe filosofien i spil i forhold til andre kontekster, afvises dette af den rene filosofi. At bringe filosofi ind i andre kontekster, vil så at sige være, at forurene filosofien og undergrave dennes rene og værdifrie væsen. Med ambitionen om at imødekomme spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem en reciprok integration, tager afhandlingens besvarelse således afstand fra forestilling om en ren analytisk tænkning, afkoblet andre discipliner og enhver form for praksis. Men også blandt repræsentanter af en filosofi, der åbner sig for andre kontekster, formål og fagligheder, er der stor uenighed om, hvorledes dette kan eller bør finde sted. I det følgende introduceres derfor tre tekster der på meget forskellig vis beskriver hvorledes spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede kan imødekommes.

OM AT GØRE BRUG AF FILOSOFI PÅ EN FILOSOFISK MÅDE

I artiklen *"Filosofi i praksis"* i bogen *"Filosofiens anvendelighed"* (2012) indkredser Lennart Nørreklit, hvad han forstår ved filosofisk praksis ved at skelne mellem det at *anvende filosofi* og at *anvende en filosofi*. Det at *anvende en filosofi* er ifølge Nørreklit at instrumentalisere filosofi:

"[A]t anvende en filosofi – fx en filosofisk position, en filosofisk teori, eller et filosofisk perspektiv er at indtage en instrumentel position. Der er en given opgave eller et formål, og filosofien, der anvendes, er et redskab til – i kombination med andre redskaber – at virkeliggøre dette formål" (Nørreklit 2012, 9).

Eksempler på det at anvende en filosofi kan ifølge Nørreklit være at anvende Foucault, Habermas, Heidegger eller Wittgensteins værker – eller dele af dem – til at foretage en analyse af en given problemstilling. Ifølge Nørreklit er denne anvendelse af de enkelte filosoffer ufilosofisk (Nørreklit 2012, 10). Dette skyldes, at sandheden og rigtigheden af den filosofi, der vælges og anvendes, ofte ikke diskuteres, og at valget af filosofiske tekster ofte træffes, uden egentlige overvejelser af hvilke muligheder og udfordringer, der knytter sig til netop dette valg.

Nørreklit understreger, at der ikke er noget i vejen med projekter, der anvender en filosofi, idet de ofte giver anledning til nye perspektiver og i nogle tilfælde også til nye diskussioner. Ikke desto mindre anser han denne fremgangsmåde som værende grundlæggende ufilosofisk, fordi man her ikke skal kunne filosofere, hvilket ifølge Nørreklit vil sige at *"beherske det filosofiske håndværk"* (Nørreklit 2012, 10). At beherske det filosofiske håndværk, er netop det, der er på spil, når vi anvender filosofi. Hvor den instrumentaliserende anvendelse af en filosofi tager målet og redskaberne for givet, forstår Nørreklit det at anvende filosofi som det at sætte spørgsmålstegn ved de givne fortolkninger af mål og redskaber i en bevidsthed om, at disse fortolkninger kan være en del af problemet. Det at anvende filosofi handler således om noget metodisk (Nørreklit 2012, 11): *"Hvis det at anvende filosofi er at bruge en filosofisk arbejdsmåde, så bliver det at anvende filosofi til at virke som filosof"* (Nørreklit 2012, 12). Dermed bliver anvendelsen af filosofi ikke en bestemt form for filosofi eller noget, der er meningsfuldt i forhold til en bestemt del af filosofien. Det at anvende filosofi er ifølge Nørreklit filosofi.

Ifølge Nørreklit kan det spændingsfelt, der opstår, når man bringer filosofi i spil i en erhvervsøkonomisk kontekst, således imødekommes på to måder: en instrumentaliserende måde, der måske er oplysende og nyttig, men ikke filosofisk og problemorienteret, idet den tager mål og redskaber for givet, og en filosofisk måde, der gør brug af *"det filosofiske håndværk"* ved netop at stille spørgsmål ved givne fortolkninger af mål og redskaber.

FILOSOFI SOM EN TERAPEUTISK DISCIPLIN

I kapitlet *"Why Teach Philosophy?"* i bogen *"Teaching Philosophy"* (2009) argumenterer Phil Hutchinson og Michael Loughlin for, at de ved at undervise i filosofi, uddanner studerende til at udfylde en essentiel rolle i samfundet. En terapeutisk rolle der kan medvirke til at lindre den tilstand, samfundet ifølge forfatterne befinder sig i (Hutchinson og Loughlin 2009, 44). Ifølge de to forfattere lever vi i en verden, hvor staten, arbejdsgivere og virksomheder investerer mere tid og flere ressourcer end nogensinde før i direkte manipulation af befolkningen gennem forskellige former for propaganda. Det manipulerende aspekt ved den kommunikation, der kommer fra en række af samfundets største aktører, er ifølge Hutchinson og Loughlin ikke ny. Det nye er, at denne manipulerende propaganda er blevet en så accepteret og nærmest videnskabelig disciplin, at den har infiltreret alle dele af det menneskelige liv og sprog (Hutchinson og Loughlin 2009, 41). For at belyse, hvorledes filosofien har en afgørende rolle at spille i forhold til denne samfundstilstand, definerer de to forfattere, hvad de anser som det grundlæggende ved filosofi. I modsætning til de naturvidenskabelige discipliner kan filosofiens spørgsmål ikke besvares empirisk. Hvad, filosofien beskæftiger sig med, er derimod at skabe klarhed gennem begrebsundersøgelser af filosofiske spørgsmål. Det vil sige spørgsmål, der er kendetegnet ved, at de i sig rummer endnu et spørgsmål, der omhandler identitetskriteriet for det, spørgsmålet behandler. Filosofiens rolle er således at skabe klarhed over et spørgsmål

såsom "eksisterer Gud?" ved at spørge og undersøge, hvilke identitetskriterier der skal være opfyldt for, at vi kan tale om "Gud" (Hutchinson og Loughlin 2009, 44).

Ved at undervise i filosofi, mener de to forfattere således, at de uddanner reflekterede samfundsborgere, der evner at forholde sig kritisk til magthavernes manipulerende sprogbrug gennem undersøgelser af de implicite identitetskriterier for de begreber, som magthaverne anvender (Hutchinson og Loughlin 2009, 40). Ifølge Hutchinson og Loughlin skal filosoffer derfor holde op med at legitimere filosofien ved at belyse, hvordan denne er anvendelig i forhold til "praksis". Det at stille spørgsmålet om, hvorvidt filosofien kan anvendes i praksis, er ifølge de to forfattere et udtryk for den repressive diskurs, som filosofien gennem sin anvendelse skal gøre op med (Hutchinson og Loughlin 2009, 46).

Hutchinson og Loughlins måde at imødekomme det spændingsfelt, der opstår, når filosofien bringes i spil i en erhvervsøkonomisk kontekst, er således at betone det problematiserende, kritiske og analytiske aspekt i undersøgelsen af magthavernes sprog, begreber og identitetskriterier i en overbevisning om, at dette netop er nyttigt og nødvendigt for praksis og konkrete kontekster.

FILOSOFI SOM EN FORDOMSFRI, SPØRGENDE OG NEDBRYDENDE DISCIPLIN

Filosofi er fordomsfri (Kergel 2012, 143). Sådan indleder David Kergel sin beskrivelse af, hvad der kendetegner filosofi, i artiklen "*What is philosophy (and is it applicable?)*" fra bogen "*Filosofiens anvendelighed*" (2012). For at underbygge denne beskrivelse, tager Kergel udgangspunkt i spørgsmålet "hvad er filosofi?". Et spørgsmål der er blevet stillet utallige gange op gennem filosofihistorien. Da filosofi betyder "kærlighed til visdom" åbner dette spørgsmål, ifølge Kergel, op for en grundlæggende analyse og undersøgelse af nærmest alt. For hvordan skal vi forstå betydningen af begreberne *visdom*, *kærlighed* og hvorledes kan vi overhovedet forstå det at have *kærlighed til visdom*? (Kergel 2012, 147). Hvad, spørgsmålet "hvad er filosofi" peger på, er således, at filosofien netop er kendetegnet ved at stille spørgsmål ved alt – både ved sig selv og alt andet. Det er dette karakteristika, der synes at lede Kergel til den konklusion, at filosofi er fordomsfri, idet han anser den radikale spørgende praksis, som en praksis, der nedbryder alle fordomme og selvfølgeligheder ved hele tiden at spørge ind til dem og deres grund. Denne radikale spørgende praksis er ifølge Kergel tæt forbundet med endnu et karakteristisk træk ved filosofi; nemlig at den har et undergravende eller nedbrydende moment i sig (Kergel 2012, 145). Kergel giver i artiklen en lang række eksempler på, hvordan filosoffer fra Sokrates til Marx har undergravet forskellige autoriteter. Filosofiens radikale spørgende praksis har således gjort filosoffer til provokatører eller en irriterende bremse, der selvom den viftes væk, hele tiden vender tilbage og stiller kritiske og undersøgende spørgsmål (ibid.).

Med beskrivelsen af filosofien som værende en fordomsfri, radikalt spørgende og nedbrydende disciplin, synes Kergel, i lighed med både Nørreklit, Hutchinson og Loughlins, at forholde sig til spændingsfeltet ved at betone det problematiserende, undersøgende og kritiske,

fordi dette er, hvad samfundet, konkrete praksisser og forhold har brug for, og endvidere hvad filosofien kan bidrage med. Filosofi skal ifølge Kergel netop ikke lade samfundet, økonomien, pragmatiske eller konkrete praksisser begrænse eller indvirke på filosofien, men derimod hele tiden stille kritiske spørgsmål og bryde ned.

TO FORMER FOR INTEGRATION

De ovenstående tekster peger overordnet set på to meget forskellige måder at forholde sig til spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede på. To måder der kan karakteriseres som to former for integration, der ikke er reciprokke. Den første præsenterer en integration, hvor det problemorienterede alene integreres i det handlingsorienterede ved at forholde sig kritisk, undersøgende og problematiserende til de begreber, logikker, værdier og strukturer, der gør sig gældende i konkrete praksisser, på bekostning af det handlingsorienterede. Den anden præsenterer en integration der lader den handlingsorienterede tilgangs opmærksomhed på pragmatiske og økonomiske forhold integrere i det problemorienterede, på bekostning af den problemorienterede tilgangs kritiske, problematiserende og undersøgende karakter.

I forsøget på at imødekomme spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem en reciprok integration, vil vi i det følgende eksemplificere de to ovenfor beskrevne former for integration gennem to forskellige tilgange til business ethics.

KAPITEL 3: BUSINESS ETHICS

Følgende kapitel introducerer to tilgange til business ethics, der repræsenterer to forskellige former for integration, som ikke er reciprokke. Den traditionelle tilgang repræsenterer således en integration, som vægter det handlingsorienterede tungest, og den radikale tilgang en, som vægter det problemorienterede tungest. Formålet med kapitlet er, i forlængelse heraf, ikke at afdække business ethics som felt. Business ethics, den traditionelle og den radikale tilgang introduceres derimod for at illustrere og konkretisere spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, og endvidere styrker og svagheder ved forskellige former for integration.

TRADITIONEL BUSINESS ETHICS

På baggrund af ovenstående vil vi nu introducere en traditionel tilgang til business ethics. Dette gør vi ved at inddrage tre lærebøger inden for business ethics med fokus på deres opbygning, indhold og beskrivelser af feltets formål, baggrund og metode. Det er således de forhold og pointer, som disse tre lærebøger har tilfælles, vi vil fokusere på og tilsammen karakterisere som den traditionelle tilgang.

ET PRAKTISK, ANVENDELSESORIENTERET OG STRATEGISK FELT

Roger Bradburn beskriver i *"Understanding Business Ethics"* (2001) business ethics som et felt, der skal forberede studerende på de etiske dilemmaer, de kommer til at møde som medarbejdere eller ledere (Bradburn 2001, 2). Baggrunden for Bradburn og den traditionelle tilgang til business ethics er således, at medarbejdere og ledere befinder sig i konkrete situationer, hvor de skal handle og træffe beslutninger i forhold til konkrete etiske dilemmaer. Business ethics handler om at skabe et grundlag for handling ved at sætte sig ind i de etiske dilemmaer, som man typisk møder, og overveje de forskellige muligheder og løsninger, der kan være (ibid.). Feltet kan således beskrives som praktisk og anvendelsesorienteret. Bradburn gennemgår i forlængelse heraf en række forskellige tematikker inden for business ethics, såsom medarbejdere og deres rettigheder, marketing, miljø og globalisering (Bradburn 2001). Samtidig præsenteres der løbende i bogen cases og spørgsmål til den studerende, som knytter sig til de forskellige tematikker og således de forskellige etiske dilemmaer, som den behandler.

Forståelsen af business ethics, dets formål, baggrund og metode udbygges yderligere i *"Understanding Business Ethics"* gennem beskrivelsen af business ethics som et "nyt gammelt emne":

"On the one hand, ethical thinking has its roots in the writings of the great philosophers such as Socrates and Confucius. On the other, as an academic subject it has only really come of age since the 'Wall Street' scandals of the 1980s" (ibid.).

På den ene side har business ethics etikken som sit udgangspunkt og i forlængelse heraf filosofien. Bradburn anvender en gennemgang af forskellige filosofisk etiske teorier repræsenteret ved blandt andet Aristoteles (384 f.kr. – 322 f.kr.), Immanuel Kant (1724 – 1804), Jeremy Bentham (1748 – 1832) og John Stuart Mill (1806 – 1873) som forskellige metoder at benytte sig af (Bradburn 2001, 3 – 16). Teorierne præsenteres således som forskellige tilgange til etik, der kan anvendes i forskellige situationer, i forhold til forskellige etiske dilemmaer og med forskellige løsningsmuligheder som udfald (Bradburn 2001, 3). På den anden side beskriver Bradburn, hvordan etiske spørgsmål reaktualiseres med skandalerne på Wall Street (Bradburn 2001, 17). Skandalerne chokerede ifølge forfatteren ved at vise, hvordan højtuddannede mennesker ikke kunne kende forskel på rigtigt og forkert (ibid.). Det var tydeligt, at der i praksis var et problem, der skulle løses.

Således føres etikken inden for en erhvervsøkonomisk og forretningsmæssig kontekst. Etikken bliver en applikeret etik forstået som applikationen eller anvendelsen af etiske teorier og regler inden for erhvervsøkonomiske kontekster og i forhold til erhvervsøkonomiske problemstillinger (Bradburn 2001, 16). Dette påvirker etikkens formål foruden dens fokus:

"... it is important to note that business ethics is not just about being moral and doing the right thing. It is also true to say that increasingly organizations throughout the world are finding that adopting an ethical approach has many advantages from a business strategy point of view. ... Acting ethically may be fundamental to the company's very existence" (Bradburn 2001, 2 – 3).

Etikken og i forlængelse heraf filosofien inkorporeres således i det erhvervsøkonomiske område og finder sin legitimitet og værdi gennem erhvervsøkonomiske begreber og logikker. Etikken bliver nyttig. Den kan for eksempel mindske opmærksomheden og presset fra samfundet, politikere og interesseorganisationer og ifølge Bradburn spare virksomheder for store summer af penge (Bradburn 2001, 3). For Bradburn og den traditionelle tilgang kan business ethics i forlængelse heraf, beskrives som et strategisk felt, der både handler om det rigtige og det gode og om legitimitet, profitmaksimering og overlevelse.

AHISTORISKE DILEMMAER OG ANALYSEMODELLER

Et andet eksempel på, hvordan man traditionelt beskæftiger sig med business ethics, er *"Business Ethics: Case Studies and Selected Readings"* (2012) af Marianne M. Jennings. I bogen blandes, som titlen indikerer, tekster af forskellige forfattere og teoretikere, ældre som nye,

med en lang række af cases og i forlængelse heraf opgaver og spørgsmål, som skal hjælpe studerende med at forstå og træffe beslutninger i forhold til etik, inden for en erhvervsøkonomisk kontekst (Jennings 2012). Ligesom *"Understanding Business Ethics"* er bogen inddelt i tematikker, som hver behandler og diskuterer forskellige områder eller dilemmaer inden for business ethics. Den anvender endvidere en *Ethical Common Denominators across Business Topic chart* som en måde at organisere og kategorisere de forskellige cases og således de forskellige dilemmaer, som bogen indeholder (Jennings 2012, xix). Dette hænger sammen med en forståelse af, at man under forskellige konkrete etiske dilemmaer finder samme grundlæggende problemstillinger eller temaer:

"... underlying every ethical dilemma are the common patterns of psychology and pressure as well as the need for solid ethical analysis. The facts change, but the issues and analysis do not" (ibid.).

Forholdene omkring etiske dilemmaer vil variere. Hvor de foregår, hvem de involverer, og hvori den konkrete, praktiske sag, som dilemmaet omhandler, består. Men grundlæggende for hvert dilemma er en række begrænsede mønstre og temaer (ibid.). Og disse hverken forandres eller fornyes. Grundlæggende for den traditionelle tilgang til business ethics er således nogle ahistoriske og universelle mønstre og endvidere etiske analysemodeller, som vil gøre sig gældende uanset tid og sted.

Jennings udbygger endvidere Bradburns forestilling om business ethics som et strategisk felt gennem en beskrivelse af den direkte sammenhæng, der eksisterer mellem etik og virksomheders eksistens og overlevelse:

"... business conducted without ethics is a nonsustainable competitive model. Ethical shortcuts translate into a short-term existence" (Jennings 2012, xiv).

At handle etisk og moralsk for en virksomhed eller organisation beskrives i forlængelse heraf ikke udelukkende som fordelagtigt, men som direkte nødvendigt. Business uden ethics er selvdestruktivt, som Jennings skriver (ibid.). Handler virksomheder ikke etisk, overlever de ikke i længden. Business ethics bliver således ifølge Jennings og den traditionelle tilgang en langsigtet, bæredygtig og konkurrencedygtig strategi.

ET REDSKAB TIL VÆRKTØJSKASSEN

Den sidste af lærebøgerne om business ethics er *"Applied Business Ethics"* (2012) af Dean A. Bredeson. En lærebog, som i opbygning og indhold er sammenlignelig både med *"Understanding Business Ethics"* og *"Business Ethics: Case Studies and Selected Readings"*, beskrevet ovenfor. Bredeson præsenterer bogen igennem studerende for de etiske dilemmaer

og områder, som medarbejdere og ledere typisk møder i løbet af deres karriere, med det formål at give studerende følgende færdigheder:

"I have come to think of the skill I teach in my ethics class as this: the ability to comfortably make business decisions when a) neither action is legally required or prohibited and b) it is not a win-win situation" (Bredeson 2012, xxii).

Business ethics beskrives således som en beslutningsdygtighed. Og Bredeson sammenligner de færdigheder, studerende lærer inden for business ethics, med de, de tillægger sig inden for eksempelvis statistik eller finansiering (ibid.). Studerende lærer således noget, de direkte kan anvende, eller som Bredeson skriver: de lærer "at gøre noget" (ibid.). En introduktion til forskellige etiske dilemmaer og en diskussion af, hvilke forskellige løsninger og handlingsmuligheder, der forelægges i hver af tilfældene, giver i forlængelse heraf studerende en beslutningsdygtighed og endvidere et handlingsgrundlag, som de vil kunne anvende videre i deres karriere:

"I've taken care to raise issues in this book that are commonly faced by managers. If you work through them, and engage in lively, interesting discussions, you will have new tools to carry in your professional toolbox" (ibid.).

På baggrund af *"Understanding Business Ethics"*, *"Business Ethics: Case Studies and Selected Readings"* og *"Applied Business Ethics"* kan den traditionelle tilgang til business ethics beskrives som en tilgang, der forsøger at imødekomme, at mennesker befinder sig i konkrete situationer, hvor de skal handle og træffe beslutninger i forhold til konkrete, etiske dilemmaer. En tilgang som i forlængelse heraf fokuserer på praksis, anvendelse og applikation, og som gennem et indblik i tematikker, etiske teorier og praktiske eksempler tilfører et handlingsgrundlag og en beslutningsdygtighed. Det er en applikeret etik, som anvender etiske teorier og analysemodeller og inddeler etiske dilemmaer inden for ahistoriske og grundlæggende mønstre og temaer. Og det er en tilgang, som både fokuserer på og forener moral, profitmaksimering, bæredygtighed, konkurrencedygtighed og legitimitet.

EN RADIKAL TILGANG TIL BUSINESS ETHICS

I forlængelse af redegørelsen for den traditionelle tilgang til business ethics vil vi i det følgende introducere et alternativ, hvis indhold, metode og formål er i direkte opposition til netop denne tilgang. Således repræsenterer dette alternativ samtidig en integration, hvor det problemorienterede vægter tungest.

"To be quite honest, we are not particularly fond of 'business ethics'. Most of what we read under the name business ethics is either sentimental common sense, or a set of excuses for being unpleasant. ... For us, and hopefully soon also for you, business ethics in its present form is at best window dressing and at worst a calculated lie" (Jones et al. 2005, 1).

Campbell Jones, Martin Parker og René ten Bos (Jones et al.) tager i bogen *"For Business Ethics"* (2005) afstand fra business ethics, som den traditionelt opfattes og formidles. For forfatterne er denne form for business ethics snæversynet og ukritisk i sin måde at se både business og etik på (Jones et al. 2005, 3). Jones et al. præsenterer i forlængelse heraf seks problemstillinger ved business ethics eller *lukninger ("foreclosures")*, som de beskriver dem (ibid.). Business ethics har således en tendens til at lukke ned i stedet for at åbne op og problematisere, som forfatterne ellers advokerer for. De peger med de seks lukninger både på de specifikke problemer, der er inden for området, og mere overordnet på den fejlagtige generelle tilgang, der synes at være til business ethics, dets formål og virke.

Vi vil i det følgende først præsentere de seks lukninger, som Jones, Parker og ten Bos beskriver som problematiske og undergravende for business ethics, for i forlængelse heraf at beskrive den udgave af business ethics, som de i stedet ønsker at fremme, og som således udgør en negation af den traditionelle tilgang. Denne udgave vil vi det i følgende omtale som den radikale tilgang⁴.

AT LUKKE NED FOR FILOSOFI

Business ethics er et af de områder inden for de erhvervsøkonomiske uddannelser, som mest eksplicit påberåber sig at være interesseret i og indeholde filosofi (Jones et al. 2005, 3). Men feltet beskæftiger sig hovedsagelig med filosofisk etiske teorier fra antikken og frem til det nittende århundrede; typisk repræsenteret ved Aristoteles, Immanuel Kant, Jeremy Bentham og John Stuart Mill (ibid.). Således tilsidesættes den udvikling og de diskussioner, der har fundet sted inden for dette område i det tyvende århundrede (ibid.).

AT LUKKE NED FOR DEN SOCIALE KONTEKST

For det andet påpeger Jones et al., hvordan business ethics normalt kun fokuserer på individet (Jones et al. 2005, 4). Et eksempel på dette er, hvordan store skandaler i virksomheder gøres til et spørgsmål om et enkelt menneskes fejl, mangler og ansvar. Således er der en manglende opmærksomhed på og forståelse af den kontekst, som individet indgår i, og den rolle, som denne kontekst spiller (ibid.).

⁴ Benævnelsen den radikale tilgang anvendes i overensstemmelse med Jones et al.'s egen beskrivelse af deres udgave af business ethics: *"There are many ways of explaining the importance of ethical questions, but none of them exhaust the meaning of our sense of a radical business ethics"* (Jones et al. 2005, 134).

AT LUKKE NED FOR ETIKKENS OMFANG

Denne lukning beskriver, hvordan business ethics kun behandler visse dele af virksomhederne og erhvervslivet som etisk eller som indeholdende etiske dilemmaer. Det handler traditionelt om områder som bestikkelse, børnearbejde og forurening. Men konsekvensen ved at angive nogle specifikke områder som etiske er, at alle andre områder enten bevidst eller ubevidst betragtes og behandles som om, de ikke indeholder etiske spørgsmål eller dilemmaer (Jones et al. 2005, 5).

AT LUKKE NED FOR ETIKKENS BETYDNING

Den fjerde lukning påpeger, hvordan man normalt inden for undervisning eller lærebøger starter med at definere, hvad business ethics er, og i forlængelse heraf behandler det, som var det en og samme ting for alle, der beskæftiger sig med det (Jones et al. 2005, 6). Men det er, ifølge Jones et al., ikke tilfældet. Tværtimod. Business ethics tillægges forskellige betydninger i forskellige sammenhænge.

AT LUKKE NED FOR ETIKKENS POLITISKE ROLLE

Den femte lukning omhandler, hvorledes business ethics benægter sin politiske rolle (ibid.). Større skandaler behandles som små problemer i stedet for, som forfatterne af *"For Business Ethics"* advokerer for, som indikationer af større problemer i måden, vi opfatter og bedriver forretning på (ibid.).

AT LUKKE NED FOR ETIKKENS FORMÅL

Ligesom der eksisterer mange forskellige definitioner og opfattelser af, hvad business ethics er, er der ligeledes forskellige svar på, hvilket formål feltet arbejder imod:

"On the one hand, it can be a reassuring and satisfying set of ideas that reminds us how to do the right thing. On the other hand, it can be something that threatens us by exposing us to difference, and that challenges us to think and act differently" (ibid.).

Typisk opfattes formålet som det første. Business ethics bliver på denne måde en teknologi, som forfatterne beskriver det, til at reducere usikkerhed ved at opstille retningslinjer for, hvad det vil sige at gøre det rigtige eller det gode (Jones et al. 2005, 8). Jones et al. ønsker derimod at advokere for det andet. Inspireret af Emmanuel Levinas, Jacques Derrida og Giorgio Agamben beskriver forfatterne en forståelse af business ethics, der bestræber sig på at bringe alting og sig selv i spil, frem for at arbejde mod konkrete løsninger på konkrete problemstillinger (ibid.).

ET OPGØR MED COMMON SENSE OG STATUS QUO

Med fremhævelsen af disse problemstillinger beskriver *"For Business Ethics"* et felt, som ifølge Jones, Parker og ten Bos først og fremmest har en meget snæver forestilling af både, hvad etik er, og hvilken filosofi der er relevant. Og som dernæst ikke udnytter det kritiske potentiale, som ellers er til stede, men i stedet bakker op om status quo. Men der er et potentiale. Jones et al. er således ikke imod business ethics, men den måde business ethics praktiseres på i langt størstedelen af de fag og lærebøger, som er tilgængelige (Jones et al. 2005, 8 – 9). Forfatterne ønsker at bibeholde det vokabular, som allerede gør sig gældende inden for feltet, men samtidig at revidere det i udviklingen af en ny business ethics, som er filosofisk, kritisk og bekræftende (Jones et al. 2005, 128). Der er således tale om en helt anden form for business ethics med et helt andet formål og en helt anden metode end den tidligere skitserede tilgang. En radikal business ethics.

Den radikale tilgang til business ethics kendetegnes først og fremmest ved at være en tænkemåde (Jones et al. 2005, 135). Den beskrives således som en måde, hvorved vi konstant skal undersøge de selvfølgeligheder, der er at finde i vores vaner, vores måde at tænke og gøre tingene på, og vores forhold til vores omgivelser. De skal ikke tages for givet. De skal derimod sættes på afstand, for at vi kan prøve at forstå, hvad de er, og hvordan de virker (ibid.). Kigger vi tilbage på kritikpunkterne ovenfor, gør dette sig gældende både i forhold til spørgsmålet om, hvad etik er, hvilke problemstillinger og områder, som kan siges at være etiske, og generelt den måde vi indretter vores økonomi og samfund på. Jones et al. kritiserer således den tilgang, der traditionelt er til business ethics, fordi denne i stedet for at gøre op med selvfølgeligheder og common sense, bakker op om disse:

"Traditionally ethics was a word that would stand against the practices of the day, and against the common sense that assumed that whatever is done must be. Ethics was ... a critique of common sense. But as it has become institutionalised in business schools, business ethics has come to generate a new common sense, and has largely forgotten the task of critique" (Jones et al. 2005, 139).

Business ethics skal ikke bekræfte sig med, hvad vi normalt gør, og hvordan vi normalt ser tingene. Den skal hele tiden sætte spørgsmålstejn ved det. Derfor beskrives den radikale tilgang til business ethics af forfatterne som smertefuld (Jones et al. 2005, 133). Det gør ondt, når nogen kritiserer, undergraver og udfordrer. Således bliver business ethics udover at være en tænkemåde endvidere en smertefuld kritik:

"It is a form of ethics that refuses to be turned into an equation, organised and managed. Rather than being a lubricant for business, this version of ethics actively attempts to stick a spanner in the works" (Jones et al. 2005, 134).

En indvending mod denne radikale kritiske tilgang kunne være, at denne type af business ethics kommer til at møde modstand fra virksomhederne og erhvervslivet (Jones et al. 2005, 134). Hvem ønsker, at der konstant er nogen, som sætter spørgsmålstejn og kritiserer den måde, vi gør tingene på? Og som i stedet for at fortælle os, hvad vi skal gøre, og hvordan vi skal gøre det, får os til at tage alt op til revision? Jones et al.'s svar på denne kritik er, at hvis business ethics skal tage spørgsmålet om, hvad etik er, hvilke områder der er etiske, og hvilket formål etikken har, seriøst, bliver den nødt til at være radikal og politisk; den bliver nødt til at tage afstand fra og sætte spørgsmålstejn ved selvfølgeligheder, status quo og common sense; og den bliver nødt til at være smertefuld (Jones et al. 2005, 139).

BUSINESS ETHICS I ET SPÆNDINGSFELT

Således beskrivelsen af den traditionelle og den radikale tilgang til business ethics. To tilgange, som hver repræsenterer en måde at integrere det problemorienterede og det handlingsorienterede, uden at integrationen er reciprok.

Den traditionelle tilgang er således, som en applikeret eller instrumentaliseret etik, et eksempel på en integration, hvor det handlingsorienterede vægtes højere end det problemorienterede. Den traditionelle tilgang præges af ambitionen om at imødekomme menneskers erfaring af at befinde sig i konkrete situationer, hvor de bliver nødt til at handle og træffe beslutninger i forhold til konkrete etiske, dilemmaer. De etiske og filosofiske teorier, de praktiske eksempler og opdelingen i tematikker anvendes således med formålet om at gøre det lettere for mennesker netop at handle og træffe beslutninger. Den traditionelle tilgang forsøger at kategorisere de dilemmaer, som vi møder, og opstille etiske teorier som modeller og metoder, til anvendelse for at give et overblik og et grundlag for handling. Konsekvensen af dette bliver, at de etiske dilemmaer og den erhvervsøkonomiske og forretningsmæssige kontekst, som de er en del af, hverken undersøges, analyseres eller reflekteres over. De behandles derimod som problemer, som skal håndteres og løses.

Den radikale tilgang repræsenterer en integration, som i modsætning til den traditionelle hælder imod en problemorienteret tilgang frem for en handlingsorienteret. Den ønsker at undersøge den forståelse, vi har af verden og af os selv, og de praksisser og kontekster, vi tager del i. Den radikale tilgang har således ambitionen om at undersøge og analysere, at problematisere og kritisere og således at udfordre den måde, vi anser og beskæftiger os med business ethics på. Den arbejder ikke inden for rammerne af "business as usual" og de logikker og praksisser, som knytter sig dertil, men imod dem. Business ethics handler ifølge den radikale tilgang således ikke om at løse problemer eller at træffe beslutninger og handle. Business ethics er en måde at tænke og gå til verden på. En måde, som indebærer, at vi tager afstand til, hvad vi forstår ved business ethics, og hvordan vi praktiserer business ethics, for herigennem at kunne analysere og sætte spørgsmålstejn ved

det. Således tager den radikale tilgang samtidig afstand til erfaringen af at befinde sig i konkret kontekster, hvor der skal træffes konkrete beslutninger om konkrete etiske dilemmaer. Kontekster, der kræver, at vi ikke kun arbejder imod, men også inden for rammerne.

Den traditionelle og den radikale tilgang til business ethics vægter således henholdsvis det handlingsorienterede og det problemorienterede højest og har i forlængelse heraf hver sine styrker og svagheder. I det følgende vil vi introducere Bruno Latour, Robert Pippin og Jonathan Lear, som alternative tilgange til business ethics.

KAPITEL 4: TRE ALTERNATIVE TILGANGE TIL BUSINESS ETHICS

I kapitel 2 har vi indkredset forståelsen af den problemorienterede og den handlingsorienterede tilgang, samt introduceret den reciproke integration som en måde at imødekomme spændingsfeltet på. Herudover har vi beskrevet, hvordan man inden for en filosofisk kontekst har forholdt sig til spændingsfeltet og forsøgt at imødekomme dette gennem to former for integration, der ikke er reciproke. I kapitel 3 er disse to former for integration blevet eksemplificeret gennem to forskellige tilgange til business ethics: den traditionelle og den radikale tilgang. Endelig er styrkerne og svaghederne ved disse to tilgange blevet beskrevet.

I dette kapitel præsenterer vi tre alternative tilgange til business ethics på baggrund af begreber hos Latour, Pippin og Lear. Tre tilgange der på forskellige vis søger netop at bibeholde styrkerne og imødekomme svaghederne i den traditionelle og den radikale tilgang. Dette gør vi som et led i undersøgelsen af hvordan en reciprok integration af det handlingsorienterede og det problemorienterede kan finde sted og spændingsfeltet herigennem imødekommes.

Det skal i denne sammenhæng endnu engang understreges, at vi, når vi refererer til Latour, Pippin og Lears tilgange, udelukkende refererer til resultatet af analyserne i nærværende kapitel. Analyser skabt på baggrund af Latour, Pippin og Lears begreber.

FRA KENDSGERNINGER TIL ANLIGGENDER

Redegørelsen for Latours begreber om *kendsgerninger* (*"matters of fact"*) og *anliggender* (*"matters of concern"*)⁵ vil tage udgangspunkt i de to Spinozaforelæsnings *"What is the Style of Matters of Concern? Two Lectures in empirical philosophy"* (Latour 2005) og i teksten *"Why has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern"* (Latour 2003). Latours filosofiske projekt i disse tekster kan grundlæggende beskrives som et opgør med de videnskabelige discipliners udvikling siden Immanuel Kant (1724 – 1804). Ifølge Latour har videnskaberne udviklet sig til at være virkelighedsreducerende discipliner, der trækker virkelighed ud af verden i stedet for at lægge til. På trods af at begge tekster centrerer sig omkring samme kritik og løsningsforslag er fremgangsmåden og konteksten i de to tekster forskellig. Hvor Latour i *"Why has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern"* tager udgangspunkt i en problematisering af videnskaberens altidelværende måder at udøve kritik på, fokuserer Latour i Spinozaforelæsningerne i højere grad på at

⁵ Vi har valgt at oversætte Latours begreber om *"matters of fact"* og *"matters of concern"* med kendsgerninger og anliggender. I denne oversættelse indfanger vi dog ikke, at Latour med vendingen *"matter"* spiller på det forhold, at det så at sige ikke kun er anliggender, der angår os. Det gør kendsgerninger også altid, idet kendsgerninger, ifølge Latour, altid allerede er et anliggende.

forklare, hvorfor videnskaberne har udviklet sig, som de har, med filosofiens tvedeling af verden i en "verden derude" og en "verden herinde" som den grundlæggende årsag. Latours bidrag i de to tekster er i forlængelse heraf at belyse, hvorledes videnskaberne, ved at gøre op med denne tvedeling, igen kan blive discipliner, der fjører virkelighed til verden (Latour 2005, 9).

I redegørelsen for begreberne kendsgerninger og anliggender vil vi derfor først opholde os Latours beskrivelse af, hvorfor forestillingen om den tvedelte verden er opstået, og hvilke konsekvenser det har haft for derefter at vende os mod Latours alternativ.

TVEDELINGEN AF VERDEN

I første Spinozaforelæsning beskriver Latour, hvordan tvedeling af verden er opstået i filosofien med det kantianske skel mellem *Das Ding an sich* og *Das Ding für uns*. Det vil sige en opdeling imellem en uerkendbar og ren "verden derude" og en erkendbar, men bearbejdet "verden herinde" (Latour 2005, 10). Ifølge Latour har denne forståelse af verden resulteret i, at filosofien og i forlængelse heraf også videnskaberne op gennem historien har hånet common sense, menneskers naive tro på det virkelige i sanseerfaringerne og ikke mindst poeternes latterlige tro på sprogets evne til at formidle virkelige forhold ved verden (Latour 2005, 12). I beskrivelsen af hvilke konsekvenser denne opdeling af verden har haft, inddrager Latour på den engelske filosof Alfred North Whitehead (1861 – 1974). Ifølge Whitehead har tvedelingen af verden den konsekvens, at der skabes to forskellige niveauer af virkelighed:

"One reality would be the entities such as electrons which are the study of speculative physics. This would be the reality which is there for knowledge; although in this theory it is never known. For what is known is the other sort of reality, which is the byplay of the mind" (Latour 2005, 10).

Tvedelingen af naturen resulterer således i et skel mellem primære og sekundære kvaliteter ved verden. Det vil sige et skel mellem virkelige og uvirkelige kvaliteter. De primære og virkelige kvaliteter er de, der kun er til for viden og derfor kun tilgængelige gennem videnskabens sprog. Disse kvaliteter er eksempelvis de kemiske forbindelser i hjernen, der udløser bestemte oplevelser og emotioner eller molekylers svingninger i luften, der af mennesker og dyr opleves som lyd. De sekundære kvaliteter, så som nattergalens sang, rosens duft og solnedgangens røde farver, er i modsætning hertil uvirkelige kvaliteter. Uvirkelige kvaliteter, der på den ene side er tilgængelige for vores sanser, erkendelse og sprog, men som på den anden side er nogle mennesket tilskriver, altså verden. De sekundære kvaliteter tilhører i den tvedelte verden slet ikke verden derude, men os selv (ibid.). Konsekvensen af tvedelingen bliver således, at den "virkelige" verden bliver en kedelig og meningsløs affære uden hverken lyde, dufte eller farver (ibid.).

Som en malerisk metafor på tvedelingen af verden og dens konsekvenser anvender Latour den polske forfatter Czeslaw Milosz' (1911 – 2004) beskrivelse af en nattergal, der ved et uheld er fløjet indenfor og som i sit desperate forsøg på at slippe ud gentagende gange flyver mod ruden i den tro, at dette er vejen ud i friheden. Tvedelingen af verden har resulteret i, at hver gang mennesket forsøger at tale om eller beskæftige sig med verden, så støder det lige som nattergalen panden mod glasruden i en overbevisning om, at dette er adgangen til virkeligheden og vejen ud af vores selvskabte fantasmagori (ibid.).

Filosofien har således ifølge Latour siden Kant stillet mennesket overfor et absurd valg mellem to typer af meningsløshed: det meningsløse ved en meningsfuld, sanselig, men uvirkelig verden, hvor nattergalen synger, blomsterne dufter og solnedgangen er både rød og smuk. Og det meningsløse ved en virkelig, men lydløs, farveløs, følelses- og smagløs verden, der ikke er tilgængelig gennem dagligdags sproget, sansningen og erfaringen (ibid.).

FACT POSITIONEN OG FAIRY POSITIONEN

I *"Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern"* beskriver Latour, hvorledes tvedelingen af verden og de to medfølgende former for meningsløshed har skabt to forskellige, og som vi skal se senere, lige fejlagtige tilgange til verden inden for videnskaberne: *fact positionen* ("*the fact position*") og *fairy positionen* ("*the fairy position*"). Disse tilgange udgør samtidig to former for kritik.

Fact positionen er ifølge Latour kendetegnet ved at forklare menneskers opførsel og adfærd med henvisning til uomtvistelige kendsgerninger (Latour 2003, 238). Fact positionen viser således, hvorledes menneskers naive forestilling om frihed til at handle i virkeligheden er en illusion, og at vores handlinger er et resultat af forhold, vi ikke kan gøre os fri af eller betvivle. Som eksempler på disse nævner Latour blandt andet diskurser, samfundets økonomiske logikker, magt, køn, race, evolutionspsykologi og naturvidenskabelige forhold så som neurobiologi (ibid.). I fact positionen er det således den objektive "verden derude" og dens enorme kausale kræfter, der er det styrende i verden. Hvor der i fact positionen eksisterer en virkelig verden uafhængigt af mennesket, forholder det sig direkte modsat i fairy positionen. Her beskrives verden og dens materielle genstande som intet andet end en ren tavle på hvilke det enkelte menneske projekterer egne ønsker, behov og fantasier (ibid.). Verden er således ikke andet end en tom skal, vi mennesker udfylder. Det gælder for eksempel forestillingen om Gud eller den eneste ene. Tilhængerne af denne position anser det derfor som deres opgave at vise, hvordan ideen om en virkelig verden med genstande, der er bærere af faktiske og virkelige kvaliteter, er en naiv vrangforestilling skabt af os selv gennem sproget og vores ønsker (Latour 2003, 237).

På trods af deres vidt forskellige udgangspunkter begår fact positionen og fairy positionen ifølge Latour den samme fejl: de behandler verden, dens genstande og forhold som kendsgerninger. Det vil sige som uomgængelige, objektive forhold vi ikke kan komme uden om,

og som ikke kan betvivles (Latour 2005, 39). Dette gør fact positionen ved at give sagen forstået som verden, dens genstande eller forhold en overdreven magt. Verden er derude uafhængigt af os, og den indvirker på os, hvad enten vi vil det eller ej. Det samme gør sig gældende i fairy positionen, blot med omvendt fortegn. Her undergraves forestillingen om, at der rent faktisk kan være tale om en sag uafhængigt af os, idet fairy positionen beskriver det som en kendsgerning, at forestillingen om en verden derude er en illusion skabt af vores egne fantasier, drømme og sprog (Latour 2003, 237). Disse to positioner, fact positionen og fairy positionen, og deres tilgang til verden og dens genstande får endvidere Latour til at stille følgende spørgsmål i første Spinozaforelæsning:

“Why is it that instead of giving us more, the science have been kidnapped into the rather dirty business of giving us less?” (Latour 2005, 24).

Hvad Latour således vender sig mod, er den reducerende, forenklende og simplificerende tilgang til verden, som filosofiens tvedeling af verden har skabt, og som nu hersker i videnskaberne. Latours projekt er i forlængelse heraf at undersøge, hvorledes vi kan overkomme tvedelingen og gøre op både med fact positionen og fairy positionen. Spørgsmålet er således på den ene side, hvordan vi kan forpligte os på sagen selv uden at give den for meget magt og i forlængelse heraf ende i fact positionen. Og på den anden side, hvordan vi kan lukke virkeligheden tilbage ind i sproget, uden at sproget gøres til det, der alene skaber virkeligheden (Latour 2003, 232). Latours ambition er dermed ikke at forkaste eller gøre sig fri af empirismen, men at forny denne på en sådan måde, at den både kan rumme nattergalens sang og beskrivelsen af denne som vibrationer i luften. En empirisme der kan rumme både de primære og de sekundære kvaliteter uden at gøre disse til to forskellige former og grader af virkelighed. Latours ambition er med hans egne ord at udvikle en *stædig realisme* (Latour 2003, 231) og for at gøre dette, må vi ifølge Latour gøre op med tvedelingen af verden ved slet ikke at lade de primære og sekundære kvaliteter splitte op (Latour 2005, 13).

OM AT SEJLE I STEDET FOR AT BYGGE BRO

En måde at gøre op med tvedelingen af verden og skellet mellem de primære og sekundære kvaliteter er at forsøge at bygge bro mellem fact positionen og fairy positionen – eller hvad Latour i første Spinoza-forelæsning beskriver som *den sociale bred* (*“the social bank”*) og *den naturlige bred* (*“the natural bank”*). Men ifølge Latour løser dette ikke problemet, fordi det at bygge bro altid vil være et nulsumsspil. Broen gør ikke op med tvedelingen af verden, fordi jo tættere vi kommer på den sociale bred, jo længere væk kommer vi fra den naturlige og omvendt. Vi kan således ikke stå på begge sider på én gang. Vi vil altid komme fra den ene eller anden bred og dermed bære med os det blik, der knyttes sig til enten den sociale eller den naturlige bred (Latour 2005, 18). I stedet for at nedbryde skellet, gør broen det derimod

muligt at transportere den ene bredds logik over i den anden. Som et eksempel på dette peger Latour på den naturlige bredds forsøg på at naturalisere den sociale. Hvad, Latour foreslår, er, at vi i opgøret med tvedelingen af verden opgiver at bygge bro og i stedet begiver os ud på en sejltur langs de to flodbredder (Latour 2005, 13). Denne bevægelsen i vandet langs de to flodbredder, i stedet for på tværs, præsenterer os ifølge Latour for et helt nyt perspektiv på de to sider. I stedet for at være to adskilte perspektiver bliver de to flodbredder således en del af sejlturen.

OM AT BEVÆGE SIG FRA KENDSGERNINGER TIL ANLIGGENDER

I arbejdet med at udvikle en terminologi, der afspejler forskellen mellem den tvedelte naturs reducerende tilgang til verden og det perspektiv, der opstår, når vi i stedet for at bygge bro, sejler på det oprørte vand mellem den sociale og den naturlige bred, trækker Latour på Martin Heideggers (1889 – 1976) skel mellem *Ting* ("Ding") og *objekter* ("Gegenstand") (Latour 2003, 232 – 233). Dette skel udspringer af Heideggers etymologiske undersøgelse af ordet ting, der viser, at ordet indeholder to meget forskellige betydninger: på den ene side er ting den generelle term, vi bruger til at definere genstande, der eksisterer i verden, uafhængigt af os og sproget. På den anden side er ting en betegnelse for et forsamlingssted – et ting. Denne sidste betydning af ordet ting kan, som Latour bemærker det, eksempelvis stadig ses i den måde, vi i Skandinavien betegner vores folkeforsamlinger, nemlig som *Folketing* eller *Alting* (Latour 2003, 233). I overensstemmelse med begrebets to forskellige betydninger indfører Heidegger skellet mellem objekter og Ting, hvor objekter forstås, som den term vi bruger til de bestemme det der uomtvisteligt er derude, og Ting er betegnelsen for forsamlinger (ibid.). Hos Heidegger repræsenterer dette skel samtidig to forskellige måder at gå til verden på: en videnskabelig måde, der betragter verden som bestående af objekter eller fakta, der eksisterer uafhængigt af os mennesker. Og i modsætning hertil en tilgang hvor verden forstås som bestående af forsamlinger og relationer. Det vil sige anliggender, der kan beskrives som knudepunkter for en lang række forskellige spørgsmål, fænomener, aktører og relationer, der i den grad står i forhold til mennesket. For Latour repræsenterer Heideggers skel mellem ting og objekter nøglen til opgøret med tvedelingen af verden og skellet mellem de primære og sekundære kvaliteter. Vi må bevæge os fra en objektmæssig tilgang til en Tingslig tilgang til verden. Med Latours egne termer må vi bevæge os fra kendsgerninger til anliggender (Latour 2003, 321). Hvad, Latour ser fra sejlturens nye perspektiv, er således, at verden og dens fænomener ikke består af enten det menneskelige og sociale eller det naturlige og ikke-menneskelige. Verden og dens fænomener er udgjort af anliggender – af Ting. *Forsamlinger*. Af forhold, der angår os, og som ligger os på sinde:

"Matters of fact were indisputable, obstinate, simply there; matters of concern are disputable, and their obstinacy seems to be of an entirely different sort: they move,

carry you away, and, yes, they too matter. The amazing thing with matter of fact was, that, although they were material, they did not matter a bit" (Latour 2005, 39).

FORSAMLINGER OG FORSKELLE

I beskrivelsen af hvad det vil sige, at verden er udgjort af forsamlinger, af anliggender, inddrager Latour endnu en af sine inspirationskilder, nemlig den franske filosof Gabriel Tarde (1843 – 1904). I første Spinozaforelæsning beskriver Latour, hvordan Tarde netop ikke forsøgte at bygge bro mellem et imaginært skel mellem det menneskelige på den ene side og det materielle eller naturlige på den anden (Latour 2005, 15). Hvad, Tarde, ifølge Latour, i stedet gør er, at han lader sig rive med af strømmen mellem de to flodbredder, idet han betragter verden som et *samfund* og verdens forskellige fænomener som *samfund af samfund*. Det vil sige som komplekse forsamlinger af forhold og forskelle (ibid.). Netop de to ord forsamlinger og forskelle er, ifølge Latour, centrale for Tarde. Dette skyldes, at en sags eksistens og fortsatte eksistens er afhængig af forsamlinger og forbindelser imellem forskelle:

"To exist is to differ; difference in one sense, is the substantial side of things, what they have most in common and what makes them most different. One has to start from this difference and to abstain from trying to explain it, especially by starting with identity, as so many persons wrongly do" (Latour 2005, 16).

Tarde skelner således ikke mellem forskellige typer af samfund, mellem naturlige samfund og sociale samfund, men understreger derimod, at selve den komplekse forbindelse mellem de traditionelt adskilte kategorier er betingelsen for, at en sag, et samfund, kan eksistere. I overensstemmelse med dette repræsenterer Latours begreb om anliggender netop en forståelse, der peger på, at verden og dens fænomener er udgjort af ting eller samfund. Det vil sige af dybt komplekse forsamlinger af forskellige forhold, der går på tværs af de to flodbredder i den tvedelte verden. Derfor skriver Latour også polemisk i *"Why has Critique Run out of Steam"*:

"Reality is not defined by matters of fact. Matters of fact are not all that is given in experience. Matters of fact are only very partial and, I would argue, very polemical, very political renderings of matters of concern" (Latour 2003, 232).

I direkte opgør med filosofiens og videnskabernes tvedeling af verden er kendsgerninger – det vil sige forhold, vi anser som fakta, som objektive, sande, ufravigelige og uafhængige – ifølge Latour altid konstruktioner skabt på baggrund af anliggender. Kendsgerninger er således komplekse forsamlinger af sagsforhold, aktører, perspektiver, osv., der er blevet reduceret til et forsimplet, isoleret og unuanceret forhold. Som Latour skriver, er det derfor ikke kun en

fejltagelse at ville naturalisere den sociale bred ved at behandle mennesker som objekter. Det er i lige så høj grad en fejltagelse af behandle det, vi traditionelt forstår som objekter – kendsgerninger – som objekter, da disse altid allerede er anliggender. Med begrebet anliggender viser Latour således, hvordan tvedelingen af verden er uretfærdig for begge sider af floden (Latour 2005, 15 – 16).

FRA SCENE TIL TEATER

I anden Spinozaforelæsning beskriver Latour forskellen mellem kendsgerninger og anliggender ved at sammenligne disse med forskellen mellem en scene og et teater. For at konkretisere forskellen mellem de to begrebers tilgang til verden, vil vi i det følgende belyse, hvorledes de to former for scenografier formidler meget forskellige billeder af verden. Dette vil vi gøre ved endnu engang at vende tilbage til eksemplet med nattergalen.

Ifølge Latour repræsenterer kendsgerninger en særlig snæver form for iscenesættelse af en sag i overensstemmelse med specialiserede og avancerede koder for sprog, formidling og fokus (Latour 2005, 38). Nøgleordet her er således iscenesættelse. Kendsgerninger er ikke virkeligheden, men en særlig avanceret form for iscenesættelse af verden og dens fænomener. At betragte verden som bestående af kendsgerninger svarer ifølge Latour derfor til at se et teaterstykke og tro, at denne iscenesættelse er virkeligheden og ikke et udtryk for et bestemt sprog, fokus, valg og fravalg (Latour 2005, 39). Hvad, Latour med begrebet anliggender i modsætning hertil præsenterer os for, er et blik, hvor vi ikke kun har øje for det, der sker på scenen, men for hele teatret:

“A matter of concern is what happens to a matter of fact when you add to it its whole scenography, much like you would do by shifting your attention from the stage to the whole machinery of a theatre” (ibid.).

Med bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender udvider Latour det snævre fokus på scenen alene til hele teateret. Med anliggender bliver vi derfor også opmærksomme på alt det, der går forud for en forestilling, det der sker i kulissen under en forestilling, publikums reaktioner, forestillingens efterspil i medierne, teaterets rolle i den generelle samfundsdebat, skuespillerne, håndværkerne, der har skabt kulisserne, musikerne og så videre. I stedet for blot at eksistere som et isoleret, objektivt fænomen flyder scenografien således ud, når vi bevæger os fra kendsgerningernes perspektiv, til det perspektiv der knytter sig til anliggender. Og dermed bliver det tydeligt, at det netop er alle disse forskellige elementer og deres indbyrdes udvekslinger, diskussioner, forhandlinger og samspil, der tilsammen skaber og opretholder forestillingen (ibid.).

Vender vi i forlængelse heraf endnu engang tilbage til nattergalen og spørgsmålet om, hvorvidt den i virkeligheden synger eller ej, bliver det tydeligt, at dette spørgsmål alene tilhører

scenografien til kendsgerninger. For med dette spørgsmål fokuseres der alt for snævert på nattergalen, som gøres til et isoleret element frakoblet enhver form for relation. Herudover afspejler spørgsmålet en helt særlig kode og et helt særligt sprog, der ikke er meningsfuld for andre end videnskaben. Spørgsmålet er ganske enkelt ikke meningsfyldt ud fra et sanseligt, erfaringsbaseret dagligdagsperspektiv. Vi hører jo netop nattergalen synge, og vi både ser og hører nattergalens mage respondere på sangen. Betragter vi derimod nattergalen ud fra den scenografi, der knytter sig til anliggender, ændrer billedet sig radikalt. I denne scenografi flyder nattergalen ud og bliver en forsamling af forsamlinger udgjort af alle de elementer, relationer og deres indbyrdes udvekslinger, der tilsammen skaber nattergalen – dens fysiske materialitet, nattergalens sang, nattergalens mage, der responderer på sangen, svingningerne i luften skabt af nattergalen, poeten, der skriver om nattergalen, ornitologen, der observerer den og så videre. I lighed med nattergalen udgør alle disse elementer ved nærmere eftersyn selv forsamlinger. Perspektivet udvides og nuanceres således radikalt i bevægelsen fra scenen til teateret – og således fra kendsgerninger til anliggender.

OM AT FØJE VIRKELIGHED TIL I STEDET FOR AT TRÆKKE FRA

Når Latour i første Spinozaforelæsning kritiserer videnskaben for at være en *"dirty business"*, der i stedet for at føje virkelighed til verden trækker virkeligheden ud af denne, skyldes det netop, at virkeligheden ifølge Latour findes i kompleksiteten (Latour 2005, 24). Det vil sige i de komplekse forsamlinger af forskelle, hvis kompleksitet hele tiden stiger jo tættere på dem, vi kommer. Virkeligheden er ikke glat, men foldet, krøllet, ujævn og fyldt med revner og sprækker. Men når videnskaberne beskriver verden og dens fænomener som kendsgerninger – som bestående af isolerede, simple objekter – så trækker de netop virkeligheden ud af verden.

I stedet for at undersøge mulighedsbetingelserne for et fænomen som en kendsgerning, angriber Latour tvedelingen af verden fra et andet perspektiv. Med begrebet anliggender retter Latour vores opmærksomhed mod alle de forskellige aktører, perspektiver, fænomener, osv. der må forsamles for at lade en sag eksistere og for at opretholde dens eksistens (Latour 2003, 246). Dermed vender Latour op og ned på ideen om, at vi i forsøget på at blive klogere på verden skal finde ind til begrebers kerne eller essens som om denne eksisterede i forvejen. Det interessante spørgsmål er for Latour derimod, hvad der skal til for at opretholde et begrebs eksistens? Hvilken kompleks forsamling af diskussioner, perspektiver, aktører, forhold og forskelle holder begrebet eller sagen i live? Først ved at stille disse spørgsmål kan videnskaben igen blive en disciplin, der føjer virkelighed til verden i stedet for at trække fra. Med begrebet anliggender udligner Latour således den ontologiske differens, filosofien indførte med sin tvedeling af verden, ved at vise, at det ikke er muligt at skille den sociale og den naturlige bred fra hinanden. De forhold og fænomener vi i den tvedelte verden vil tilskrive enten den sociale eller den naturlige bred, vil altid – ved nærmere eftersyn – være højkomplekse forsamlinger af forskelle.

EN STÆDIG REALISTISK POSITION

Latours begreb om anliggender kan beskrives som en insisteren på, at der gives et ståsted og en indstilling til verden, der lukker virkeligheden tilbage ind i sproget, uden at sproget gøres til det, der alene skaber virkeligheden (Latour 2003, 232). En indstilling der lader verden derude og dens fænomener gøre modstand uden at gøre disse til kausale kræfter uafhængige af mennesket. Denne indstilling karakteriserer Latour, som allerede nævnt, som en *stædig realisme* (Latour 2003, 231). Begrebet anliggender repræsenterer således en stædig insisteren på det virkelige ved en verden, der består af komplekse forsamlinger af forhold. En insisteren på at virkeligheden ikke er enten noget derude eller alene noget herinde (inde i menneskers hoveder), men derimod eksisterer i den kompleksitet, der ligger i alle forhold og fænomener, hvis bare vi kommer tæt nok på dem. Med betegnelsen stædig realisme insisterer Latour således på, at verden er fyldt med fænomener og objekter, vi ikke bare kan komme uden om ved at gøre dem til en fantasmagori. At disse fænomener så at sige gør modstand, er virkelige. Angrebet på World Trade Center 11. september 2001 og verdens store klimaforandringer er virkelige, og bevidstheden om at disse forhold er udgjort af komplekse forsamlinger af forsamlinger, svækker ikke deres virkelighed, men styrker den. Angrebet på World Trade Center bliver ikke mindre virkelig af, at vi betragter det som et anliggende. Det vil sige ved, at vi undersøger alle de forhold, perspektiver, aktører, osv., der tilsammen skaber og opretholder den sag, vi nu blot kalder for "11. september". Med den stædige realistiske position, der ligger i at betragte verden som et anliggende, forkaster Latour således ikke empirismen, han fornyer den på en sådan måde, at den både kan rumme nattergalens sang og beskrivelsen af denne som vibrationer i luften (ibid.). Vi kan ifølge Latour således stadig opnå viden om verden ved at gå ud og observerer denne, men vores forståelse af det vi observerer og dets ontologiske status må ændre sig. Med denne stædige realisme kan vi derfor igen lukke nattergalen ud af sit glasbur og trækker virkeligheden tilbage ind i sproget.

BUSINESS ETHICS SOM ET ANLIGGENDE

I forlængelse af redegørelsen for Latours begreber om kendsgerninger og anliggender vil vi nu belyse, hvilken alternativ tilgang til business ethics der opstår, hvis vi betragter business ethics som et anliggende.

EN KOMPLICERENDE TILGANG

Med begrebet anliggender præsenterer Latour en bestemt måde at gå til verden på og dermed også en bestemt måde at gå til business ethics på. Denne måde vil vi i det følgende karakterisere som en komplicerende tilgang. Det vil sige en tilgang, der ikke betragter business ethics som en objektiv, uomgængelig og uafhængig kendsgerning, men som et felt der er skabt og opretholdt af at være et anliggende for nogen. Et felt som må forstås som en kompleks

forsamling af forskelle, der hver især er udgjort af en lang række nye forsamlinger af forskelle. Med Latours egen metafor præsenterer den komplicerende tilgang således en forståelse af business ethics, der udvider vores snævre fokus på scenen alene, til at omfatte hele teatret (Latour 2005, 39). For at kaste lys over hvilken betydning dette skifte i scenografien har, vil vi i det følgende først behandle begrebet business ethics som et anliggende og dernæst belyse, hvilken betydning den komplicerende tilgang har for måden hvorpå et etisk dilemma behandles.

BEGREBET BUSINESS ETHICS BETRAGTET SOM ET ANLIGGENDE

At forstå begrebet business ethics som et anliggende, betyder at vi må påtage os den opgave, der er forbundet med at klarlægge de forsamlinger af forsamlinger af forskelle, der er med til at skabe og opretholde eksistensen af begrebet business ethics. Vi må betragte begrebet som en kompleks forsamling. Betragtet således er begrebet business ethics blandt andet skabt og opretholdt af følgende forskellige og modsatrettede forståelser: business ethics forstået som et redskab til at træffe beslutninger i konkrete praktiske situationer, business ethics som en måde at legitimere sin forretning, sin handling eller sine valg på, business ethics som et strategisk redskab til opnåelse af profit, eller business ethics som en filosofisk revolutionær og radikal disciplin. Herudover er business ethics skabt og opretholdt af en lang række forskellige aktører så som virksomheder og organisationer, der arbejder med business ethics, uddannelsesinstitutioner der underviser og forsker i business ethics, studerende, ngo'er, forbrugere, virksomhedsledere, medarbejdere, politikere og så videre. Begrebet er opretholdt af immaterielle forhold så som etiske dilemmaer, politik, økonomi, lovgivning, sociale relationer, analysemodeller, arbejdsmiljø samt af materielle forhold som eksempelvis produkter, maskiner, fabrikker, teknik og råvarer. Alle disse forhold, og mange flere, betragtes i den komplicerende tilgang som eksempler på forskelle, der medvirker til at skabe og opretholde business ethics som begreb. Forskelle der hver især udgør en ny forsamling af forsamlinger af forskelle. I forsøget på at forstå begrebet business ethics som et anliggende tvinges vi således til at forstå begrebet som et anliggende for nogen, til at rumme modsætninger, stridigheder og diskussioner og til hele tiden til at udvide og nuancere vores forståelse.

At betragte business ethics som et anliggende betyder samtidig, at undersøgelsen af begrebet ikke kan være endegyldigt afsluttet og begrebet ikke endegyldigt afdækket. Business ethics som begreb vil hele tiden blive et anliggende i nye situationer og for nye aktører, og der vil således hele tiden blive føjet nye forskelle til forsamlingen business ethics.

ETISKE DILEMMAER BETRAGTET SOM ANLIGGENDER

Betragter vi et konkret etisk dilemma, så som børnearbejde, som et anliggende, bliver det tydeligt, at Latours komplicerende tilgang også tilbyder en alternativ måde at behandle etiske dilemmaer på. I stedet for at fokusere på selve beslutningen, på hvad vi bør gøre i den

konkrete situation, bliver det centrale i stedet at belyse, hvorledes børnearbejde er et anliggende på mange forskellige måder og for mange forskellige aktører. I stedet for at pege på en løsning af dilemmaet, kompliceres det.

I den komplicerende tilgang er børnearbejde en forsamling udgjort af blandt andet en lang række aktører med forskellige interesser så som børnene, der arbejder, forældrene, der sender deres børn ud for at arbejde, virksomhederne, der benytter sig af børnearbejde, virksomheder, der i deres supply chain har leverandører, der benytter børnearbejde, ngo'er, FN, nationalstaterne, forhandlerne af de producerede produkter og slutforbrugerne. Herudover må børnearbejde forstås som en forsamling af en række forskellige spørgsmål, materielle forhold og perspektiver, så som eksempelvis de fysiske forhold, som børnene arbejder og lever under, de produkter, der fremstilles, holdningen om at børnearbejde er uetisk og forkert, holdningen om at børnearbejde er et nødvendigt onde, fordi alternativet for mange af børnene ville være værre, lovgivningen på området og mediernes fremstilling af emnet. Endvidere vil hver enkelt af disse forsamlinger udgøre nye forsamlinger, der således selv rummer langt flere aktører, materielle forhold, interessenter og perspektiver. Dette er således kun et udpluk af alle de forhold, der ud fra den komplicerende tilgang træder frem i forhold til spørgsmålet om børnearbejde. Den komplicerende tilgang tilbyder os således et perspektiv på konkrete etiske dilemmaer, der tvinger os til at træde tættere på sagen, og som gør os bevidste om alle de mange forhold, hensyn og muligheder, der er på spil hver gang, det kræves af os, at vi handler eller træffer beslutninger.

I forlængelse af ovenstående indkredsning af en komplicerende tilgang til business ethics, vil vi i det følgende belyse, hvorledes denne tilgang relaterer sig til den traditionelle og den radikale tilgang til business ethics.

BUSINESS ETHICS SOM NOGET DER VEDRØRER OS

Som belyst i redegørelsen for den traditionelle tilgang til business ethics, kan en grundlæggende motivation bag denne tilgang karakteriseres som ambitionen om at lette den byrde, der for den enkelte er forbundet med at skulle træffe valg i konkrete situationer og i etiske dilemmaer. Hvad, den traditionelle tilgang til business ethics således forsøger at imødekomme, er det forhold, at business ethics ikke blot er en akademisk disciplin, der omhandler abstrakte teorier om det gode, men i særdeleshed er noget, der vedrører mennesker, virksomheder, organisationer og politikere. At business ethics er et felt, der gør sig gældende i konkrete situationer og praksisser, og som derfor søger at tage menneskers erfaringer af disse konkrete situationer alvorligt (Bradburn 2001, 2). Denne ambition og motivation deler den komplicerende tilgang til business ethics med den traditionelle, idet den komplicerende tilgang betragter business ethics som et anliggende. Det vil sige som noget, der ikke kan behandles som et objektivi, neutralt forhold, eller som noget der eksisterer uafhængigt af de aktører, for hvem business ethics er et anliggende. Når den komplicerende tilgang

betragter business som et anliggende, betyder det netop, at den tager menneskers erfaringer alvorligt ved at virkeliggøre disse og ved at pege på, at det er disse erfaringer og anliggender, der skaber og opretholder business ethics som sag. Børnearbejderne, der er nødsaget til at arbejde og tjene penge så deres familier og mindre søskende kan overleve, virksomheden, der benytter sig af børnearbejde eller slutforbrugeren, der ikke ønsker at købe produkter produceret af børnearbejdere, betragtes i den komplicerende tilgang ikke blot som perspektiver på business ethics eller som subjektive, uvirkelige reaktioner på en objektiv sag. De er virkelige erfaringer og udtryk for anliggender, der medvirker til at skabe og opretholde sagen business ethics.

Trods enigheden om at betragte business ethics som noget, der vedrører mennesker, organisationer eller konkrete praksisser, tager den komplicerende tilgang afstand fra den traditionelles måde at imødekomme dette forhold på. Løsningen er i den komplicerende tilgang ikke at mindske afstanden mellem de etiske teories abstrakte former og dagligdagens konkrete situationer ved at gøre business ethics til et redskab. Det vil sige ved at stille ahistoriske modeller eller generelle analyser til rådighed for den enkelte (Jennings 2012, xix). Dette vil netop være at gøre et anliggende til en kendsgerning og dermed trække virkelighed fra i stedet for at lægge til. Løsningen er ikke at reducere i kompleksiteten, da dette netop vil resultere i, at det konkrete dilemma, der behandles, ikke længere betragtes som et anliggende, der forsamlers en lang række anliggender for en lang række forskellige aktører.

POSITIV FREM FOR DESTRUKTIV KRITIK

Ovenstående kritik af den traditionelle tilgang deler den komplicerende tilgang med den radikale tilgang til business ethics. I direkte opposition til den traditionelle er den radikale tilgangs ambition at udvikle en forståelse af business ethics, der gør denne til et filosofisk felt. Det betyder ifølge Jones et al., at business ethics skal genfinde sin analytiske, kritiske og problematiserende karakter (Jones et al. 2005, 128). I overensstemmelse hermed præsenterer den komplicerende tilgangs bevægelse fra kendsgerninger til anliggender netop en tilgang til business ethics, der komplicerer, nuancerer og peger på problemer i højere grad end at finde løsninger. Dette gør den ved at belyse de mange forskellige anliggender, der er på spil i en sag, de mange muligheder, der er for handling, de konsekvenser der knytter sig til bestemte beslutninger og de spørgsmål og stridigheder som sagen rummer. I stedet for at løse problemer ved at reducere i kompleksiteten lægger den komplicerende tilgang således kompleksitet til for herigennem at udvide vores forståelse.

Samtidig tager den komplicerende tilgang afstand fra den måde, hvorpå den radikale tilgang gør business ethics til en kritisk, destruktiv disciplin. Business ethics skal ifølge den radikale tilgang fungere som en radikal kritik af verdens selvfølgeligheder, af common sense, og således hele tiden stille sig uden for den kontekst, der er objekt for dens kritik (Jones et al. 2005, 139). I modsætning til dette bibeholder den komplicerende tilgang til business ethics ikke

sin analytiske og kritisk karakter ved at tage afstand fra common sense. Og den problematiserer ikke ved at dekonstruere menneskers erfaringer af et konkret etisk dilemma gennem en smertefuld proces. Tværtimod. Den komplicerende tilgang til business går positivt kritisk til værks. Det vil sige, den belyser kompleksiteten, mangfoldigheden og nuancerne og åbner på denne måde en sag op og tvinger os til at revidere eller nuancere vores forståelse, standpunkt eller beslutning.

PROBLEMATISERING AF LATOURS KOMPLICERENDE

TILGANG

Som belyst i det foregående afsnit, bidrager Latours begreb om anliggender med en tilgang til business ethics, der gør op med forståelsen af denne som en disciplin, der skal opstille redskaber og løsninger. Betraget som et anliggende bliver business ethics i stedet en disciplin, der komplicerer, eksempelvis spørgsmålet om børnearbejde, ved at belyse den mangfoldighed af forsamlinger af forskelle, der tilsammen skaber og opretholder børnearbejde som sag. Med begreberne om kendsgerninger og anliggender repræsenterer Latour således en tilgang til business ethics, der tager menneskers hverdagserfaringer alvorligt i den forstand, at disse ikke forkastes som uvirkelige fantasmagorier, men anerkendes som både virkelige og meningsfulde elementer, der medvirker til at skabe og opretholde en sag. En tilgang der adresserer begge forhold i det spændingsfeltet vi søger at imødekomme, nemlig det problemorienterede og det handlingsorienterede.

Vi vil i det følgende afsnit imødekomme Latour opfordring til at udvide scenografien omkring en sag fra scenen til hele teateret, idet vi komplicerer eksemplet om børnearbejde yderligere. Dette gør vi for at belyse, hvordan Latours fokus på at virkeliggøre menneskers hverdagserfaringer rummer en risiko for at det at handle og træffe beslutninger besværliggøres. Og at det handlingsorienterede aspekt i spændingsfeltet derfor svækkes.

FRA KOMPLEKSITET TIL HANDLING

Benyttes Latours komplicerende tilgang af en virksomhed i forhold til spørgsmålet om børnearbejde, betyder det, at virksomheden skal betragte børnearbejde som et anliggende. Det vil sige som en kompleks forsamling af forskellige perspektiver, aktører, spørgsmål, forhold og diskussioner. Herigennem vil virksomheden få en mere nuanceret, kvalificeret og dybdegående forståelse af børnearbejde og samtidig blive bevidst om de muligheder, konsekvenser og potentialer, der knytter sig til de situationer, hvor børnearbejde bliver en præsent og relevant sag for virksomheden.

Bevægelsen i forståelsen af børnearbejde fra at være en kendsgerning til at være et anliggende er således en bevægelse fra det simple, indiskutable, uomgængelige og ahistoriske

til det komplekse, problematiske, tvetydige og situerede. Virksomhedens udvikling i forståelsen af børnearbejde rummer således et potentiale til at skabe øget refleksion, forståelse og bevidsthed i forhold til nuancerne i børnearbejde. Men hvad vi her vil argumentere for, er, at den stadig stigende kompleksitet i forhold til børnearbejde rummer en risiko for handlings- og beslutningslammelse. Hvis meningene og teorierne om børnearbejde er vidt forskellige, hvis de relevante aktører er uenige, og hvis de konkrete vilkår børnearbejderne arbejder under varierer meget, hvad er så det rigtige at gøre? Hvad er den rette beslutning? Hvordan skal virksomheden helt konkret forholde sig til børnearbejde? Hvordan skal den reagere i en situation, hvor det bliver klart, at virksomheden i sin supply chain har leverandører, der benytter børnearbejde? Og hvordan skal der kommunikeres omkring virksomhedens holdning til børnearbejde internt såvel som eksternt?

Spørgsmålet, som Latours komplicerende tilgang ikke svarer på, er således: hvordan bevæger vi os fra et anliggende til et sted, hvorfra handling og beslutning er mulig, uden at vi tvinges til at bevæge os tilbage til kendsgerningerne? Det vil sige, hvordan bevæger vi os fra bevidstheden om, at den sag, vi står overfor, er skabt af forsamlinger af forsamlinger af forskelle, der hver især udgør nye forsamlinger af forsamlinger af forskelle, til at træffe valg. Valg, der netop må være forbundet med fravalg og således også med en reducere i kompleksiteten. Den komplicerende tilgang til business ethics peger altså på, hvordan vi skal åbne op for en sag, men den forholder sig ikke til, hvornår og på hvilken måde vi kan lukke ned for kompleksiteten igen. For virksomheden, der skal forholde sig til, om de vil have leverandører i deres supply chain, der benytter sig af børnearbejde, er det sjældent nok at pege på kompleksitet, muligheder, konsekvenser og potentialer. Det forventes af os, at vi træffer beslutninger, og det er ofte nødvendigt, at vi handler. Det er netop disse erfaringer Latours komplicerende tilgang ikke synes at imødekomme trods ambitionen om at tage menneskers hverdagserfaringer alvorligt. I forsøget på at imødekomme spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem en reciprok integration, vil vi derfor inddrage Robert Pippins begreb om det irreducible førstepersonsperspektiv i det følgende kapitel.

DET IRREDUCIBLE FØRSTEPERSONSPERSPEKTIV

I artiklen *"Natural and Normative"* (2009) problematiserer Pippin den status, normative udsagn har fået i dag både inden for videnskaberne og mere generelt. Spørgsmål om, hvad vi bør tro, eller hvordan vi bør handle, bliver i dag ifølge Pippin i bedste fald anset for rene filosofiske spørgsmål og i værste fald som konservative, dogmatiske, naive, ukritiske og ikke mindst subjektive spørgsmål, der ikke vedkommer videnskaben (Pippin 2009, 5). I dette afsnit vil vi gøre rede for, hvorfor de normative udsagn ifølge Pippin har fået denne status blandt

videnskaberne, hvad han argumenterer for der er trådt i stedet, og hvilke problemer dette skaber i forhold til menneskers konkrete hverdagserfaringer.

DE NORMATIVE UDSAGNS STATUS

Pippin peger på to forskellige forhold, der kan forklare, hvorfor de normative udsagn har fået den status, de har i dag. Det første forhold handler om, at forestillingen om en universel, objektiv moralsk orden eller harmoni er brudt sammen. Og med dette er det sikre og ubetvivlelige holdepunkt, der tidligere har ageret målestok for vores overbevisninger, handlinger og udsagn, også forsvundet (ibid.). Denne mangel på en objektiv moralsk orden har ifølge Pippin resulteret i en generel mistro i forhold til at adressere normative spørgsmål fra et *førstepersonsperspektiv*. Det vil sige en mistro i forhold til at undersøge, hvad der er det gode eller rette at gøre i en given situation ved at stille sig i det pågældende dilemma, overveje de muligheder og konsekvenser, der her melder sig, og reflektere over disse på baggrund af teorier, konkrete erfaringer og samtaler med andre (Pippin 2009, 4). Rationalet bag denne mistro er, som Pippin skriver, at det opfattes som både naivt, ukritisk og ureflekteret at tro, at man ud fra et dette første personsperspektiv kan nå frem til nogen form sandhed, idet der i første personsperspektivet ikke findes nogle former for objektive sandhedsmarkører, der kan guide os (Pippin 2009, 5).

Denne mistillid til første personsperspektivet har ifølge Pippin resulteret i to forhold. For det første er det blevet kontroversielt internt i humanvidenskaberne at betragte kunst, litteratur, musik, poesi osv. som bærere af normative sandhedsudsagn. Hvad, der derimod opfattes som en lødig akademisk tilgang er, at betragte disse elementer alene som situerede, historiske udsagn. Det vil sige alene som udtryk for, hvad bestemte mennesker på bestemte tidspunkter og bestemte steder troede og mente. Alt andet betragtes som både mistænkeligt og konservativt (Pippin 2009, 4). For det andet har mistilliden til første personsperspektivet ifølge Pippin skabt en ny og stærk interdisciplinær bevægelse. En bevægelse der behandler forhold, der traditionelt anses som humanvidenskabelige – så som eksempelvis etik og moral – som et neurovidenskabeligt, økonomisk, teknologisk eller evolutionsbiologisk spørgsmål (Pippin 2009, 2). Den ovenfor skitserede udvikling inden for den humanvidenskabelige tilgang og selvopfattelse styrker ifølge Pippin mistilliden til første personsperspektivet ved helt at afholde sig fra at tale om sandhed. Ligeledes nedvurderer den interdisciplinære bevægelse første personsperspektivet gennem forsøget på at naturalisere og objektivere de påståede subjektive aspekter ved humanvidenskabernes emner og undersøgelsesobjekter (Pippin 2009, 6).

For det andet peger Pippin på omskifteligheden i normative spørgsmål som en grund til, at de disse har fået en så ringe status inden for akademiske kredse. Argumentet synes at være, at de normative udsagn har varieret og forandret sig så meget og ofte op gennem historien, at det

ikke er meningsfyldt at betragte disse som bærere af nogen form for sandhed. Hvad, vi derfor i stedet må rette vores opmærksomhed mod, er det, vi faktisk har en mulighed for at afdække objektiv og videnskabeligt, nemlig *hvorfor* mennesker op gennem historien har haft bestemte meninger om, hvad der var rigtigt eller forkert at tro og gøre (Pippin 2009, 5). En sådan undersøgelse vil kunne trække på objektive sandhedsmarkører så som eksempelvis evolutionsbiologiens viden om artens overlevelse eller økonomiens beregninger af sandsynligheder. Denne form for argumentation bygger ifølge Pippin på den filosofiske, skeptiske tradition startende med Marx, Nietzsche og Freud. En tradition der med Pippins ord søger at spore meningen med bestemte repræsentative aktiviteter tilbage til deres psykologiske eller sociale betingelser (ibid.). Kendetegnet for denne tradition er ifølge Pippin en afvisning af uafhængigheden af de normative udsagn, da disse altid blot vil være et produkt af en underliggende og styrende kausalitet. Vil vi ifølge den skeptiske tradition gøre os forhåbninger om at skabe uafhængige normative udsagn, må vi således rette vores opmærksomhed mod disse underliggende og styrende logikker. Det vil sige vi må beskæftige os med årsagerne til vores handlinger frem for spørgsmål om, hvad vi bør gøre (ibid.).

Kombinationen af mistilliden til førstepersonsperspektivet grundet dets manglende objektive sandhedsmarkører og filosofiens opmærksomhed mod verdens styrende logikker har således ifølge Pippin resulteret i en generel nedvurdering af de normative spørgsmål, samt en øget opmærksomhed på videnskabens andenordensforklaringer (ibid.).

Hvad Pippin problematiserer i forlængelse heraf er dog ikke natur- og socialvidenskabernes forklaringer af, hvorfor vi mennesker handler som vi gør. Hvad Pippin derimod ønsker at belyse er, hvad der sker, når videnskabernes andenordensforklaringer, anses som erstatninger for førsteordensnormative spørgsmål (Pippin 2009, 7).

DE ALLESTEDSNÆRVÆRENDE NORMATIVE SPØRGSMÅL

Ifølge Pippin skaber denne bevægelse fra førsteordensnormative spørgsmål til andenordensforklarende spørgsmål et helt grundlæggende problem. Et problem, der handler om at tage menneskers hverdagserfaringer alvorligt. For at belyse mere præcist hvilke problemer denne bevægelse skaber, vil vi i det følgende tage udgangspunkt i Pippins opgør med opfattelsen af, at normative spørgsmål primært skulle tilhøre det filosofiske domæne. Dette er ifølge Pippin en fejlagtig opfattelse:

"I don't think the questions are rightly confined to philosophy. They turn up everywhere: how a text ought to be interpreted [...], how a character's professions of love in a novel ought to be assessed [...], whether and if so how an abstract expressionist painting can be said to mean something" (Pippin 2009, 3).

Vi konfronteres således ikke kun med spørgsmål om, hvad der er det rigtige at gøre, sige, tænke eller tro, når vi studerer filosofi eller etik. Vi mødes ikke først og fremmest af normative udsagn i abstrakte refleksioner over generelle etiske teorier, dilemmaer eller spørgsmål. Normative spørgsmål er ifølge Pippin derimod allestedsnærværende i det menneskelige liv. De er først og fremmest tilstede i vores hverdag og i de sociale praksisser, i det vi her hele tiden befinder os i situationer, hvor det kræves af os, at vi handler, og at vi begrundet disse handlinger (ibid.).

NORMATIVE SPØRGSMÅL SOM IRREDUCIBLE FØRSTEPERSONSSPØRGSMÅL

Erfaringen af at verden hele tiden kræver af os, at vi handler, og at vi begrundet disse handlinger, får Pippin til at beskrive normative spørgsmål som uafhængige, autonome, irreducible førstepersonsspørgsmål (Pippin 2009, 8). Det kan umiddelbart synes modstridende at betegne noget som autonomt og uafhængigt og samtidig irreducibelt knyttet til et førstepersonsperspektiv. For at tydeliggøre hvorledes denne sammensatte beskrivelse af de normative spørgsmål skal forstås, vil vi i det følgende tage udgangspunkt i Pippins beskrivelser af førstepersonsperspektivet og herudfra belyse, hvorledes Pippin forener dette perspektiv med begreberne om autonomi og uafhængighed.

At normative spørgsmål er irreducibelt førstepersonsspørgsmål, vil ifølge Pippin sige, at disse altid allerede er knyttet til en førsteperson. I beskrivelsen af dette forhold trækker Pippin på følgende formulering af Immanuel Kant (1724 – 1804): *“everything in natures happens according to law, human actions happen in accord with some conception of law”* (Pippin 2009, 9). Det uundgåelige førstepersonsperspektiv i de normative spørgsmål knytter sig således til erfaringen af, at der altid allerede er en førsteperson, en fortolker, der skal handle og træffe en beslutning. Videnskabens andenordens forklarende beskrivelser af eksempelvis de evolutionære fordele ved altruistiske handlinger kan, som Pippin skriver, give os interessante perspektiver på bestemte former for handlinger. Men de forandrer ikke det vilkår, at den enkelte skal træffe en beslutning om at handle altruistisk eller ej, og at denne beslutning altid allerede vil være udtryk for et førstepersonsperspektiv. Det vil sige for en fortolkning. I disse konkrete situationer kan vi, som Pippin bemærker det, ikke blot sætte vores lid til at videnskabens forklarende årsager pludselig sætter sig igennem og træffer beslutningen for mig, uafhængigt af mig og mine fortolkninger:

“I cannot simply stand by, as it were, and “wait” to see what my highly and complexly evolved neuro-biological system will do. “It” doesn’t decide anything: I do, and this for reasons I must find compelling, or at least ones that outweigh countervailing considerations” (Pippin 2009, 8 – 9).

Hvad Pippin peger på er således, at vi mennesker, uafhængigt af videnskabens fokus på de bagvedliggende forklaringer, hele tiden finder os selv i situationer, hvor vi skal træffe valg. Og disse valg skal træffes aktivt af os. Ikke af forskellige kendsgerninger. Det er netop denne konkrete hverdagerfaring af verdens vilkår, som videnskaberne og filosofiens skeptiske tradition ikke tager højde for med bevægelsen fra de normative førsteordensspørgsmål til andenordensforklaringerne. Forklaringerne af, hvorfor mennesker træffer bestemte beslutninger, kan ikke bestemme, hvad vi bør gøre i en bestemt situation og endnu mindre kan disse forklaringer handle på vegne af os. Dette er alene op til førstepersonen (Pippin 2009, 8). Med denne beskrivelse af det irreducible førstepersonsperspektiv i de normative spørgsmål bliver det nu klart, hvilken form for autonomi og uafhængighed, der ifølge Pippin er på spil. De normative spørgsmål er uafhængige og autonome i relation til videnskabens forklaringer, fordi beslutninger træffes af og ikke for den enkelte:

“The point I am making is a simple one – that the autonomy or possible self-rule at issue in these discussions is not a metaphysical one but involves the practical autonomy of the normative” (Pippin 2009, 11).

Normative spørgsmål er ifølge Pippin således i praksis autonome og uafhængige, fordi beslutninger ikke træffes hen overhovedet på os. De træffes af en fortolker. Der er med andre ord ifølge Pippin altså en afstand mellem videnskabens forklarende kendsgerninger og fortolkerens beslutninger handlinger.

OM AT KUNNE BEGRUNDE SINE VALG

Som Pippin indikerer i de ovenstående citater, opfølges kravet om at træffe beslutninger af endnu et krav: nemlig af kravet om at vi kan begrunde de valg, vi træffer. Også i disse situationer kommer videnskabens andenordensforklaringer til kort. Dette skyldes, at henvisningen til forskellige former for bagvedliggende logikker, biologiske eller psykologiske forhold ikke udgør en legitim begrundelse for en bestemt handling eller beslutning:

“Whatever may be our “snap judgments” or immediate deeply intuitive reactions, whenever anyone faces a normative question [...] no third-personal fact about “why one as a matter of fact has come to prefer this or that” can be relevant to what I must decide, unless (for good practical reasons) I count it as a relevant practical reason in the justification of what I decide ought to be done or believed” (Pippin 2009, 8).

Pippin medgiver her, at vi mennesker ofte er styret af intuitive reaktioner og øjeblikkelige domme. Men han understreger samtidig, at henvisningen til disse ikke er legitime begrundelser i relation til normative spørgsmål. Alene hvis andenordensforklaringerne udgør det Pippin kalder

en praktisk forklaring, kan de anvendes som et led i begrundelsen for handlinger og valg. Det centrale ord for Pippin her er "praktisk": videnskabens beskrivelser af, hvilke systemer eller logikker der påvirker menneskets måder at handle på er ikke legitime begrundelser, fordi disse beskrivelser ikke gør en handling mere rigtig eller legitim i en social praksis. For at belyse denne pointe giver Pippin følgende eksempel på en illegitim og ikke praktisk forklaring: Forskere på MIT har gennem en række forsøg vist, at mennesker ofte handler uden at være i stand til at forklare eller at retfærdiggøre deres handlinger. Derfor stjæler jeg min vens idé og sælger den som min egen (Pippin 2009, 10). Vennen, hvis idé jeg har stjålet, vil aldrig acceptere henvisningen til forskernes resultater som en legitim begrundelse for, hvorfor jeg faktisk tog valget om at stjæle hans idé. Ifølge Pippin opstår problemet her, netop fordi førstepersonsperspektivet elimineres:

"The point is just that no such discovery can of itself count as a reason to do or forebear from doing anything; it cannot eliminate the agent's perspective whenever she has to decide what to believe or do" (ibid.).

Ved at begrunde min handling med den videnskabelige kendsgerning, sætter jeg så at sige mig selv ud af spil og gør samtidig videnskabens kendsgerninger til forklaringer. Men, da normative spørgsmål, som belyst, altid allerede er knyttet til et førstepersonsperspektiv, er det ikke muligt. Når fremlæggelsen af MIT-forskernes kendsgerninger ikke tilfredsstiller den ven, hvis idé jeg har stjålet, skyldes det ifølge Pippin, at disse kendsgerninger aldrig står alene. De er altid udtryk for et fortolkende førstepersonsperspektiv. I det øjeblik jeg inddrager videnskabens kendsgerninger i en begrundende sammenhæng, gør jeg som fortolker således noget ved kendsgerningerne. Dermed bliver videnskabens andenordensforklaringer ikke blot kausale og uomgængelige årsager, men noget vi i praksis gør noget ved (Pippin 2009, 9).

I stedet for at betragte videnskabens andenordensforklaringer som egentlige begrundelser, peger Pippin således på, at begrundelser kun er begrundelser, hvis de har en praktisk forklaringskraft i forhold til sociale praksisser. Men hvad Pippin mere konkret forstår ved det at begrunde, hvad det betyder at en begrundelse skal være praktisk, og hvilken status de sociale praksissers krav har i forhold til begrundelsens legitimitet er uklart i teksten.

BUSINESS ETHICS FRA ET FØRSTEPERSONSPERSPEKTIV

I forlængelse af redegørelsen for Pippins begreb om det irreducible førstepersonsperspektiv vil vi nu undersøge, hvilken tilgang til business ethics der opstår, hvis vi betragter business ethics fra dette perspektiv, og hvorledes denne tilgang forholder sig til både den traditionelle og den radikale tilgang til business ethics.

Med beskrivelsen af normative spørgsmål som irreducibelt knyttet til et førstepersonsperspektiv kan Pippin siges at præsentere en tilgang, der gør menneskers hverdagserfaringer til udgangspunkt for business ethics. Det vil sige, en tilgang der fastholder, at business altid allerede er et felt, der knytter sig til en førsteperson der selv skal handle, træffe beslutninger og begrunde sine beslutninger på en måde der er legitim i en social praksis. En førsteperson der, idet vedkommende træffer og begrunder sine beslutninger, foretager fortolkninger af både sin egen rolle, af den konkrete situation, af lignende situationer, eller af den teori der benyttes. Det at føje "business" til "ethics" ændrer fra førstepersonsperspektivet således ikke ved, at de normative spørgsmål og dilemmaer, der gør sig gældende i erhvervsøkonomiske kontekster, altid allerede er anliggender for førstepersoner, ikke bare for virksomheder eller organisationer.

Betragtet fra et førstepersonsperspektiv synes der i forlængelse af ovenstående at tegne sig to centrale forhold: business ethics er altid allerede knyttet til en førstepersoner, der selv skal tage på sig at handle, træffe beslutninger og begrunde disse beslutninger. Og dernæst, at business ethics altid er knyttet til et fortolkende perspektiv.

ET SPØRGSMÅL OM HANDLING OG FORTOLKNING

Med denne beskrivelse af business ethics fra et førstepersonsperspektiv deler Pippins tilgang en grundlæggende ambition med den traditionelle tilgang til business ethics: ambitionen om at imødekomme det forhold, at mennesker befinder sig i konkrete situationer, hvor de skal handle og træffe beslutninger i forhold til konkrete, etiske dilemmaer og spørgsmål. Ligesom den traditionelle tilgang retter Pippin med begrebet om det irreducible førstepersonsperspektiv netop vores fokus mod den enkeltes erfaringer af konkrete praksisser, mod kravet om løsninger og mod nødvendigheden af handlings- og beslutningsdygtighed (Pippin 2009, 8).

Den traditionelle tilgang imødekommer som belyst disse erfaringer og krav ved at stille ahistoriske teorier, modeller og analyser til rådighed for den enkelte. Teorier, modeller og analyser der er skabt på baggrund af en forestilling om, at etiske dilemmaer og spørgsmål afspejler en række ahistoriske og grundlæggende mønstre og temaer, som derfor kan anvendes i varierende kontekster og tilfælde (Jennings 2012, xix). For at belyse hvilke problemer denne tilgang skaber ud fra et førstepersonsperspektiv, inddrages der i det følgende et eksempel, som tager udgangspunkt i virksomheders brug af *codes of conduct*. Et eksempel som afspejler den kategoriserende og generaliserende indgangsvinkel, der anvendes i den traditionelle tilgang.

ET SPØRGSMÅL OM PRINCIPPER?

Mange store virksomheder har i dag udviklet et code of conduct. Det vil sige en række generelle principper og retningslinjer for god og ansvarlig praksis for virksomheden, dens leverandører og dens ansatte. Gennem et code of conduct kan en virksomhed klargøre hvordan den forholder sig til bestemte forhold så som miljø, korruption, børnearbejde, arbejdsmiljø eller

sundhed, og samtidig tydeliggøre hvilke krav og forventninger virksomheden har til sine ansatte og leverandører i forbindelse med disse emner (CSR Kompasset 2012). Oplever en ansat at stå i et konkret situation hvor der opstår tvivl om, hvordan vedkommende skal handle, eller hvilke beslutninger der er de rette, kan den ansatte således vende sig mod virksomhedens code of conduct og herigennem blive vejledt.

Betraget fra Pippins irreducible førstepersonsperspektiv problematiseres forestillingen om, at generelle modeller, principper og retningslinjer for handling i forbindelse med bestemte emner, kan hjælpe den enkelte til at træffe beslutninger i konkrete situationer. Dette skyldes for det første at disse generelle kategoriseringer ikke forholder sig til den kompleksitet, der er på spil for den førsteperson, der faktisk skal træffe beslutningen. For det andet kan generelle principper for god og ansvarlig praksis ikke eliminere det forhold, at det i sidste ende altid er op til den enkelte ansatte at træffe beslutningen. I lighed med videnskabens andenordensforklaringer sætter en virksomheds code of conduct sig ikke bare igennem som en kausal kraft, der træffer beslutningen på vegne af den ansatte. Uafhængigt af generelle redskaber og principper er det således altid allerede den ansatte, som befinder sig i den konkrete kontekst, der selv skal træffe selve beslutningen og således fortolke principper og retningslinjer i forhold til den konkrete kontekst.

Herudover peger Pippins begreb om det irreducible førstepersonsperspektiv på det forhold, at det altid vil være den enkelte ansatte der har truffet en bestemt beslutning, som skal begrunde denne beslutning over for de sociale praksisser vedkommende indgår i. Generelle principper for god og ansvarlig handling kan således ikke eliminere det forhold, at det altid vil pålægge den enkelte ansatte at stå til regnskab for sine beslutninger. Hvad Pippins perspektiv således gør os opmærksomme på, er, at den konkrete beslutning og begrundelsen af denne altid er et anliggende for den ansatte. Det er ikke blot et spørgsmål om en neutral anvendelse af generelle principper, modeller eller redskaber, men i særdeleshed et spørgsmål der vedrører den enkelte ansatte.

Selvom organisationer og virksomheder ønsker at afhjælpe de ansattes oplevelse af at skulle træffe vanskelige beslutninger i mødet med etiske dilemmaer ved stille generelle principper og redskaber til rådighed, bliver resultatet således let, at den enkelte ansattes ansvar øges. Eksisterer der et code of conduct, bør en medarbejder nemlig ikke være i tvivl om, hvordan han skal handle, eftersom svaret på spørgsmålene allerede er givet ham på forhånd. De ansatte kommer således let til at stå alene med ansvaret for at træffe beslutninger i situationer, hvor ikke bare codes of conduct spiller en rolle, men også sociale relationer, personlige værdier og overbevisninger og så videre.

Pointen her er ikke, at det er organisationens opgave at fjerne ansvaret fra førstepersonen gennem forskellige tiltag. Dette er umuligt, da førstepersonsperspektivet er irreducibelt (Pippin 2009, 8). Den afgørende pointe Pippin bidrager med i forhold til den

traditionelle tilgang til business ethics er, at business ethics aldrig blot kan handle om generelle kategorier, teorier, redskaber eller principper. Business ethics må derimod altid indebære en opmærksomhed på det forhold, at normative spørgsmål altid allerede er spørgsmål for en førsteperson. Fra et førstepersonsperspektiv må business ethics derfor forholde sig til den afstand, der nødvendigvis må være mellem disse generelle principper, modeller og analyser og førstepersonen. En afstand, der opstår på grund af det specifikke i den konkrete situation, samt den fortolkende proces principperne altid vil undergå.

OM AT TRÆDE TÆTTERE PÅ DEN ENKELTES ERFARINGER

Med dette fokus på menneskets førstepersonserfaringer af verden og de krav, der knytter sig til sociale relationer og praksisser, præsenterer Pippins førstepersonsperspektiv en tilgang til business ethics, der på en række områder tager afstand fra den radikale tilgang.

Først og fremmest tager Pippin med sin opmærksomhed på førstepersonens erfaringer afstand fra den radikale tilgangs grundlæggende mistillid til common sense og de selvfølgeligheder, der indgår i vores hverdagserfaringer. Hvor Pippins tilgang som belyst gør menneskers hverdagserfaringer til udgangspunktet for business ethics er den radikale tilgang en disciplin, der netop stiller spørgsmålstegn ved disse erfaringer. Frem for at søge at imødekomme den enkeltes erfaring af selv at skulle handle, træffe beslutninger og begrunde disse beslutninger, stiller den radikale tilgang således spørgsmålstegn ved disse erfaringer i forsøget på at udfordre selvfølgeligheder og status quo (Jones et al. 2005, 135). Herudover tager Pippins tilgang til business ethics afstand fra den radikale tilgangs forsøg på at stille sig uden for kontekstens logikker og praksisser for herigennem at kunne kritisere og udfordre dem (Jones et al. 2005, 133). For hvad Pippins førstepersonsperspektiv gør os opmærksomme på, er netop, at vi må tage højde for den kontekst, mennesker befinder sig i, ved at forholde os til det krav der møder mennesker, når de færdes i sociale praksisser. Kravet om at kunne handle, beslutte og endelig begrunde over for de mennesker, der er berørte af deres handlinger. Business ethics skal i overensstemmelse hermed således ikke trække mennesker ud af deres kontekster, men imødekomme de erfaringer, der altid vil være bundet til det at færdes i konkrete, sociale kontekster.

I forlængelse heraf synes endnu en forskel mellem Pippins og den radikale tilgang at komme til syne. Som beskrevet i redegørelsen for den radikale tilgang, argumenterer Jones et al. for, at man inden for business ethics må udvikle en større opmærksomhed i forhold til den kontekst, individet indgår i, og den rolle som denne kontekst spiller i forhold til den enkeltes handlinger. Vi skal arbejde os væk fra, hvad forfatterne anser som et for kraftigt fokus på enkeltindivider inden for business ethics (Jones et al. 2005, 4). Denne pointe hos den radikale tilgang peger netop i retning af den position, Pippin kritiserer (Pippin 2009, 8). Nemlig en forklarende praksis der tager udgangspunkt i videnskabelige kendsgerninger eller samfundsmæssige, økonomiske

eller sociale strukturer og logikker. Hvor den radikale tilgang således forsøger at skabe et øget fokus på disse underliggende logikker og strukturer, der påvirker den enkeltes handlinger og beslutninger, repræsenterer Pippins førstepersonsperspektiv en tilgang, der netop sætter fokus på førstepersonens autonomi. Ikke for at kunne placere et ansvar, men fordi det øgede fokus på de underliggende strukturer har resulteret i en bevægelse væk fra det forhold, at mennesker skal handle og træffe beslutninger (Pippin 2009, 5).

I opgøret med den traditionelle tilgangs kategoriserende og instrumentaliserende tilgang til etiske dilemmaer bevæger den radikale tilgang sig således længere væk fra det enkelte individ og dennes konkrete erfaringer. Både i et forsøg på at gøre op med disse erfaringer og i en søgen efter strukturelle forhold der påvirker menneskers måder at handle og træffe beslutninger på. I modsætning hertil synes begrebet om det irreducible førstepersonsperspektiv at præsentere en tilgang til business ethics, der tvinger os til at bevæge os endnu tættere på den enkelte og dennes hverdagserfaringer.

EN VÆGTNING AF DET HANDLINGSORIENTEREDE?

Som belyst i den foregående analyse, bidrager Pippins førstepersonsperspektiv med en tilgang til business ethics, der understreger at det at føje "business" til "ethics" ikke ændrer ved det forhold, at de normative spørgsmål og etiske dilemmaer altid allerede knytter sig til en førsteperson der skal imødekomme sociale praksissers krav om at handle, træffe beslutninger og begrunde sine beslutninger. Med begrebet om det irreducible førstepersonsperspektiv, gør Pippin således business ethics til et spørgsmål om det enkelte menneskes erfaringer af sociale praksissers krav, til et spørgsmål om den enkeltes fortolkninger af konkrete kontekster, og endelig til et spørgsmål om handling, beslutning og begrundelse. Dermed vægter Pippins førstepersonsperspektiv på business ethics det handlingsorienterede aspekt i spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede. Business ethics bliver i Pippins perspektiv ikke først og fremmest et spørgsmål om at problematisere, kritisere eller undersøge, men om at forholde sig til at mennesker er tvunget til at handle og begrunde. Spørgsmålet bliver i forlængelse heraf, hvordan vi imødekommer de konkrete, sociale praksissers krav uden at gå på kompromis med det problemorienterede aspekt i spændingsfeltet.

NÅR FORTOLKERE SAMARBEJDER, KOMMUNIKERER OG BEGRUNDER

I forlængelse af Pippins opfordring til en fornyet opmærksomhed på fortolkning, handling og begrundelse opstår der en række uafklarede spørgsmål: Hvordan skal vi mere konkret forstå det fortolkende perspektiv, som Pippin peger på altid er tilstede? Det vil sige, hvad er det førstepersonen gør, når denne fortolker eksempelvis de principper, en virksomhed har opstillet i deres code of conduct? Og er det muligt for en organisation at forandre eller påvirke sine ansattes fortolkende perspektiv?

Hvordan kan business ethics imødekomme Pippins opfordring til at tage højde for førstepersonsperspektivet i de normative spørgsmål? Er det eksempelvis muligt at mindske den afstand, der ifølge Pippin altid vil være mellem fortolkeren og principperne i et code of conduct? Selvom afstanden ikke kan elimineres, synes det oplagt, at det lykkes bedre for nogle virksomheder og organisationer at formulere og formidle til deres medarbejdere, hvordan de skal forholde sig til forskellige situationer og forskellige etiske dilemmaer. Hvordan kan vi forstå dette?

Hvordan kan vi nærme os en fællesforståelse af en sag, et problem eller af en række principper for handling, når der er flere fortolkere på spil? Medarbejdere, politikere, virksomhedsledere og andre aktører arbejder hele tiden sammen om at løse problemer, skabe forandring og levere resultater på trods af, at disse, ifølge Pippin, alle arbejder ud fra deres eget fortolkende perspektiv. Hvordan lader det sig gøre?

Hvordan kan vi forstå det forhold, at der i sociale praksisser er bestemte, men forskellige krav til hvad det vil sige, at en begrundelse er legitim? Og kan vi lære at aflæse disse sociale praksisser således, at vi i højere grad bliver i stand til at tale deres sprog og give legitime begrundelser for de valg, vi træffer?

Disse spørgsmål giver Pippins perspektiv os ikke svar på. Som afhandlingens sidste teoretiske perspektiv vil vi derfor inddrage Jonathan Lear, eftersom han gennem beskrivelser af den menneskelige psyke og forholdet mellem denne og den sociale verden forholder sig til netop disse spørgsmål.

OM AT LEVE I EN IDIOPOLIS

Redegørelsen for Lears begreber om *polis*, *idiopolis* og *idiolet* tager udgangspunkt i kapitlet "An Interpretation of Transference" fra bogen "Open Minded – Working Out the Logic of the Soul" (1998). Lears undersøgelse handler om begrebet *overførsel* ("transference"). Han behandler således blandt andet, hvordan man kan forstå neurotikerens og hans psyke, hvordan neurotikerens psyke og indre konflikter kommer til udtryk ham og analytikerens imellem, og i forlængelse heraf hvordan analytikerens kan hjælpe neurotikerens til en erkendelse af sine indre konflikter og vrangforestillinger. I redegørelsen for, hvad der karakteriserer en patologisk psyke, hvordan den fungerer og opretholdes, beskriver Lear også, hvordan man generelt kan forstå den menneskelige psyke. Det er denne beskrivelse, som vil være udgangspunkt og omdrejningspunkt i vores redegørelse. Selvom den neurotiske psyke er primær i "An Interpretation of Transference", bliver det patologiske således sekundær i det følgende.

Som titlen på kapitlet indikerer, skal "An Interpretation of Transference" læses som en undersøgelse af begrebet overførsel, dets udvikling og betydning. Overførsel beskrives af Lear dels intrapsykisk som en måde, hvorpå bevidste ideer dækker over ubevidste (Lear 1998, 62 –

63), og dels interpsykisk som en måde, hvorpå en analysand tillægger en analytiker en idiosynkratisk og ubevidst betydning (Lear 1998, 65). I forlængelse heraf skal overførsel forstås som den menneskelige psykes måde at skabe en meningsfuld verden at leve i (Lear 1998, 60). Som allerede indikeret, ønsker vi at fokusere på hans forståelse af den menneskelige psyke og dens måde at skabe mening i verden på frem for hans beskrivelse af overførsel. Begrebet overførsel inddrages således som et led i forståelsen af de forhold, vi ønsker at undersøge. Ikke som et fokus i sig selv.

Redegørelsen starter med Lears beskrivelse af Sokrates og Platon som forfædre til psykoanalysen og deres bidrag til forståelsen af den psykoanalytiske metode og den menneskelige psyke. Derefter beskriver vi forholdet mellem den menneskelige psyke og den sociale verden, som uddybes med begreberne om polis og idiopolis. Og sidst, hvordan vi kan forstå neurotikerne og i forlængelse heraf, hvordan han kan hjælpes til selvbevidsthed og selvrefleksion.

AT FORSTÅ AFSTANDEN MELLEM MENNESKER

Lear begynder beskrivelsen af begrebet overførsel ved en af psykoanalysens forfædre, Sokrates (Lear 1998, 56). Sokrates prøvede gennem sine samtaler at tydeliggøre konflikter eller forhold, som var skjulte eller ubevidste for hans samtalepartnere (ibid.), og ønskede således at hjælpe dem til at få et bedre liv. Men ifølge Lear begik Sokrates en fejl. Han ignorerede overførsel (Lear 1998, 57). Han troede, at han kunne indlede en sådan samtale med enhver, og at hans hensigt automatisk ville være den anden bevidst, men som historien fortæller, misforstod mange Sokrates' intentioner. De så ikke, at han prøvede at hjælpe folk til et bedre liv, men troede derimod, at han introducerede nye guder og førte ungdommen i fordærv (ibid.). Og således blev Sokrates dømt til døden.

At hjælpe andre til en erkendelse af, hvad der er dem ubevidst, er således ikke uproblematisk. Lear beskriver gennem historien om Sokrates, hvordan der er en afstand mellem Sokrates og hans samtalepartnere. Mellem analytikeren og analysanden, som psykoanalysen kalder disse. Spørgsmålet bliver i forlængelse heraf, hvordan vi skal forstå denne afstand, og hvordan vi kan overkomme den. Hvordan lærer vi at tale i et fælles sprog og undgå misforståelser?

DEN MENNESKELIGE PSYKE

For at besvare disse spørgsmål foretager Lear en psykoanalytisk læsning af Platon. Platon får således hos Lear karakter af at være både en kritik og en videreudvikling af Sokrates teori og praksis (Lear 1998, 57 – 58). Platon bidrager ifølge Lear først og fremmest med en beskrivelse af menneskets psyke, dens udformning og dens formål:

“Plato can be credited with the invention of psyche-analysis, at least in the sense of being the first to give a systematic account of a structured psyche. He does this against a background assumption that the human psyche has a characteristic activity: to create a meaningful world in which to live” (Lear 1998, 58).

Det første karakteristika ved psyken er således, at den arbejder mod skabelsen af en meningsfuld verden, hvori den kan leve. Dette hænger sammen med Platons beskrivelse af mennesket som et *polis animal* (ibid.). Mennesket kan ikke leve andre steder end i en polis, altså i en meningsfuld verden, og menneskets psyke skabes endvidere af polis (ibid.). Lear fremhæver således, hvordan mennesket ifølge Platon som barn internaliserer de indtryk og billeder, det får af samfundet og verden. På den ene side skaber polis menneskets psyke, men på den anden side beskrives det, hvordan mennesket i fællesskab med resten af samfundets borgere skaber og opretholder samfundet ved at eksternalisere sin psyke (ibid.). Mere om dette senere.

Således det første karakteristika ved psyken. Det andet består i, at den menneskelige psyke hos Platon inddeles i tre: i *begær* (*“appetite”*), *karakter* (*“spirit”*) og *fornuft* (*“reason”*) (Lear 1998, 59), og centralt ved denne beskrivelse af psyken er for Lear og psykoanalysen, at disse tre dele kan være i konflikt med hinanden (ibid.). Konflikten opstår ved, at en af delene opnår dominans over de andre. Platons beskrivelse af blandt andet oligarken i *“Staten”* (2007) er således at se som en patologi. Den fortæller historien om, hvad der sker, hvis begæret dominerer psyken, og der i forlængelse heraf skabes en ubalance de forskellige dele imellem. Det er fortællingen om en psyke i konflikt med sig selv, der leder til sit eget forfald.

AT HJÆLPE ANDRE VED AT FORTÆLLE DEM EN LØGN

Lear fortsætter ved at beskrive, hvordan en konflikt mellem psykens dele ikke bare resulterer i en patologisk karakter, men også i en patologisk verdensopfattelse (ibid.). Psyken prøver, som allerede beskrevet, at skabe en meningsfuld verden at leve i, og det selvom den er i konflikt med sig selv. En tyrant kan således ifølge Platon tro, at han lever et godt liv, selvom han lever et dårligt (ibid.). Der er tale om en *vrangforestilling* (*“distorted perspective”*) og for at forklare denne vrangforestilling, udvikler Platon hulelignelsen⁶ (ibid.). Filosofen (eller psykoanalyti-

⁶ I hulelignelsen beskriver Platon, hvordan mennesket er fanget i en hule med deres lemmer og hoved lænket, så de kigger på hulens bagvæg. Bag fangerne er et bål, og mellem bålet og fangerne bæres en række figurer frem og tilbage, så skyggebilleder kastes op på bagvæggen (Platon 2007, 279). Fangerne kan ikke se andet end skyggebillederne, og når mændene, der bærer figurerne, taler, lyder det for fangerne også som om, at det er figurerne på bagvæggen, der taler (Platon 2007, 280). Eftersom fangerne ikke har set andet end skyggebillederne, bliver de den eneste virkelighed, fangerne kender. I hulelignelsen frigives en af fangerne og tvinges op og ud af hulen. Han blændes først af bålet og sidenhen af solen, og det tager således noget tid for ham at vænne sig til lyset og i forlængelse heraf at se virkeligheden (Platon 2007, 280 – 281).

keren) er den eneste, som kan bevæge sig ud af hulen, vænne sine øjne til lyset og således se virkeligheden (Lear 1998, 60). Efter at have gjort dette er det hans forpligtigelse at vende tilbage til hulen for at uddanne og beskytte resten af fangerne (ibid.). Han må altså vænne sig til mørket og virkeligheden i hulen igen. Det er i denne sammenhæng, at Lear mener, at Platon undgår den fejltagelse, som Sokrates begik (ibid.). Skal filosoffen hjælpe fangerne nede i hulen, uddanne og lede dem, forklarer Platon nemlig, hvordan filosoffen bliver nødt til at fortælle dem en *nobel løgn* ("noble falsehood"):

"[I]f one wishes to communicate with people whose lives are dominated by illusion, one must speak the language of the illusory world in which they live" (ibid.).

Skal filosoffen fortælle fangerne om hulen og om verdenen, der eksisterer udenfor, bliver han nødt til at tage højde for den viden og situation, som de befinder sig i. Ellers risikerer han, at de tager ham for at være dum eller for at prøve at bilde dem en løgn ind. Filosoffen bliver nødt til at fortælle dem sandheden i et sprog og i et omfang, som fangerne kan forstå. Også selvom det betyder, at det bliver en sandhed med modifikationer.

Opsummende beskriver Lear således en menneskelig psyke, som prøver at skabe en meningsfuld verden at leve i gennem internaliseringer af samfundet og verden omkring den. En psyke som er tredelt, og som således kan rammes af konflikt delene imellem. Lear fortæller i forlængelse heraf, hvordan han gennem sit arbejde har oplevet at træde ind i eller blive trukket ind i en verden. En verden med et særegent indhold og en særegen struktur og mening. Spørgsmålet for Lears og vores videre undersøgelse bliver således, hvordan vi kan forstå en sådan oplevelse (Lear 1998, 60 – 61).

FORHOLDET MELLEM DEN MENNESKELIGE PSYKE OG DEN SOCIALE VERDEN

For at kunne forklare, hvordan vi skal forstå en verden, der knytter sig til det enkelte menneske, begynder Lear med forklaringen af, hvordan vi skal forstå den verden eller den polis, som han kalder den, som vi mennesker sammen tager del i. Denne forklaring skal ses i sammenhæng med Lears redegørelse for Platons forståelse af psyken og således, hvordan psyken både internaliserer og eksternaliserer verden omkring sig.

Den sociale verden indeholder ifølge Lear en dobbelthed. På den ene side er den en psykologisk konstruktion (Lear 1998, 66). Lear inddrager her den athenske bystat som eksempel (ibid.). I Athen var det blandt andet defineret, hvem der var (og kunne være) borgere, hvad der var gældende som rigtigt og forkert, legalt og illegalt, og hvor grænsen lå mellem bystaten og dens omgivelser. Disse forhold var ikke naturgivne, men var derimod et udtryk for de interesser og behov, som Athens borgere havde. Borgene kan således siges at have skabt bystaten og i forlængelse heraf at have opretholdt den ved bekræftelsen af førnævnte normer, regler og forhold gennem deres aktiviteter og samvær (ibid.).

Opretholdelsen af politen afhænger således som hos Platon af sine borgere (ibid.). Borgerne skal være villige til at udføre visse handlinger eller ritualer, som Lear kalder dem, og vedblive med at gøre det. Ellers mister bystaten sin betydning og således sit eksistensgrundlag. På den anden side kan politen ikke reduceres til dette. Den er ikke udelukkende noget, der skabes og opretholdes af mennesket og menneskets psyke:

“Although the polis is dependent on our enduring commitment, and although it reflects our collective psychic activity, it is not just psychology. Rather, we have created an environment which our psyches can, for better or worse, inhabit” (Lear 1998, 67).

Politen opnår således en form for uafhængighed. Den bliver ikke bare menneskets skabelse. Den bliver et sted, hvori mennesket kan leve. Lear anvender her et andet eksempel som illustration: Bygger vi et hus, kan det på den ene side siges at være et udtryk for vores præferencer, overvejelser og smag (ibid.), men på den anden side kan vi ikke komme uden om, at huset eksisterer (kvasi) uafhængigt af os, og at vi rent faktisk kan bo i det.

Således berøres distinktionen mellem subjektivitet og objektivitet også. Der kan ifølge Lear og psykoanalysen ikke længere være tale om, at verden er objektiv og psykens aktiviteter subjektive (ibid.). Psykens aktiviteter kan ikke begrænses til at være inden for psyken, men rækker, som vi har set, udover sig selv og ind i den sociale verden, som de er med til at skabe. Samtidig kan den sociale verden hverken reduceres til en overførsel af psyken eller beskrives som objektiv eller naturgiven (Lear 1998, 68).

AT SÆTTE SPØRGSMÅLSTEGN VED VERDEN

Lear uddyber beskrivelsen af politen ved at karakterisere den som et sted, som mennesket for det første kan leve i, og som for det andet er kollektivt tilgængelig frem for udelukkende individuelt (Lear 1998, 68). Sidstnævnte indebærer, at:

“A social world is open to reflection, to debate, to testing in thought and action, and to the possibility of consensual endorsement” (ibid.).

Foruden at være afhængig af borgerne og deres ritualer og handlinger, kan borgere reflektere over, debattere, stille spørgsmålstejn ved og i forlængelse heraf teste politen. Politen er på denne måde ikke hævet over enhver diskussion. Tværtimod. I denne sammenhæng fremhæver Lear spørgsmålet og dets evne til at forme en verden og forsvaret af denne verden, som Lear formulerer det (ibid.). Spørgsmålet inden for den amerikanske kultur og historie om, hvorvidt slaver af naturen er laverestående bruges her som eksempel. Skal slaveri bestå, kan det ikke italesættes, at forskellen mellem slaver og andre grupper af den amerikanske befolkning er en psykologisk konstruktion (Lear 1998, 69). Det bliver i forlængelse heraf vigtigt at vedblive med

at skabe og opretholde ritualer og fortællinger, som bibeholder forestillingen om slaver som laverestående og således om forskellen mellem slaver og amerikanske statsborgere. Kommer der et angreb mod disse ritualer og denne forestilling, bliver man nødt til at finde en måde, hvorpå man kan afvise det. Og det gøres ifølge Lear typisk gennem, det han kalder, et *barbarisk forsvar* ("*barbarian defense*") (ibid.). I et barbarisk forsvar behandles angrebet, eller angriberen, som udefrakommende og i forlængelse heraf som uvidende eller uinformeret. Den største trussel findes derfor i en modstand, som kommer indefra. Indser borgerne i den sociale verden, at der ikke af naturen er givet en forskel mellem slaver og andre mennesker, kan denne kultur ikke bestå (ibid.). Den bryder sammen.

Kendetegnene ved politen bliver således for det første, at den er et sted, hvori mennesket og den menneskelige psyke kan leve, og for det andet, at mennesket altid kan overveje, debattere og teste politen, dens aktiviteter, betydninger og validitet (ibid.).

IDIOPOLIS OG IDIOLEKT

Lear fortsætter ved i forlængelse heraf at beskrive, hvordan folk, der er en del af en polis, af en social verden, også er en del af en idiopolis (ibid.). De aktiviteter, som et menneske foretager sig sammen med andre, bærer således udover en fælles betydning også en ubevidst og idiosynkratisk betydning for den enkelte:

"One of the deeper consequences of Freud's discovery, I believe, is that each person, as he participates in a shared culture, is also attempting to create and inhabit an idiosyncratic polis – an idiopolis – the peculiar lineaments of which are largely unconscious" (Lear 1998, 70).

På samme måde forholder det sig, ifølge Lear, med sprog. Selvom vi alle tager del i et sprog, som vi deler med andre, for eksempel dansk eller engelsk, taler vi hver især samtidig med en dialekt eller en idiolekt, som Lear kalder det, og denne idiolekt bærer indhold og betydninger, som er idiosynkratiske (Lear 1998, 64). Taler jeg med andre på dansk, indeholder de ord og sætninger, jeg siger, på en gang en betydning jeg deler med andre, der taler dansk, og en betydning som er særegen for mig.

Kombineres begreberne om polis og idiopolis med forståelsen af den menneskelige psyke og den meningsfulde verden, den prøver at skabe, kan Lear nu formulere forholdet mellem mennesket, dets idiopolis og dets omgivelser:

"Each of us is trying to create a peculiar polis in which to live and unconsciously demanding that others recognize and participate in it" (Lear 1998, 72).

Den menneskelige psyke skaber en idiopolis, en meningsfuld verden, den kan leve i, og som giver idiosynkratiske betydninger til de aktiviteter, fortællinger og genstande, som ellers allerede bærer betydninger fælles for alle i den sociale verden. Men den kræver endvidere, at dens opgivelser tager del i dens idiopolis. Deres handlinger og ord skal således stemme overens med de systemer og betydninger, som gør sig gældende i idiopolisen.

Lear fortsætter redegørelsen af den menneskelige psyke ved at definere forskellen mellem en idiopolis og en *neurotisk idiopolis*. Den neurotiske idiopolis karakteriseres ved ikke at indeholde det andet af polisens kendetegn (ibid.). Den opretholdes ved, at den ikke debatteres eller testes, og at dens indhold og struktur, ritualer og betydninger derfor forbliver ubevidste (Lear 1998, 72). Den lukker sig om sig selv. Verden eller menneskene omkring den neurotiske idiopolis kan således ikke påvirke den, men tillægges i stedet betydninger og roller, som stemmer overens med den meningsfulde verden, som idiopolisen er for neurotikeren (ibid.). Lear tager her som eksempel en mand, der er ugift og bor hjemme sammen med sin mor (Lear 1998, 70). Gennem en psykoanalyse viser det sig, at denne mand prøver at udleve en fantasi, hvori han har et forhold til moderen. Derfor holdes alle andre kvinder på afstand gennem det barbariske forsvar (ibid.). Han stoler ikke på dem, eller hvad de siger, og anser dem som farlige. Selvom denne måde at leve på, denne verden, præges af fantasier, overførsler og indre konflikter, er det ikke desto mindre en verden, som manden finder meningsfuld, og som han kan leve i:

"In this way, the psyche mistakes its creation for an objective world which is given to it. Although a neurotic world is essentially conflicted, nevertheless there is a certain stability, systematicity, and inclusiveness to its creation" (Lear 1998, 77).

Selvom psykoanalytikeren ved, hvad det er, der gør sig gældende, kan han ikke ifølge Lear bare fortælle neurotikeren det (Lear 1998, 72). Det nytter ikke noget. Analysanden vil kunne afvise det med et barbarisk forsvar, ligesom han gør med kvinderne. Fortalte psykoanalytikeren manden, hvad der var i vejen, ville han begå samme fejltagelse, som vi så Sokrates gøre tidligere. Gennem begreberne om polis, idiopolis og idiolekt bliver det tydeligt, hvori denne fejltagelse består. Psykoanalytikeren ville tale uden at overveje den idiolekt, som manden har, og således de betydninger, som psykoanalytikerens ord og forklaringer bærer for manden (ibid.).

MAMA IT'S YOU

For at få en forståelse af det sprog, som neurotikeren taler, bliver analytikeren nødt til at lade sig trække ind i hans verden, ind i hans idiopolis (Lear 1998, 73). Ved at lytte til analysandens fortællinger, til hans drømme og associationer, får psykoanalytikeren en bedre og bedre forståelse af den idiolekt, analysanden taler i, den idiopolis, han lever i, og de konflikter og

overførsler, som gør sig gældende i den (ibid.). Herigennem kan analytikerens blive en del af neurotikerens idiopolis. Lear fortsætter:

"The barbarian defense is no longer possible because the analyst is no longer an outsider, making unanchored comments on an observed ritual. It is, for the analysand, as though the ritual itself is speaking. But "mother" has somehow changed her tune" (Lear 1998, 74).

Ved at kunne tale samme dialekt som neurotikerens, taler analytikerens ikke længere ude fra, men inde fra neurotikerens idiopolis, og hans ord kan derfor ikke længere afvises af et barbarisk forsvar. Det bliver i forlængelse heraf muligt for psykoanalytikerens at gøre nogle af de forhold, som ellers er analysanden ubevidste, bevidste (ibid.). Gennem den indsigt han har i den neurotiske idiopolis og ved at tale neurotikerens idiolekt, kan analytikerens hjælpe analysanden til selvrefleksion og selvbevidsthed (Lear 1998, 75).

IDIOPOLISENS UNDERGANG

Psykoanalytikerens stemme er en stemme, der taler indefra. Den taler i et sprog, som neurotikerens forstår, og udtrykker de konflikter og overførsler, som var det konflikterne og overførslerne selv, der talte. Det er på denne måde "moderen", som italesætter over for "sønnen", hvordan han prøver at leve i et forhold med hende ved at lukke andre kvinder ude og blive ved med at være hjemmeboende (Lear 1998, 76). Lear beskriver, hvordan der således både er noget genkendeligt og noget fremmed ved moderens for neurotikerens (Lear 1998, 75). Hun taler i det sprog, hun plejer, men siger ikke hvad hun plejer. Bevidstheden om moderens betydning i den neurotiske idiopolis betyder i forlængelse heraf, at overførslen "moder" ikke længere kan overleve (Lear 1998, 76). Og det kan den neurotiske idiopolis heller ikke.

Den verden som bygges op om forestillingen om, at slaver af naturen er laverestående end andre, kunne, som beskrevet tidligere, ikke overleve erkendelsen af, at denne forestilling er en konstruktion. Og det kan den neurotiske idiopolis heller ikke:

"A neurotic idiopolis is experienced as though it too were painfully independent [...] and it cannot survive the pervasive recognition that it is both motivated and created. For it is of the essence of a world to present itself as given. The analysand does not choose a better world over his familiar idiopolis: the old world goes dead" (Lear 1998, 79).

Gennem en undersøgelse af den menneskelige psyke, forholdet mellem denne og den sociale verden og i forlængelse heraf af forholdet mellem polis, idiopolis og den neurotiske idiopolis bliver Lear således i stand til at forklare, hvordan vi kan forstå Sokrates fejltagelse. Og samtidig at præsentere et alternativ til Sokrates' metode. Lear og psykoanalysen præsenterer således en

tilgang til samtalen analysand og analytiker imellem, som tager højde for den betydning, vi hver tildeler vores handlinger og sprog og endvidere vores omgivelser og medmennesker.

BUSINESS ETHICS SOM EN IDIOPOLIS

I det følgende vil vi undersøge, hvilken tilgang til business ethics som kommer til udtryk gennem begreberne om polis, idiopolis og idiolekt, og endvidere, hvordan denne tilgang adskiller sig fra den traditionelle og den radikale.

KOLLEKTIV OG INDIVIDUEL MENINGSSKABELSE

Lear har med beskrivelsen af den menneskelige psyke, dens menings-skabelse og med begreber som polis, idiopolis og idiolekt bidraget med en forståelse af, hvordan handlinger, fortællinger og genstande kan tillægges forskellige betydninger i forskellige sammenhænge og af forskellige mennesker. Foruden at bære en betydning, som er fælles for de, der tager del i for eksempel aktiviteten eller samtalen, bærer handlinger og ord også altid en betydning, som er idiosynkratisk og således knyttet til den enkelte (Lear 1998, 70). I forlængelse heraf kan eksempelvis medarbejdere, direktører, kunder og politikere siges at deltage i en fælles verden, hvor de sammen taler om, beskæftiger sig med og forholder sig til business ethics. Samtidig tillægges business ethics og de ritualer, fortællinger og genstande, som knytter sig hertil, betydninger, som er individuelle. Fælles for medarbejdere, direktører, kunder og politikere er først og fremmest, at de tillægger business ethics en betydning. Stoppede de med at se børnearbejde, miljøforurening eller diskrimination som et problem, ville der ikke længere være en noget, vi kunne kalde business ethics. Der ville ikke længere være nogle til at berette de fortællinger og udføre de ritualer, som er nødvendige for dens opretholdelse. Beretninger forstået som medieomtale af skandaler i større virksomheder eller dokumentarer om de forandringer, som jorden gennemgår og ritualer betragtet som protester foran offentlige bygninger eller virksomheders indførsel af codes of conduct eller tredobbelte bundlinjer.

For at uddybe hvordan vi kan forstå Lears tilgang til business ethics, vil vi i det følgende inddrage et eksempel: forholdet mellem store, multinationale virksomheder og ngo'er. Eksemplet har ikke til formål at diskutere forholdet virksomheder og ngo'er imellem, men inddrages derimod for at illustrere, hvordan begreberne om idiopolis og idiolekt i denne sammenhæng ikke udelukkende kan gælde for enkeltpersoner, men også for virksomheder og organisationer. Beskrivelserne af multinationale virksomheder og ngo'er er i forlængelse heraf ikke at anse som dækkende eller generelle, men udelukkende illustrative.

VIRKSOMHEDER OG NGO'ER SOM IDIOPOLISER

Diskussionen omkring business ethics præges af en række forskellige aktører og interessenter, herunder store, multinationale virksomheder og ngo'er. Ngo'er kan i denne sammenhæng beskrives som interesseorganisationer, der fokuserer på forhold som ligestilling, arbejdsforhold og miljøet og i forlængelse heraf forsøger at bekæmpe overtrædelser eller forbrydelser mod disse. Et eksempel på overtrædelser kunne være virksomheder, der lukker fabrikker i et land for at flytte produktionen til et andet, hvor lønningerne er lavere og lovgivningen mindre omfattende. Store, multinationale virksomheder skal således ikke udelukkende tage højde for national lovgivning, men også for de skader, som disse ngo'er kan udøve på deres image og i forlængelse heraf potentielt på deres salg og indtjening.

Beskrives disse ngo'er gennem begreberne om idiopolis og idiolekt, præges ngo'ernes meningskabelse af at værne om miljøet og at behandle hinanden med respekt uanset køn, religion eller nationalitet. Handlinger eller ytringer, som ikke arbejder inden for samme forståelse, er i forlængelse heraf uinformerede eller meningsløse. Store, multinationale virksomheder anses enten som ignorante eller kyniske. Enten kender de ikke til konsekvenserne af deres handlinger eller beslutninger, eller også er de ligeglade med dem. Virksomhedernes idiopolis er en anden. De præges også af forhold som blandt andet overlevelse og vækst og i forlængelse heraf profitmaksimering, legitimitet, organisering, effektivitet, etc. I denne kontekst kan ngo'ernes kampagner og protester uden problemer afvises med et barbarisk forsvar. De ved jo ikke, hvordan tingene hænger sammen. De kender ikke til kravene, som shareholderne stiller, eller presset som konkurrenterne udøver. For de store, multinationale virksomheder kan ngo'erne, deres kampagner og kritik således virke naiv, frelst og virkelighedsfjern. Kritikken, kampagnerne og budskaberne trænger på denne måde ikke igennem til virksomhederne. Ikke så længe ngo'erne ikke tager højde for, at virksomhederne lever i en anden idiopolis og taler i et andet sprog. Ngo'erne bliver således nødt til at lære denne verden at kende med dens logikker, strukturer og sprog, førend den kan gøre sig forhåbning om at komme igennem med deres budskab.

Lears tilgang bidrager således med en forståelse af, at de forskellige aktører og interessenter, der eksisterer inden for business ethics, hver har en idiopolis, og hver taler med en idiolekt. Skal kommunikation mellem for eksempel virksomheder og ngo'er føre til resultater, bliver de involverede nødt til at være bevidste om de forskellige betydninger, de tillægger de samme handlinger eller genstande og være villige til at lære modpartens verden og sprog at kende. Således bliver de i stand til at forstå hinanden, kommunikere med hinanden og få hinanden til at ændre overbevisning eller adfærd.

OM AT INDGÅ I EN SOCIAL KONTEKST OG SKABE FORANDRINGER

I forlængelse af denne beskrivelse af virksomheder og organisationer som idiopoliser, vil vi nu undersøge, hvad Lears tilgang bidrager med, når handler det om enkeltpersoner. I denne sammenhæng forklarer Lear for det første, hvad det betyder at indgå i en social kontekst eller verden. Et eksempel kunne være at starte på et nyt arbejde. I denne situation skal man vænne sig til nye kollegaer, nye omgivelser, nye arbejdsopgaver, nye systemer og nye praksisser. Man skal ifølge Lear internalisere den polis, som den nye arbejdsplads kan beskrives som for at kunne blive en del af den og i forlængelse heraf være med til at skabe og opretholde den.

For det andet bidrager Lears tilgang til business ethics med en forståelse af, hvordan denne sociale kontekst og verden altid både består af kollektive og individuelle meningsskabelser eller fortolkninger, som Pippin ville beskrive det, som man bliver nødt til at kunne forholde sig til, hvis man ikke bare vil indgå i fællesskabet med dets praksisser og fortællinger, men ønsker at skabe ændringer deri. Måden, dette kan ske på, er ud fra Lears tilgang ved at lære de idiopoliser og idiolekter at kende med de ritualer, fortællinger og meningsskabelser, som de er bærere af, for at kunne kommunikere på baggrund af og igennem disse. Kun på denne måde bliver man i stand til at tale indefra og dermed undgå at blive afvist som udenforstående eller uvidende gennem, hvad Lear kalder, et barbarisk forsvar (Lear 1998, 69).

EN LUKKET IDIOPOLIS

I forlængelse af Lears beskrivelse af idiopolisen som dels meningsskabende og dels åben for debat, refleksion og revision, kan den traditionelle tilgang til business ethics karakteriseres i første omgang som en idiopolis og i anden omgang som en idiopolis, der er lukket om sig selv. Det vil sige, at den har en særegen forståelse af, hvad business ethics er, hvordan man skal forholde sig til etiske spørgsmål og dilemmaer, etc. En forståelse, som kendetegnes ved at behandle dilemmaer og analysemodeller som begrænsede i antal, ahistoriske og i forlængelse heraf mulige at kategorisere og forberede sig på. Og det er netop denne forståelse, der legitimerer at karakterisere den traditionelle tilgang som lukket. Ved at behandle dilemmaer, modeller og analyseredskaber som ahistoriske og universelle, synes den traditionelle tilgang samtidig at lukke sig over for spørgsmål, situationer og teorier, der ikke er meningsfulde inde for rammerne af de opstillede dilemmaer, modeller og analyseredskaber. Og med forståelsen af disse som universelle, opstår der således en risiko for, at muligheden for at ændre, teste, debattere eller reflektere over tilgangens præmisser og rammer afvises.

Med begrebet om idiopolis bidrager Lear således med en tilgang til business ethics, som tydeliggør vigtigheden af at holde sin idiopolis og sine praksisser og overbevisninger åbne for debat, refleksion og i forlængelse heraf revision. Det skal altid være muligt for praksis,

hændelser, forandringer og for det fremmede og ukendte at ændre ved den måde, vi plejer at gøre og se tingene på.

AT KRITISERE UDEFRA VERSUS AT FORANDRE INDEFRA

Som beskrevet i det foregående, er forskellen mellem Lears og den traditionelle tilgang, hvor henholdsvis åbne og lukkede de er over for debat, refleksion eller revision. Sammenligner vi Lears tilgang til business ethics med den radikale tilgang, kommer det derimod til at handle om, hvordan og endvidere hvorfra vi skal tale, hvis vi vil skabe forandring.

Hos den radikale tilgang bliver business ethics en måde at undersøge og udøve kritik på i forhold til de sammenhænge og den praksis, vi deltager i, eller de holdninger og overbevisninger, vi har. Det handler om konstant at få disse på afstand for at kunne vurdere og bedømme dem (Jones et al. 2005, 135). Centralt bliver dels at kritisere, og dels at vi skal stå udenfor for at kunne kritisere. Lears tilgang argumenterer modsat for, at vi bliver nødt til at træde indenfor, hvis selvrefleksion, selvbevidsthed og endvidere forandring skal være mulig. Med begreberne idiopolis og idiolekt fremhæves det, hvordan vi skal lære en verden med dens praksisser, logikker og sprog at kende, førend vi kan indgå i den og endvidere, førend vi kan ændre den. Vi skal trækkes ind i den for at kunne forstå de sammenhænge og betydninger, som skaber og opretholder den, og for at kunne tale det sprog, den idiolekt, som den benytter (Lear 1998, 75). Først med denne indsigt og gennem dette sprog, kan vi skabe selvrefleksion og selvbevidsthed og i forlængelse heraf forandring. Forståelsen kommer derfor ikke ved at stille os på afstand. Tværtimod.

VÆGTNINGEN AF DET PROBLEMORIENTEREDE OG DET HANDLINGSORIENTEREDE

På baggrund af ovenstående kan Lears tilgang til business ethics opsummerende karakteriseres som en tilgang, der er opmærksom på de kollektive og individuelle meningskabelser, som er en del af et felt som business ethics. Det er en tilgang, som forstår, hvordan enkeltpersoner, virksomheder og tilgange hver tillægger handlinger, ord og genstande idiosynkratiske betydninger og endvidere hver taler en idiolekt. At kommunikere, samarbejde eller skabe forandringer afhænger i forlængelse heraf af vores forståelse for og af disse meningskabelser. En forståelse, som vi får ved at træde ind i eller lade os trække ind i idiopoliserne frem for at tage afstand til dem eller kritisere dem udefra. Lears tilgang til business ethics fremhæver endvidere, at vi skal holde vores idiopolis og vores praksisser og overbevisninger åbne for debat, refleksion og i forlængelse heraf revision frem for at lukke af og således lukke os om os selv.

Lears tilgang til business ethics vægter i forlængelse heraf både det problemorienterede og det handlingsorienterede. Det problemorienterede gennem en opmærksomhed på debat, refleksion og revision, og det handlingsorienterede gennem forståelsen af de kollektive og individuelle meningskabelser, som gør sig gældende.

I forlængelse af ovenstående redegørelser og analyser vil vi nu undersøge, om Latours, Pippins og Lears tilgange med de pointer, forståelser og fokus, som de hver indeholder, kan bidrage til udviklingen af en imødekommelse af spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede. Vi vil således undersøge, hvad der opstår i spændingsfeltet mellem Latours, Pippins og Lears tilgange og begreber, og om de i fællesskab vil kunne imødekomme spændingsfeltet gennem en reciprok integration.

KAPITEL 5: EN ERHVERVSFILOSOFISK INDSTILLING

På baggrund af de tre redegørelser for Latour, Pippin og Lears begreber og de efterfølgende analyser af tre alternative tilgange til business ethics, vil vi i det følgende forsøge at imødekomme spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede. Ambitionen er at imødekomme spændingsfeltet gennem en reciprok integration, således at det problemorienterede og det handlingsorienterede ikke bliver to uafhængige parallelle spor, men derimod konstant er i forbindelse og udveksling med hinanden. Dette gøres ved at lade de tre teoretikers tilgange udbygge, udfordre, styrke, revidere og reagere på hinanden. Forsøget på at imødekomme spændingsfeltet gennem en reciprok integration udvikles således ikke blot gennem en kombination af Latour, Pippin og Lears begreber, men endvidere ved at undersøge hvad der sker i spændingsfeltet imellem dem.

EN INDSTILLING

Analysernes tre forskellige tilgange til business ethics medfører først og fremmest, at imødekommelsen af spændingsfeltet gennem en reciprok integration ikke sker gennem skabelsen af et redskab, men gennem udviklingen af en indstilling. Imødekommelsen af spændingsfeltet sker således ikke ved at opstille et fastdefineret set af generelle, ahistoriske principper, modeller eller analyser, der kan applikeres i forhold til varierende, konkrete kontekster eller situationer. Derimod peger Latour, Pippin og Lear os på forskellige måder i retning af en imødekommelse af spændingsfeltet gennem en dynamisk, fortolkende måde at gå til verden på.

Dette understreges først og fremmest af Pippins beskrivelse af det irreducible førstepersonsperspektiv. At imødekomme spændingsfeltet vil altid allerede knytte sig til en fortolkende førsteperson, hans måde at forstå og gå til verden på og de kontekster, han indgår i. Forestillingen om skabelsen af et fast defineret redskab, der fra et uafhængigt og neutralt perspektiv kan imødekomme spændingsfeltet, synes således umuligt. Der vil altid være en førsteperson, der søger at imødekomme spændingsfeltet. Denne pointe bakkes op af Latours tilgang. Imødekommelsen af spændingsfeltet er ikke blot en objektiv, neutral sag. Det er et anliggende og således noget, der skabes og opretholdes i kraft af, at det vedrører nogen. Samtidig præsenterer Latours komplicerende tilgangs bevægelse fra kendsgerninger til anliggender en forståelsesmæssige bevægelse, som ikke indholdsbestemmes, og som endvidere karakteriseres ved aldrig at være færdig eller fuldendt. Der vil altid blive lagt nye forsamlinger af forsamlinger af forskelle til spændingsfeltet, og måden, hvorpå spændingsfeltet imødekommes, må således kunne forandre og udvikle sig. Dermed bryder den komplicerende tilgangs dynamiske karakter med redskabets mere statiske og afsluttede form. Endvidere fremhæver Lear den meningskabelse, som knytter sig til det enkelte menneske og til sociale kontekster. En meningskabelse, som vi får en forståelse af ved at lade os trække ind i de

fortællinger, ritualer, praksisser og sprog, som det enkelte menneske og den enkelte sociale kontekst hver består af. Og i forlængelse heraf at vi lader vores egen idiopolis og således vores egen praksisser og overbevisninger være åbne over for debat, refleksion og revision ved at være åbne over for ritualer, fortællinger, praksisser og sprog, som ikke passer ind i vores egen meningsskabelse. Således gør Lear os opmærksomme på en meningsskabelse og en åbenhed, som knytter an til en indstilling frem for et neutralt og fast defineret redskab.

I undersøgelsen af hvordan vi kan imødekomme det aspekt ved erhvervsfilosofi, som omhandler spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem en reciprok integration, vil vi således udvikle en indstilling. En indstilling, vi vil karakterisere som en erhvervsfilosofisk indstilling, i det den forholder sig til et aspekt ved erhvervsfilosofi.

OM AT KOMPLICERE

Med beskrivelsen af en bevægelse fra kendsgerninger til anliggender præsenterer Latours komplicerende tilgang en givtig ramme for udviklingen af en erhvervsfilosofiske indstilling, der imødekommer spændingsfeltet gennem en reciprok integration. Dette skyldes, at Latour med denne bevægelse dels retter vores opmærksomhed mod virkeligheden i menneskers konkrete erfaringer af verden og dels forholder sig problematiserende, komplicerende og analyserende til verden og dens forhold (Latour 2005, 24). Dermed kan Latours tilgang siges både at adressere det problemorienterede og det handlingsorienterede i spændingsfeltet. Ved at beskrive den erhvervsfilosofisk indstilling, som en, der bevæger sig fra kendsgerninger til anliggender, er der således sat en retning og ramme for en indstilling, der ikke er et enten-eller, men et både-og. Ved at påbegynde beskrivelsen af den erhvervsfilosofiske indstilling med Latours komplicerende tilgang understreges det samtidig, at denne indstilling ikke fremhæver en bestemt teori eller et bestemt perspektiv. Den erhvervsfilosofiske indstilling bliver derimod kendetegnet ved en ambition om at klarlægge og tydeliggøre alle de teorier, perspektiver, forhold, aktører og relationer, der tilsammen skaber og opretholder de sager, den beskæftiger sig med.

Med udgangspunkt i bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender kan den erhvervsfilosofiske indstilling beskrives som en indstilling, der komplicerer, hvor det at komplicere forstås som det at virkeliggøre, åbne en sag op og lægge til. En indstilling, der fastholder, at en sag aldrig er en neutral, uafhængig kendsgerning, men derimod altid et anliggende skabt og opretholdt af forsamlinger af forsamlinger af materielle og immaterielle forhold, perspektiver, aktører, relationer og så videre. I forlængelse heraf bliver den erhvervsfilosofiske indstilling en indstilling, der søger at opnå en kvalificeret, nuanceret, dybdegående og reflekteret forståelse af en sag, og som samtidig peger på, at nye forsamlinger af forsamlinger konstant kan komme til, hvorfor vores forståelse derfor hele tiden må udvides og udvikles. Desuden bliver den

erhvervsfilosofiske indstilling en indstilling, der ikke dekonstruerer den enkeltes konkrete erfaringer af en sag, men som derimod gør opmærksom på, hvordan disse erfaringer indgår i et omfattende netværk af forsamlinger af forskelle.

Den erhvervsfilosofiske indstilling bevæger sig fra kendsgerninger til anliggender. Den lægger virkelighed til en sag ved at nuancere, kvalificere og udvide vores forståelse af den og af de forsamlinger af forskelle, der sammen skaber og opretholder den. Den erhvervsfilosofiske indstilling dekonstruerer ikke, men åbner op og lægger til.

FRA KENDSGERNINGER TIL ANLIGGENDER TIL ÅBNE OG OPLYSTE KENDSGERNINGER

Gennem begrebet om det irreducible førstepersonsperspektiv gør Pippin os opmærksomme på at erhvervsfilosoffen⁷, der indtager den komplicerende indstilling og bevæger sig fra kendsgerninger til anliggender, også mødes af sociale praksissers krav om at handle, træffe valg og begrunde. Erhvervsfilosoffen er med andre ord en førsteperson, der ikke kan afvente, at en eller anden neuropsykologisk, biologisk, eller sociologisk proces sætter sig igennem og handler på vegne af ham. Erhvervsfilosoffen må derimod selv aktivt træffe sine valg på baggrund af fortolkninger af både den nye indsigt i en sags kompleksitet og af den kontekst, han er en del af. Men, som belyst i afsnittet *"En overvægt af det problemorienterede?"* forholder den komplicerende tilgang sig ikke til, hvordan vi kommer fra en omfattende kompleksitet af forsamlinger af forskelle til valg, handling og begrundelse.

Eftersom udviklingen af den erhvervsfilosofiske indstilling netop sker i forsøget på at imødekomme spændingsfeltet mellem det handlingsorienterede og det problemorienterede gennem en reciprok integration, er det grundlæggende for denne indstilling, at den indgår i konkrete, praktiske og sociale kontekster. Det er således ikke en mulighed for den erhvervsfilosofiske indstilling at stille sig uden for de sociale praksisser ved at afvise deres krav og forventninger. Det betyder ikke, at kravet om handling, valg og begrundelse ikke kan kompliceres i den erhvervsfilosofiske indstilling, hvilket vi vil vende tilbage til afslutningsvist. Men det betyder, at en konsekvent afvisning af sociale praksissers krav og forventninger heller ikke stemmer overens med imødekommelsen af det handlingsorienterede i spændingsfeltet. Den erhvervsfilosofiske indstilling må således kunne fungere indenfor rammerne af sociale praksisser. Ikke kun gøre sig gældende ved at stille sig uden for dem, sådan som vi så det i den radikale tilgang til business ethics.

⁷ Betegnelsen *erhvervsfilosof* anvendes alene som en betegnelse for den førsteperson, der påtager sig den erhvervsfilosofiske indstilling, der her udvikles. Betegnelsen understreger således det forhold, at den erhvervsfilosofiske indstilling altid allerede er knyttet til en fortolkende førsteperson. Og endvidere, at spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede samt imødekommelsen af dette spændingsfelt er et anliggende for nogen. Ikke en neutral eller uafhængig kendsgerning.

I spændingsfeltet mellem Pippins irreducible førstepersonsperspektiv, erfaringen af sociale praksissers krav og forventninger og Latours bevægelse fra kendsgerninger til anliggender opstår der således et behov for tilføjelsen af en ny bevægelse i den erhvervsfilosofiske indstilling. En bevægelse, der handler om at lukke ned for kompleksiteten efter at have bevæget sig fra kendsgerninger til anliggender. Det vil sige, en bevægelse frem mod en ny form for kendsgerninger der kan danne udgangspunkt for handlinger, beslutninger og begrundelser. Og således en imødekommelse af det handlingsorienterede aspekt i spændingsfeltet. Tilføjelsen af denne bevægelse betyder ikke, at den erhvervsfilosofiske indstilling skal bevæge sig tilbage til forestillingen om objektive, neutrale og uafhængige kendsgerninger. Hvad der derimod er tale om, er en bevægelse, der bibeholder indsigten opnået gennem den komplicerende og problematiserende tilgang ved at introducere det, vi her vil karakterisere som åbne og oplyste kendsgerninger.

Den erhvervsfilosofiske indstilling er en bevægelse fra kendsgerninger til anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger.

Åbne og oplyste kendsgerninger skal således ikke betragtes som objektive, neutrale eller uafhængige. De er derimod kvalificerede fortolkninger, der reducerer i den kompleksitet, der er blevet tydeliggjort gennem bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender. Reducerende fortolkninger, der foretages på baggrund af en nuanceret indsigt og forståelse af sagens forsamlinger af forsamlinger af forskelle. Fordi en sag som belyst ikke er statisk, men dynamisk og således hele tiden skabes og opretholdes af flere og nye forsamlinger, må disse nye former for kendsgerninger aldrig betragtes som endelige, men holdes åbne. Det vil sige, de må igen og igen problematiseres og betragtes som et anliggende for herigennem at indoptage nye eller uopdagede forsamlinger. Udviklingen af de oplyste og åbne kendsgerninger er således betinget af, at en sag først er blevet åbnet op, problematiseret og kompliceret og, at erhvervsfilosoffen herigennem har fået en nuanceret, dybdegående og reflekteret forståelse af de forsamlinger, der skaber og opretholder sagen. Med bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger forkastes en sags kompleksitet således ikke, men gøres til grundlag for, at kvalificerede, indsigtsfulde fortolkninger, der reducerer i kompleksiteten, kan finde sted. Og at der i forlængelse heraf kan handles og træffes beslutninger med en viden om og en opmærksomhed på hvilke fravalg der følger med disse valg og beslutninger.

I overensstemmelse med det tidligere introducere skel mellem en indstilling og et redskab definerer den erhvervsfilosofiske indstilling dog ikke, hvilke handlinger, valg eller beslutninger der er de rigtige eller gode. Med bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger skaber den erhvervsfilosofiske indstilling derimod et grundlag for handling, valg og beslutninger ved at åbne op og lukke ned.

Den erhvervsfilosofiske indstilling definerer ikke, hvilke beslutninger eller handlinger der er de rette. Den skaber en øget og nuanceret forståelse, der kan danne grundlag for kvalificerede fortolkninger, der lukker ned for en sags kompleksitet og således skaber mulighed for handling og beslutning.

Forholdet mellem erhvervsfilosoffen som en førsteperson og fortolker og de åbne og oplyste kendsgerninger, beskrives yderligere gennem Lear og hans begreb om idiopolis. Erhvervsfilosoffen som fortolker prøver som alle andre at skabe en meningsfuld verden at leve i, og denne meningsfulde verden, denne idiopolis, præger den måde, han ser og beskæftiger sig med en sag på. Han fortolker. Den erhvervsfilosofiske indstilling er således ikke en neutral og uafhængig tilgang til verden, men netop en indstilling som bæres af en førsteperson, som fortolker ud fra sin idiopolis. Den erhvervsfilosofiske indstilling kan i forlængelse heraf heller ikke foretage fortolkninger, som er fuldstændig bevidste eller oplyste. Men den indebærer samtidig en åbenhed over for andre meningsskabelser og således andre praksisser og overbevisninger end sine egne. Den er åben for debat, refleksion og revision, som Lear udtrykker det (Lear 1998, 68). Ved at bevæge sig fra kendsgerninger til anliggender mødes erhvervsfilosoffen af forsamlinger af forsamlinger af forskelle, som udfordrer, udbygger og reviderer hans forståelse. Bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender repræsenterer således også en åbenhed over for det ukendte og det fremmede og således over for praksisser og overbevisninger, som ikke stemmer overens med de ritualer, fortællinger, praksisser og det sprog, som præger erhvervsfilosoffens idiopolis. At bevæge sig fra kendsgerninger til anliggender resulterer således dels i en øget, nuanceret og kvalificeret forståelse af en sag og dels i en debat af, refleksion over og endvidere revision af erhvervsfilosoffens egen idiopolis. Dette sikrer, at erhvervsfilosoffen, der påtager sig den erhvervsfilosofiske indstilling og foretager fortolkninger, ikke lukker sig om sig selv.

Den erhvervsfilosofiske indstilling indebærer en åbenhed over for andre meningsskabelser og således andre praksisser og overbevisninger. Den erhvervsfilosofiske indstilling er åben for debat, refleksion og revision.

OM AT GIVE LEGITIME BEGRUNDELSER I SOCIALE KONTEKSTER

Bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger, skabt i spændingsfeltet mellem Latours, Pippins og Lears tilgange, indkredser samtidig, hvordan den erhvervsfilosofiske indstilling imødekommer det andet krav, de sociale praksisser ifølge Pippins stiller. Kravet om ikke blot at handle og træffe beslutninger, men om også at kunne begrunde disse handlinger og beslutninger på en måde, der legitimerer dem i praksis.

På baggrund af introduktionen af de åbne og oplyste kendsgerninger bliver det at begrunde i den erhvervsfilosofiske indstilling først og fremmest en praksis, der handler om at skabe transparens omkring de fortolkninger, der er foretaget, og det grundlag fortolkningerne er foretaget på. Det vil sige, det handler om at tydeliggøre, hvilke overvejelser, forhold og indsigter, der er kommet til syne igennem den komplicerende og problematiserende tilgang; hvilke forsamlings af forsamlings af forskelle, der medvirker til at skabe og opretholde sagen; og i forlængelse heraf gøre rede for, hvilke af disse forhold, tilgange eller perspektiver man har fundet overbevisende, hvorfor og hvilke konsekvenser, de eventuelt bærer med sig. Således bliver det at begrunde for erhvervsfilosoffen at aflægge regnskab for de reducerende fortolkninger, han har foretaget. Herudover handler det at begrunde i den erhvervsfilosofiske indstilling også om, at erhvervsfilosoffen står ved, at valget er truffet af og ikke på vegne af erhvervsfilosoffen af eksempelvis videnskabelige kendsgerninger eller af en anden form for underliggende kraft, der sætter sig igennem. Det at begrunde bliver i den erhvervsfilosofiske indstilling således et spørgsmål om at imødekomme det handlingsorienterede aspekt gennem en problematiserende og komplicerede tilgang.

Den erhvervsfilosofiske indstilling imødekommer sociale praksissers krav om begrundelse af beslutninger ved at skabe transparens omkring de fortolkninger, der er foretaget, og det grundlag, fortolkningerne er foretaget på.

Men den erhvervsfilosofiske indstilling imødekommer ikke kun kravet om at begrunde ved at aflægge regnskab for, hvilke fortolkninger der er blevet foretaget og på hvilket grundlag. At begrunde handler endvidere om at forstå de sociale praksisser, som begrundelserne skal ske i forhold til, således at begrundelserne bliver legitime. Med Lears tilgang bliver det at begrunde således også et spørgsmål om, at forstå den idiopolis, erhvervsfilosoffen taler til. Et spørgsmål om at forstå de ritualer, fortællinger, praksisser, det sprog og således den meningsskabelse, som præger det menneske eller den sociale kontekst, erhvervsfilosoffen begrunder over for, kommunikerer med eller formidler til. Ifølge Lear kræver det, at man trækkes ind i denne verden med dens logikker, betydninger og sprog for at få en forståelse af, hvordan den hænger sammen, og hvilket sprog den benytter sig af (Lear 1998, 73). Den erhvervsfilosofiske indstilling begrunder i forlængelse heraf ikke bare til en social kontekst, men gennem en indsigt i, hvad der betragtes som rigtigt og forkert, legitimt og illegitimt, moralsk eller amoralsk i denne konkrete, sociale praksis. Og endvidere i det sprog, den idiolekt, som praksissen benytter sig af med de logikker og betydninger, som knytter sig hertil. At komme med legitime begrundelser inden for en konkret, social praksis, kræves således en indsigt i eller sensibilitet over for denne praksis, dens meningsskabelse og sprog. En sensibilitet som opnås ikke ved at stille sig på afstand af den konkrete praksis, men ved at trækkes ind og blive inkluderet i den.

Den erhvervsfilosofisk indstilling begrundes beslutninger ved at tydeliggøre de komplekse forskelle, der har dannet grundlag for beslutningen, ved at aflægge regnskab for, hvilke fortolkninger der er foretaget af de komplekse forskelle, ved at udvikle en forståelse for den meningsskabelse, beslutningen skal begrundes overfor, og endelig ved at formilde og begrunde i dennes idiolekt. Den erhvervsfilosofiske indstilling lader sig trække ind i den praksis den interagerer med, i stedet for at stille sig på afstand.

Uden en forståelse af og indsigt i den konkrete praksis og dennes meningsskabelse og sprog, risikerer den erhvervsfilosofiske indstilling at blive anset som udenforstående og uvidende og i forlængelse heraf ikke at opnå legitimitet. Den risikerer at blive afvist af et barbarisk forsvar. Således bliver det den konkrete, sociale praksis medbestemmende i forhold til, på hvilken måde og i hvilket sprog erhvervsfilosoffen skal skabe transparens omkring sine fortolkninger, beslutninger og begrundelser. Erhvervsfilosoffen formidler på denne måde nødvendigvis ikke alle de forsamlinger af forsamlinger af forskelle, han har fået indblik og indsigt i. Han fortæller en nobel løgn (Lear 1998, 60). En indsigt i og sensibilitet over for den konkrete, sociale kontekst, som man befinder sig i, eller det enkelte menneske, man står over for, indebærer således en viden om, hvad, hvor meget og hvordan der skal formidles, kommunikeres og begrundes. I afsnittets afsluttende afsnit vil vi vende tilbage til spørgsmål om, hvordan den erhvervsfilosofiske indstilling ikke bare tilpasser sig de sociale kontekster, men også forandrer og problematiserer dem.

I spændingsfeltet mellem Latour, Lear og Pippins tilgange og begreber bliver den erhvervsfilosofiske indstilling således en indstilling, der skaber øget indsigt i de anliggender, den beskæftiger sig med ved at komplicere og problematisere dette anliggende. Ved at belyse, hvorledes verden er skabt og oprethold af forsamlinger. Men den erhvervsfilosofiske indstilling bliver samtidig en indstilling der kan indgå i konkrete kontekster og sociale praksisser, idet den imødekommer disse praksissers krav og forventninger. Både ved at skabe mulighed for handling og begrundelse og ved at skabe en forståelse for den verden, de sammenhænge, logikker og ritualer, der knytter sig til den praksis, indstillingen bringes ind i. Og i forlængelse heraf ved at forstå og formidle i det sprog, denne praksis taler.

At den erhvervsfilosofiske indstilling kan indgå i konkrete, sociale praksisser, idet den imødekommer kravet om handling og beslutningsdygtighed, betyder, at denne indstilling samtidig kan påvirke disse praksisser inde fra. I det følgende vil vi belyse, hvordan den erhvervsfilosofiske indstilling kan skabe mulighed for forandring og dermed også problematisering af konkrete, sociale praksisser. Og dernæst, hvordan den erhvervsfilosofiske indstilling kan hjælpe andre til et oplyst og kompliceret grundlag, som kan danne udgangspunkt for handlinger, beslutninger og legitime begrundelser.

OM AT SKABE FORANDRINGER

At lade sig trække ind i en social praksis og dennes meningskabelse gør, som allerede indikeret, ikke kun den erhvervsfilosofiske indstilling i stand til at give legitime begrundelser. Det gør det endvidere muligt at skabe forandring inden for den pågældende praksis. Gennem en indsigt i de ritualer, fortællinger og praksisser, som præger den konkrete, sociale praksis, som erhvervsfilosoffen befinder sig i, og ved at tale i det sprog, den idiolekt, som denne praksis benytter sig af, kan erhvervsfilosoffen udvide rammerne for, hvad der er legitimt og illegitimt, rigtigt og forkert.

Den erhvervsfilosofiske indstilling indholdsbestemmer, som allerede behandlet, ikke, hvad der er rigtigt eller forkert, men gør derimod opmærksom på verdens eller sagens kompleksitet med de forsamlings af forskelle, som følger. Den gør således opmærksom på, hvordan det, der i den sociale kontekst forstås som rigtigt og forkert, legitimt og illegitimt, ikke er neutrale, uafhængige kendsgerning, men derimod altid er anliggende skabt og opretholdt af forsamlings af materielle og immaterielle forhold, perspektiver, aktører, relationer og så videre. Således åbner den erhvervsfilosofiske indstilling den konkrete, sociale praksis meningskabelse op for debat, refleksion og revision. Men, som beskrevet, sker dette i et omfang og i et sprog, som den sociale praksis kan forstå og forholde sig til. Hvor meget, erhvervsfilosoffen komplicerer og således udfordrer, udbygger og forandrer, afhænger således af, hvad der er muligt i forhold til den meningskabelse, de overbevisninger og praksisser, han står over for. Den erhvervsfilosofiske indstilling udfordrer, udbygger og forandrer således ikke gennem en udefrakommende, radikal dekonstruktion, men ved at lægge til og komplicere den meningskabelse, der finder sted, indefra.

Den erhvervsfilosofiske indstilling søger at skabe forandring indefra. Den belyser, hvorledes den meningskabelse, der finder sted inden for en konkret praksis, ikke er en kendsgerning, men et anliggende. Ikke ved at stille sig uden for, men ved at lade sig trække ind i denne kontekst og ved at kunne forstå og tale dens idiolekt.

Ved at imødekomme de sociale praksissers grundlæggende krav om at handle, træffe beslutninger og begrunde og ved at gøre det i sprog og i en grad, der stemmer overens med den konkrete praksis, kan den erhvervsfilosofiske indstilling samtidig hjælpe andre til at træffe kvalificerede, oplyste og reflekterede beslutninger. Og i forlængelse heraf til at begrunde på en kvalificeret måde.

At trækkes inden for en andens idiolekt, at lære vedkommendes meningskabelse at kende og endvidere at lære at tale i den idiolekt, vedkommende taler, giver mulighed for at tale inde fra og i forlængelse heraf at skabe selvrefleksion og selvbevidsthed. Den førsteperson og fortolker, som erhvervsfilosoffen står over for, hjælpes til at komplicere, åbne op og lægge til og således til at åbne sin meningskabelse for debat, refleksion og revision. Der opnås en

bevidsthed om, hvilke forsamlinger af forsamlinger af forskelle der er, hvilke muligheder der derfor er givet, og hvilke fravalg bestemte valg er forbundet med. Således kan den erhvervsfilosofiske indstilling ligeledes medvirke til at give andre et oplyst og kompliceret grundlag, det kan danne udgangspunkt for reflekterede fortolkninger, som videre kan lede til handling og beslutning og legitime begrundelser.

På baggrund af undersøgelsen af spændingsfeltet mellem Latour, Pippin og Lears begreber og tilgange – af hvad der sker, når disse tre teoretikers begreber udbygger, udfordrer, styrker, reviderer og reagerer på hinanden – kan den erhvervsfilosofiske indstilling karakteriseres således:

Den erhvervsfilosofiske indstilling bevæger sig fra kendsgerninger til anliggender. Den lægger virkelighed til verden ved at belyse, hvordan denne er skabt og oprethold af anliggender. Af forsamlinger af forsamlinger af forskellige forhold. Den komplicerer vores forståelser og erfaringer, ikke for at dekonstruere, men for at virkeliggøre, lægge til, åbne op og belyse hvordan disse altid indgår i et større netværk af forsamlinger. Den erhvervsfilosofiske indstilling er altid allerede knyttet til en fortolker, der må holde sin menings-skabelse åben for debat, revision og refleksion – en fortolker der mødes af sociale praksissers krav og forventninger om handling, beslutning og begrundelse. Den erhvervsfilosofiske indstilling imødekommer disse krav og forventninger, ikke ved at pege på hvilke handlinger der er de rette, eller hvilke beslutninger og begrundelser der er de gode, men ved at bevæge sig fra anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger. Kendsgerninger der aldrig må betragtes som neutrale, objektive eller uafhængige, men som derimod fastholder at være fortolkninger foretaget på et oplyst, nuanceret og kvalificeret grundlag, skabt af bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender. Åbne og oplyste kendsgerninger, der må holdes åbne ved igen og igen at blive betragtet som anliggender. Med bevægelsen mod åbne og oplyste kendsgerninger skaber den erhvervsfilosofiske indstilling mulighed for, at kvalificerede og reflekterede beslutninger kan træffes. Ikke ved at give afkald på kompleksiteten, men ved at lade denne danne grundlag for at kvalificerede, men reducerende fortolkninger kan finde sted og således skabe et grundlag for handling og beslutning.

Med bevægelsen fra kendsgerninger til åbne og oplyste kendsgerninger imødekommer den erhvervsfilosofiske indstilling ligeledes sociale praksissers krav om begrundelse. Ikke blot ved at aflægge regnskab for de fortolkninger der er fundet sted og det grundlag de har fundet sted på baggrund af. Men endvidere ved lade den erhvervsfilosofiske indstilling trække ind i den praksis, der begrundes over for, udvikle en forståelse og en sensibilitet i forhold til denne praksis menings-skabelse, og ved at lære at formilde og begrunde i dennes idiolekt.

Endelig søger den erhvervsfilosofiske indstilling at skabe forandring. Ikke gennem radikale, dekonstruktioner, men ved at lære at forstå den konkrete praksis meningskabelse, tale dennes idiolekt og herigennem belyse hvorledes dennes meningskabelse, ikke er en neutral kendsgerning, men et anliggende. Den erhvervsfilosofiske indstilling kan således ikke bare indgå i og interagere med sociale praksisser på sociale praksissers præmisser. Den kan ligeledes forandre disse praksisser.

KAPITEL 6: INTEGRATION, INDVENDINGER OG DIMENSIONER

Efter at have udviklet en erhvervsfilosofisk indstilling, der adresserer spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, vil vi i det følgende vende tilbage til nogle af de i afhandlingen tidligere introducerede pointer og diskussioner. Formålet er at undersøge, hvordan den erhvervsfilosofiske indstilling forholder sig til henholdsvis anbefalingen om en reciprok integration og mulige indvendinger fra henholdsvis den traditionelle og den radikale tilgang. Afslutningsvis behandles det endvidere, hvordan den erhvervsfilosofiske indstilling udfordrer, udbygger og reviderer de fire, centrale dimensioner introduceret i kapitel 2.

DEN ERHVERVSFILOSOFISKE INDSTILLINGS RECIPROKKE INTEGRATION

Som belyst i afsnittet *"Et spørgsmål om integration"* i kapitel 2, beskriver Colby et al. den reciprokke integration som en dobbelthelix. Det vil sige, som to forhold der snor sig om hinanden, og som er i konstant forbindelse og udveksling. I den reciprokke integration sameksisterer to forhold således ikke blot som to uafhængige, parallelle spor, ligesom den reciprokke integration heller ikke opløser forskellene mellem de to forhold. Den reciprokke integration bibeholder derimod forskellene, og lader således de to forhold gensidigt berige, reagere på og revidere hinanden.

I forlængelse af udviklingen af en erhvervsfilosofiske indstilling vil vi her belyse, hvordan denne indstilling imødekommer spændingsfeltet mellem en handlingsorienteret og en problemorienteret tilgang gennem en reciprok integration. Det vil sige, hvordan den erhvervsfilosofiske indstilling lader den problemorienterede tilgangs analytiske, undersøgende, kritiske og reflektive karakter udfordre, berige og revidere den handlingsorienterede tilgang. Og omvendt, hvordan den handlingsorienterede tilgangs fokus på konkrete, sociale kontekster, handlings- og beslutningsdygtighed, problemløsning og konkrete erfaringer og krav udfordrer, begrænser og styrker den problemorienterede tilgang.

RECIPROK INTEGRATION – PÅ FLERE NIVEAUER

Den reciprokke integration af det problemorienterede og det handlingsorienterede finder sted på en række forskellige niveauer i den erhvervsfilosofiske indstilling. Beskrivelsen af, hvorledes den erhvervsfilosofiske indstilling imødekommer spændingsfeltet gennem en reciprok integration, vil derfor blive belyst gennem følgende tre overskrifter: *frihed og begrænsninger*, *fortolkning og revision* og *tilpasning og forandring*.

FRIHED OG BEGRÆNSNINGER

Først og fremmest afspejler den samlede bevægelse fra kendsgerninger til anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger i den erhvervsfilosofiske indstilling en reciprok integration, idet det problemorienterede og det handlingsorienterede her reagerer på hinanden i en konstant vekselvirkende bevægelse mellem at åbne op og lukke ned.

Bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender kan karakteriseres som en bevægelse, der rummer friheden til at komplicere. Friheden til at opholde sig ved en sag, åbne den op, lægge til den og herigennem tydeliggøre, hvilke perspektiver, aktører, teorier, materielle forhold og sociale relationer, der medvirker til at skabe og opretholde den. Friheden til at betragte erfaringer, begreber eller forståelser som komplekse, sammensatte anliggender, der eksisterer og opretholdes, netop fordi de vedrører nogen. Det vil sige friheden til at problematisere den handlingsorienterede tilgangs fokus på løsninger, svar og pragmatiske forhold. Men som belyst i det foregående afsnit, er denne frihed altid begrænset af den erhvervsfilosofiske indstillings bevægelse frem mod de åbne og oplyste kendsgerninger, der skaber den nødvendige reduktion i den overvældende og potentielt handlingslammende kompleksitet. Det problematiserende aspekt ved den erhvervsfilosofiske indstilling er således begrænset af kravet om at lukke ned, således at handling, beslutning og begrundelse igen bliver mulig. Bevægelsen slutter dog ikke her. I overensstemmelse med den reciproke integrations vekselvirkende bevægelse må de åbne og oplyste kendsgerninger nemlig igen og igen, betragtes som et anliggende og således åbnes op på ny. Både for at forhindre, at de åbne og oplyste kendsgerninger misforstås som rene kendsgerninger, og for at sikre, at de åbne og oplyste kendsgerninger vedbliver oplyste.

Det problemorienterede i den erhvervsfilosofiske indstilling i form af friheden til at komplicere er således det, der muliggør, at de sociale praksissers krav kan imødekommes på et kvalificeret og reflekteret grundlag. Samtidig er det netop imødekommelsen af kravet om handling, beslutning og begrundelse, der sikrer, at den forståelse og indsigt, der er opnået ved at komplicere og åbne op, kan blive bragt i spil i en konkret, social praksis. Den erhvervsfilosofiske indstilling imødekommer således spændingsfeltet mellem det handlingsorienterede og det problemorienterede gennem en aldrig afsluttet cirkulær bevægelse fra kendsgerninger til anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger, der igen kompliceres og åbnes op.

FORTOLKNING OG REVISION

Den erhvervsfilosofiske indstillings reciproke integration af det handlingsorienterede og det problemorienterede kommer ligeledes til udtryk gennem forholdet mellem det irreducible førstepersonsperspektivs fortolkninger på den ene side, og kravet om at holde disse fortolkninger åbne for debat, revision og refleksion på den anden.

Imødekommelsen af spændingsfeltet gennem udviklingen af en erhvervsfilosofisk indstilling indebærer, som belyst, at denne indstilling altid knytter sig til en fortolkende førsteperson. En førsteperson, der hele tiden søger at skabe en meningsfuld verden at leve i, og som derfor fortolker både den erhvervsfilosofiske indstilling og den praksis, den bringes ind i. Gennem disse meningsskabende fortolkninger bliver det for erhvervsfilosoffen muligt at handle, træffe beslutninger og begrunde. Men der opstår samtidig en risiko for, at erhvervsfilosoffens fortolkninger og handlinger ikke bliver oplyste og nuancerede, men i stedet lukker sig om sig selv. Dette forhold udfordres af den komplicerende bevægelse fra kendsgerninger til anliggender, der netop indebærer, at erhvervsfilosoffen selv hele tiden mødes af nye forsamlingsformer af forskellige. Og dermed også af forsamlingsformer, der er ukendte og fremmede over for erhvervsfilosoffens egne ritualer, fortællinger og praksisser. Gennem mødet med disse nye forsamlingsformer åbnes erhvervsfilosoffens egen meningsskabelse således op for debat, refleksion og revision, men kun for, at erhvervsfilosoffen igen skaber en ny meningsfuld verden at leve i, på baggrund af den reflekterede og reviderede meningsskabelse. Dermed lukkes erhvervsfilosoffens verden og fortolkninger endnu engang ned, hvorved muligheden for handling og beslutning igen opstår.

Den erhvervsfilosofiske indstillings reciprokke integration af det handlingsorienterede og det problemorienterede kommer således også til udtryk gennem denne kontinuerlige vekselvirkning mellem fortolkning og revision. Mellem erhvervsfilosoffens meningsskabende fortolkninger og den fortsatte revision og problematisering af disse fortolkninger.

TILPASNING OG FORANDRINGER

Endelig kommer den reciprokke integration af det problemorienterede og det handlingsorienterede til udtryk gennem forholdet mellem tilpasning og forandring af sociale praksisser og kontekster i den erhvervsfilosofiske indstilling.

Den erhvervsfilosofiske indstilling er, som beskrevet, en indstilling, der indgår i sociale praksisser og konkrete kontekster, idet den imødekommer disse praksissers krav og forventninger. Dette gør den ikke ved at pege på, hvilke handlinger, beslutninger eller begrundelser der er de rette eller gode, men ved for det første at skabe mulighed for, at handlinger og beslutninger kan træffes på et nuanceret og oplyst grundlag. Og dernæst ved at udvikle en forståelse for den praksis, der begrundes over for, således at disse handlinger og beslutninger kan begrundes på en måde, der er legitim inden for den konkrete, sociale praksissers meningsskabelser og sprog. Men, idet den erhvervsfilosofiske indstilling udvikler en forståelse for og tilpasser sig de sociale praksisser, skaber den samtidig rum for, at disse praksissers meningsskabelser, logikker og sprog kan udfordres, problematiseres og forandres. Således belyser den erhvervsfilosofiske indstilling, hvordan disse meningsskabelser ikke er ubetvivlelige, neutrale eller uafhængige, men derimod er anliggender skabt og opretholdt af forsamlingsformer, der indgår i et langt større net af forsamlingsformer. Ved at indgå i en social praksis,

forstå dens meningskabelse og tale og formidle i dens sprog, kan den erhvervsfilosofiske indstilling således samtidig udvide rammerne for, hvad der her er legitimt og illegitimt, rigtigt og forkert.

Den erhvervsfilosofiske indstillings reciproke integration mellem det handlingsorienterede og problemorienterede viser sig således også i denne indstillings vekselvirkende bevægelse mellem tilpasning og forandring. Mellem imødekommelsen af de sociale praksissers krav på den ene side, og problematisering af de sociale praksissers meningskabelse på den anden.

På baggrund af de tre ovenstående afsnit kan den erhvervsfilosofiske indstilling således siges at imødekomme spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem en reciprok integration. Det vil sige gennem en kontinuerlig vekselvirkende bevægelse mellem at åbne op og lukke ned, komplicere og reducere, udfordre og begrænse, forandre og tilpasse. En bevægelse hvor det problemorienterede og det handlingsorienterede både holder hinanden i skak og samtidig beriger hinanden. På den ene side sikrer den erhvervsfilosofiske indstillings komplicerende bevægelse således, at den handlingsorienterede tilgangs fokus på pragmatiske forhold, konkrete hverdagserfaringer og behov for praktiske løsninger ikke resulterer i en instrumentaliseret brug af den opnåede viden og indsigt. Derimod skaber den kvalificerede, reflekterede, men reducerende fortolkninger, der kan danne grundlag for handling, beslutning og begrundelse. På den anden side sikrer den erhvervsfilosofiske indstillings fokus på de sociale praksissers krav og forventninger, at friheden til at komplicere, ikke resulterer i et radikalt opgør med denne praksis, at den ikke ender i handlingslammelse, manglende beslutningsdygtighed eller udelukkelse fra sociale praksisser og kontekster. Hvad, den erhvervsfilosofiske indstillings fokus på konkrete praksisser i stedet gør, er, at gøre friheden til at komplicere til en måde, hvorpå vi kan kvalificere handlinger, beslutninger og begrundelser og samtidig skabe mulighed for forandring.

INDVENDINGER MOD DEN ERHVERVSFILOSOFISKE INDSTILLING

Som beskrevet i afsnittet *"Integration i en filosofisk kontekst"* og illustreret i kapitlet *"Business ethics"* er det hverken en ukontroversiel eller uproblematisk manøvre at tale om erhvervsfilosofi, og endvidere at integrere en handlingsorienteret og en problemorienteret tilgang inden for en filosofisk kontekst. I forlængelse af udviklingen af en erhvervsfilosofisk indstilling, der imødekommer spændingsfeltet gennem en reciprok integration, vil vi derfor afslutningsvist skitsere en række indvendinger mod denne indstilling. Indvendinger der kunne lyde både fra repræsentanter fra den traditionelle og fra den radikale tilgang til business ethics.

MANGLENDE HJÆLP I KONKRETE SITUATIONER?

Først og fremmest kunne en indvending fra den traditionelle tilgang til business ethics være, at den erhvervsfilosofiske indstillings bevægelse fra kendsgerninger til anliggender til de åbne og oplyste kendsgerninger stadig ikke giver den enkelte konkrete svar. At bevægelsen ikke peger på, hvad der er det rigtige eller gode at gøre i konkrete situationer. Og, i forlængelse heraf, at den erhvervsfilosofiske indstillings ambition om at tage menneskers konkrete erfaringer alvorligt derfor mislykkes. Den enkelte er stadig overladt til selv at træffe beslutninger i konkrete etiske dilemmaer.

Til denne indvending må svaret i overensstemmelse med beskrivelsen af den erhvervsfilosofiske indstilling være følgende: det er ikke den erhvervsfilosofiske indstillings rolle at indholdsbestemme og definere, hvad det gode, rigtige eller sande er. Hverken i konkrete situationer eller i universel forstand. Den erhvervsfilosofiske indstilling vil altid betragte spørgsmål om det gode, sande eller rette som anliggender, og dermed også som dynamiske forhold bestående af forsamlinger af forskelle, der derfor aldrig kan defineres endeligt. Den erhvervsfilosofiske indstillings rolle er derimod at gøre opmærksom på en sags kompleksitet, ved at belyse hvilke forsamlinger af forskelle der skaber og opretholder sagen. Og, dernæst at pege på, hvilke konsekvenser der knytter sig til konkrete valg og fravalg, for herigennem at skabe et grundlag, hvorudfra vi kan træffe bevidste, kvalificerede og nuancerede beslutninger. Beslutninger vi kan stå til regnskab for. Herudover kan man med udgangspunkt i den erhvervsfilosofiske indstilling problematisere selve forestillingen om, at vi kan eliminere den enkeltes oplevelse af selv at skulle træffe beslutninger og handle, ved at pege på det rigtige, gode eller sande i en konkret situation. Førstepersonsperspektivet er irreducibelt og dermed også et grundlæggende vilkår, vi ikke kan komme uden om. Heller ikke ved at definere, hvad der er godt, sandt eller ret. Hvad, den erhvervsfilosofiske indstilling derfor forsøger, er, at imødekomme den enkeltes erfaringer ved at skabe mulighed for, at kvalificerede, oplyste, nuancerede, men reducerende fortolkninger kan finde sted, og således skabe grundlag for handling og beslutning.

EN ALT FOR TIDSKRÆVENDE PROCES?

Endnu en indvending fra repræsentanterne fra den traditionelle tilgang til business ethics kunne være, at den erhvervsfilosofiske indstilling ikke er i stand til at imødekomme hverdagens ofte meget akutte krav om handling og beslutning. Og at den erhvervsfilosofiske indstilling således heller ikke her formår at imødekomme menneskers hverdagserfaringer. Bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger er en proces, som kræver tid. Tid der ikke altid er til rådighed, og hvor friheden til at komplicere således er begrænset.

Først og fremmest kan denne indvending siges at pege på et forhold ved den erhvervsfilosofiske indstilling, der både indeholder en begrænsning og en særlig mulighed; nemlig friheden til at komplicere. Friheden til at komplicere præsenterer en særlig mulighed for

at forstå verden som en kompleks forsamling af forsamlinger af forskelle og en mulighed for at nuancere, kvalificere og udfordre fastlåste forståelser, erfaringer eller begreber. Men, friheden til at komplicere er samtidig en frihed, der delvist er afhængig og således også begrænset af, at sociale praksisser giver den erhvervsfilosofiske indstilling denne frihed. Det vil sige, at det er meningsfyldt og legitimt at komplicere i den konkrete situation eller kontekst. Når vi her skriver delvist, skyldes det, at den erhvervsfilosofiske indstilling, som belyst, også rummer muligheden for at forandre sociale praksisser og således for at skabe rum for bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender. I forhold til selve spørgsmålet om, hvorvidt den erhvervsfilosofiske indstilling kan imødekomme verdens akutte behov for beslutning og handling må svaret være, at den erhvervsfilosofiske indstilling indebærer en sensibilitet i forhold til den konkrete kontekst, den bringes i spil i. Dette indebærer også en forståelse for, hvornår og hvor meget det er meningsfuldt at komplicere i en konkret situation, samt en forståelse for, hvad der her er legitimt og illegitimt. Det at bevæge sig fra kendsgerninger til anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger, er således ikke nødvendigvis en langvarig proces, men en forståelsesmæssig bevægelse, hvis omfang og længde kan variere afhængig af den kontekst, den erhvervsfilosofiske indstilling bringes ind i.

MANGLENDE KRITISK SANS?

Endelig kunne repræsentanter fra den radikale tilgang til business ethics indvende, at den erhvervsfilosofiske indstilling gennem den reciproke integration mister sin kritiske sans. At den erhvervsfilosofiske indstilling ukritisk lader sig indramme af de sociale praksissers krav og forventninger, og at de forandringer der muliggøres gennem den erhvervsfilosofiske indstilling er for begrænsede.

Denne indvending retter sig mod selve præmissen for imødekommelsen af spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, nemlig at den skal ske gennem en reciprok integration. Det vil sige gennem en integration, der ikke kun går en vej, men som derimod lader det handlingsorienterede og det problemorienterede gensidigt berige og udfordre hinanden. Problemet ved blot at imødekomme spændingsfeltet gennem en integration, der ikke er reciprok, er beskrevet i afsnittet "Business ethics". Hvad der her blev tydeligt var, et grundlæggende problem ved den radikale tilgang til business ethics er, at dennes forsøg på at skabe forandring, at gøre op med selvfølgeligheder og common sense let kan afvises med et barbarisk forsvar. Uden en reciprok integration hvor det handlingsorienterede også beriger det problemorienterede, kan den erhvervsfilosofiske indstilling således let afvises som et udefrakommende, uvidende og uinformeret perspektiv, der ikke bør tages seriøst. Den erhvervsfilosofiske indstillings imødekommelse af sociale praksissers krav og forventninger, skal således ikke blot forstås som en tilpasning, men også som en måde at skabe mulighed for forandring. Og dermed også som en måde at bringe det problemorienteredes kritiske perspektiv i spil.

DEN ERHVERVSFILOSOFISKE INDSTILLINGS FIRE CENTRALE DIMENSIONER

Efter at have udviklet en erhvervsfilosofisk indstilling, som imødekommer spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem en reciprok integration, vil vi i det følgende vende tilbage til rapporten *"Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession"*, som vi behandlede i henholdsvis indledningen og kapitel 2. Tidligere i afhandlingen anvendte vi rapporten til at udbygge vores forståelse af det problemorienterede, det handlingsorienterede og den reciproke integration, som spændingsfeltet skulle imødekommes igennem. Efter nu at have imødekommet spændingsfeltet gennem netop en reciprok integration, vil vi undersøge, hvordan de fire, centrale dimensioner beskrevet af Colby et al., formuleres de gennem den erhvervsfilosofiske indstilling. Fire centrale dimensioner, som Colby et al. beskriver som resultatet af en reciprok integration mellem erhvervsøkonomi og liberal arts.

Det følgende kommer derfor dels til at være en reformulering af de fire dimensioner inden for en erhvervsfilosofisk indstilling og dels til at vise, hvor og hvordan den erhvervsfilosofiske indstilling udbygger, styrker, kritiserer og reviderer de fire, centrale dimensioner, som rapporten fremlægger.

ÅBNE OG OPLYSTE KENDSGERNINGER

Den første dimension, analytisk tænkning, beskrives i rapporten som det at se enkelte begivenheder som hændelser af generelle koncepter, man i forlængelse heraf kan behandle ud fra generelle regler og principper (Colby et al. 2011, 61). Denne dimension kan reformuleres på to måder gennem den erhvervsfilosofiske indstilling. Den første sammenligner dimensionen med kendsgerninger eller en fortolker, som lukker sig om sig selv. Sager behandles således som objektive, neutrale og uafhængige frem for anliggender, som er skabt og opretholdt af forsamlinger af forsamlinger af materielle og immaterielle forhold, perspektiver, aktører og relationer. Endvidere repræsenterer denne måde at reformulere den første dimension en fortolker, som frem for at holde sin meningsskabelse åben for fremmede og ukendte forsamlinger og således for debat, refleksion og revision lukker sig om sig selv og sin meningsskabelse med de ritualer, fortællinger og praksisser, som knytter sig hertil. Formuleres den første dimension på denne måde, bliver den ikke en del af den erhvervsfilosofiske indstilling, men en del af det, indstillingen konstant forsøger at undgå og modarbejde.

Den anden måde formulerer dimensionen som åbne og oplyste kendsgerninger og således som resultatet af reducerende, men kvalificerede fortolkninger foretaget på baggrund af den øgede og nuancerede forståelse, som bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender skaber. Den første dimension er på denne måde en imødekommelse af sociale praksissers krav og endvidere et grundlag for handling og beslutning. Reformuleres den første dimension på

denne måde, indeholder den dels en bevægelse fra kendsgerninger til anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger, og dels et grundlag for handling og beslutning.

FORSAMLINGER AF FORSAMLINGER AF FORSKELLE

Den anden dimension, mangfoldige og skiftende perspektiver, afdækker ifølge Colby et al., hvordan der er flere perspektiver på en sag og således, hvordan der er forskellige måder at analysere den på hver med forskellige præmisser, metoder og i forlængelse heraf konklusioner og løsningsmuligheder tilknyttet (Colby et al. 2011, 63). Den erhvervsfilosofiske indstilling reformulerer denne dimension ved at beskrive de forskellige perspektiver som en del af sagen frem for perspektiver på den. Perspektiverne er således sammen med en række andre materielle og immaterielle forhold, aktører og relationer med til at skabe og opretholde sagen. At undersøge den bliver at kvalificere, udbygge, udvide og nuancere ens forståelse af denne sag ved at åbne op, komplicere og lægge til.

Endvidere medfører denne reformulering af den anden dimension, at man ikke bare indser, at man selv er fortolker og således bærer af et perspektiv, som præger ens måde at se og beskæftige sig med forskellige forhold på. Ved at anse en sag, som udgjort og opretholdt af forsamlinger af forsamlinger af forskelle og endvidere at åbne op, komplicere og lægge til, åbner man samtidig sin egen forståelse og menings-skabelse for noget nyt, fremmed og ukendt. Reformuleringen af den anden, centrale dimension medfører således, at ens egen menings-skabelse holdes åben for debat, refleksion og revision.

HANDLINGER, BESLUTNINGER OG LEGITIME BEGRUNDELSER

Refleksiv meningsfuldhed, den tredje af dimensionerne, beskrives i *"Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession"* som en måde, hvorpå man kan vælge mellem de forskellige perspektiver, som, man gennem mangfoldige og skiftende perspektiver er blevet bevidst om, knytter sig til en sag (Colby et al. 2011, 65). Således beskriver dimensionen, hvordan man skal sætte forskellige perspektiver, deres præmisser og konklusioner i forhold til de værdier, drømme og mål, man har. Dette udgør ifølge Colby et al. et grundlag for handling (ibid.).

Først og fremmest reformuleres det at handle inden for den erhvervsfilosofiske indstilling til det at handle, træffe beslutninger og endvidere at begrunde og aflægge regnskab herfor. Grundlaget for netop at handle, træffe beslutninger og begrunde hænger inden for den erhvervsfilosofiske indstilling sammen med en række forskellige forhold. For det første sker det på baggrund af den nuancerede, dybdegående og reflekterede forståelse, man får af en sag ved anse den som et anliggende frem for en kendsgerning. Når man efterfølgende lukker ned og reducerer i kompleksiteten for at kunne handle og træffe beslutninger, sker det således ud fra denne forståelse og endvidere ud fra en viden om de fravalg, der nødvendigvis knytter sig til ens handlinger og beslutninger.

Den erhvervsfilosofiske indstilling indebærer for det andet, at man handler, træffer beslutninger og begrunder på en måde, der er legitim og meningsfuld for de konkrete, sociale praksisser, man indgår i. Trækkes man ind i denne sociale praksis følger en forståelse af, hvad der gælder som legitimt og illegitimt, hvilke meningsskabelser der gøres brug af, og hvilket sprog der tales i. En forståelse, som er nødvendig, hvis man skal benytte sig af begrundelser, som allerede anses som legitime, og hvis man ønsker at forandre opfattelsen af, hvad der er legitimt og meningsfuldt.

For det tredje indebærer det at handle, træffe beslutninger og begrunde inden for den erhvervsfilosofiske indstilling, at det er en førsteperson og således en fortolker, som foretager disse handlinger, beslutninger og begrundelser, og som således fortolker dem gennem sin meningsskabelse. Men, som allerede beskrevet under den tredje dimension, åbnes denne meningsskabelse op, udfordres, udbygges og revideres i bevægelsen fra kendsgerninger til anliggender. At åbne op, komplicere og lægge til, bliver i forlængelse heraf en form for selvkritik eller kritisk opmærksomhed.

DEN ERHVERVSFILOSOFISKE INDSTILLING

Den fjerde dimension, praktisk dømmekraft, indebærer ifølge Colby et al. at handle og træffe beslutninger i praktiske, sociale kontekster på baggrund af både ens faglighed, tekniske og praktiske færdigheder og ens analytiske, refleksive og etiske kompetencer (Colby et al. 2011, 82). Praktisk dømmekraft, handler på denne måde om anvendelsen af den første, anden og tredje dimension i praksis. Hvor analytisk tænkning, mangfoldige og skiftende perspektiver og refleksiv meningsfuldhed i rapporten beskrives uafhængigt af praksis, defineres, afgrænses og indholdsbestemmes disse dimensioner i den erhvervsfilosofiske indstilling netop i kraft af konkrete, sociale praksisser. Og således i kraft af den sociale praksis, der møder en med krav om handling og beslutning. Hvordan man benytter den første, anden og tredje dimension i praktiske, sociale kontekster, er således allerede en del af reformuleringerne af dimensionerne gennem den erhvervsfilosofiske indstilling. At åbne op, komplicere og lægge til, er altid at åbne op inden for en kontekst, der kræver, at man på et tidspunkt lukker ned for at kunne handle og træffe beslutninger. Og at handle og træffe beslutninger, er altid at handle inden for en kontekst, der kræver legitime begrundelser og således, at vi aflægger regnskab og står til ansvar, uanset om ønsket er at skabe forandringer inden for denne kontekst eller ej.

Således indeholder den fjerde og sidste af dimensionerne inden for den erhvervsfilosofiske indstilling for det første at komplicere, åbne op, lægge til, reflektere over og revidere den sag, man beskæftiger sig med, den kontekst, man er en del af, og ens egen meningsskabelse. For det andet indebærer dimensionen, at man på baggrund af den forståelse og viden, som denne bevægelse medfører, handler, træffer beslutninger og endvidere begrunder og aflægger regnskab for de valg og fravalg, ens handlinger og beslutninger indebærer. Og dette på en måde, der er legitim og meningsfuld inden for den pågældende

socialt praksis, den erhvervsfilosofiske indstilling bringes i spil i eller i forhold til. Således indebærer den erhvervsfilosofiske indstilling også en viden om denne sociale praksis, dens ritualer, fortællinger og sprog for herigennem at opnå legitimitet, accept og forandring.

KAPITEL 7: KONKLUSION

I nærværende afhandling har vi undersøgt det spændingsfelt, der opstår, når filosofi bringes i spil i og i forhold til erhvervsøkonomiske kontekster og problemstillinger. Et spændingsfelt, der opstår på baggrund af kravet om og nødvendigheden af både en problemorienteret og en handlingsorienteret tilgang. I forlængelse heraf har vi udviklet en erhvervsfilosofisk indstilling, som imødekommer dette spændingsfelt gennem en reciprok integration. Det vil sige gennem en integration, der ikke opløser spændingen mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, men i stedet lader de to tilgange udfordre, begrænse og berige hinanden.

Motivationen bag undersøgelsen af spændingsfeltet mellem det handlingsorienterede og det problemorienterede udspringer både af teoretisk interesse og personlig erfaring. Som studerende på en kombinationsuddannelse mellem erhvervsøkonomi og filosofi og således på en uddannelse, der behandler filosofi inden for en erhvervsøkonomisk kontekst, præges vi på den ene side af det analyserende, reflekterende, kritiserende og problematiserende ved filosofi. Og på den anden side mødes vi af kravet om at handle, træffe beslutninger, løse problemstillinger og skabe forandringer inden for praktiske, konkrete, sociale og erhvervsøkonomiske kontekster. Således er spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede et anliggende for os. Et anliggende vi gennem nærværende afhandlingen har forsøgt at åbne op, komplicere og nuancere.

I det følgende vil vi sammenfatte, hvordan de forskellige pointer, analyser og diskussioner i afhandlingen bidrager til undersøgelsen af spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede og endvidere til udviklingen af en erhvervsfilosofisk indstilling, som imødekommer dette spændingsfelt gennem en reciprok integration.

Afhandlingens undersøgelse af spændingsfeltet startede med rapporten *"Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession"* og dennes anbefaling af integrationen mellem erhvervsøkonomiske uddannelser og liberal arts. Beskrivelsen og anbefalingen af denne integration fremhævede, hvordan den problemorienterede og den handlingsorienterede tilgang hver besidder styrker og svagheder, hvorfor de skal integreres reciprok. Tilgangene skal således udfordre, udbygge, styrke og revidere hinanden frem for at udgøre to uafhængige, parallelle spor.

Dernæst introducerede vi en række tekster, der behandler spændingsfeltet inden for en filosofisk kontekst gennem spørgsmålet om filosofiens anvendelse. Denne undersøgelse viste for det første, at det hverken er en uproblematisk eller ukontroversiel manøvre at bringe filosofi i spil i forhold til andre discipliner, formål og kontekster. For det andet, pegede teksterne på to forskellige måder, hvorpå spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede adresseres inden for denne kontekst: en måde, der betoner det problem-

orienterede, idet den lader filosofien undersøge, problematisere og kritisere verden uden at tage denne verdens praktiske krav, begrænsninger og konkrete forhold i betragtning. Og en måde, der betoner det handlingsorienterede og instrumentaliserer filosofien i forsøget på at imødekomme verdens konkrete forhold, men dette på bekostning af det problemorienterede. Således repræsenterer disse to måder at adressere spændingsfeltet på to former for integration, der ikke er reciproke.

Disse to former for integration eksemplificerede vi i forlængelse heraf gennem en traditionel og en radikal tilgang til business ethics. På denne måde konkretiserede vi det handlingsorienterede og det problemorienterede, og tydeliggjorde endvidere de styrker og svagheder, som forsøget på at imødekomme spændingsfeltet skal henholdsvis bibeholde og modarbejde. Afsnittets konkretisering af det handlingsorienterede og det problemorienterede pegede således på, hvordan den traditionelle tilgang til business ethics præges af ambitionen om at imødekomme menneskers erfaring af at skulle handle og træffe beslutninger i forhold til konkrete etiske dilemmaer, og endvidere, hvordan den radikale tilgang med ambitionen om at undersøge, analysere, problematisere og kritisere konstant forsøger at udfordre den måde, vi anser og beskæftiger os med business ethics på. Disse ambitioner betragtes både som de to tilganges styrker, men også som deres svagheder, da de i forsøget på at indløse deres ambitioner begge vægter et forhold i spændingsfeltet på bekostning af det andet.

På denne måde afdækkede afhandlingens forskellige undersøgelser af spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede, hvilke muligheder og begrænsninger, præmisser og diskussioner, som spændingsfeltet indebærer, og således hvilken ramme der er for en imødekommelse af spændingsfeltet gennem en reciprok integration.

Gennem redegørelser for Bruno Latours begreber om kendsgerninger og anliggender, Robert Pippins begreb om det irreducible førstepersonsperspektiv og Jonathan Lears begreber om polis, idiopolis og idiolekt præsenterede vi i forlængelse heraf tre alternative tilgange til business ethics. Tre alternative tilgange, som søger at bibeholde styrkerne og modarbejde svaghederne ved den radikale og den traditionelle tilgang, og som endvidere danner udgangspunkt for udviklingen af en erhvervsfilosofisk indstilling, der imødekommer spændingsfeltet mellem det problemorienterede og det handlingsorienterede gennem en reciprok integration.

Denne erhvervsfilosofiske indstilling er en indstilling, der bevæger sig fra kendsgerninger til anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger. Det vil sige, som lægger virkelighed til en sag ved at behandle den som et anliggende og således viser, hvordan den er skabt og opretholdt af forsamlinger af forsamlinger af materielle og immaterielle forhold, aktører, perspektiver og sociale relationer. En indstilling, der gør denne indsigt i verdens kompleksitet til et oplyst og kvalificeret grundlag for nuancerede og reflekterede, men reducerende fortolkninger, der igen og igen må betragtes som anliggender. Det vil sige, som

gør verdens kompleksitet til udgangspunkt for skabelsen af åbne og oplyste kendsgerninger, der danner grundlag for imødekommelsen af sociale praksissers krav og forventning om handling og beslutning. Og endvidere en indstilling, der, i kraft af at være en indstilling, altid allerede knytter sig til en fortolker og dennes menings-skabelse.

Den erhvervsfilosofiske indstilling er en indstilling, der er sensibel over for den kontekst, den bringes ind i, dens menings-skabelser, praksisser og sprog, og som herigennem skaber mulighed for legitime begrundelser og forandringer. Ikke gennem kritiske og radikale dekonstruktioner, men ved at lære at forstå den konkrete praksis menings-skabelse, tale dens idiolekt og herigennem belyse, hvordan dens menings-skabelse ikke er en neutral kendsgerning, men et anliggende. Endelig er den erhvervsfilosofiske indstilling en indstilling, der aldrig lukker sig om sig selv, men konstant holdes åben for debat, refleksion og revision. En erhvervsfilosofiske indstilling, der således ikke blot kan indgå i og interagere med sociale praksisser på sociale praksissers præmisser, men som ligeledes kan medvirke til at forandre disse praksisser ved at åbne op, komplicere og lægge til.

Med udviklingen af den erhvervsfilosofiske indstilling imødekommes spændingsfeltet mellem det handlingsorienterede og det problemorienterede gennem en reciprok integration. Det vil sige gennem en integration, der lader de to forhold gensidigt berige, begrænse og revidere hinanden gennem en kontinuerlig, vekselvirkende og produktiv bevægelse. En vekselvirkning, der først og fremmest kommer til udtryk i den erhvervsfilosofiske indstillings bevægelse fra kendsgerninger til anliggender til åbne og oplyste kendsgerninger. Her bliver friheden til at komplicere på den ene side det, der muliggør, at de sociale praksissers krav kan imødekommes på et kvalificeret og reflekteret grundlag. Samtidig er det netop imødekommelsen af kravet om handling, beslutning og begrundelse, der sikrer, at den forståelse og indsigt, der er opnået ved at komplicere og åbne op, kan blive bragt i spil i en konkret, social praksis. Dernæst kommer den reciproke integration mellem det handlingsorienterede og det problemorienterede til udtryk i den erhvervsfilosofiske indstillings vekselvirkende bevægelse mellem erhvervsfilosoffens menings-skabende fortolkninger på den ene side, og den fortsatte revision og problematisering af disse fortolkninger på den anden. Og endelig kommer den reciproke integration til syne gennem vekselvirkningen mellem tilpasning og forandring. Det vil sige mellem imødekommelsen af de sociale praksissers krav på den ene side og problematisering og forandringen af de sociale praksissers menings-skabelse på den anden.

Den erhvervsfilosofiske indstilling udviklet i nærværende kandidatafhandling, imødekommer således spændingsfeltet mellem det handlingsorienterede og det problemorienterede gennem en reciprok integration udtrykt gennem en kontinuerlig, produktiv vekselvirkende bevægelse mellem at åbne op og lukke ned, komplicere og reducere, udfordre og begrænse, forandre og tilpasse.

LITTERATURLISTE

- Blok, A., og Elgaard Jensen, T., 2009, *Bruno Latour – Hybride tanker i en hybrid verden*, København: Hans Reitzels Forlag
- Borch, C., og Madsen, M. R., 2008, *En introduktion, i: En ny sociologi for et nyt samfund: Introduktion til Aktør-Netværk-Teori*, Latour, B. (red.), 2008, s. 11-17, København: Akademisk Forlag
- Bradburn, R., 2001, *Understanding Business Ethics*, London og New York: Continuum
- Bredeson, D. A., 2012, *Applied Business Ethics*, Arizona: South-Western Cengage Learning
- Campbell, C., Parker, M., og Bos, R. T., 2005, *For Business Ethics*, New York: Routledge Taylor & Francis Group
- Colby, A., Ehrlich, T., Sullivan, W. M., Dolle, J. R., 2011, *Rethinking Undergraduate Business Education – Liberal Learning for the Profession*, Stanford: The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching
- Hutchinson, P., og Loughlin, M., 2009, *Why Teach Philosophy?*, i: Kenkmann, A. (red.), *Teaching Philosophy*, 2009, London: Continuum International Publishing Group
- Jennings, M., 2012, *Business Ethics: Case Studies and Selected Readings*, 7. udgave, Arizona: South-Western Cengage Learning
- Kasachkoff, T. (red.), 1998, *In the Socratic Tradition – Essays on Teaching Philosophy*, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers
- Kergel, D., 2012, *What is philosophy (and is it applicable?)*, i: Reinbacher, G. S. og Zeller, J. (red.), *Filosofiens anvendelighed*, 2012, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag
- Latour, B., 2005, *What is the Style of Matters of Concern? Two Lectures in Empirical Philosophy*, i: Van Gorcum, 2008, Amsterdam
- Latour, B., 2003, *Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern*, i: *Critical Inquiry – Special Issue on the Future of Critique*, vinter 2004, vol. 30, No. 2, s. 225-248

Lear, J., 1998, *Open Minded – Working Out the Logic of the Soul*, Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press

Nørreklit, L., *Filosofi i praksis*, 2012, i: Reinbacher, G. S. og Zeller, J. (red.), *Filosofiens anvendelighed*, 2012, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag

Pippin, R. B., 2009, *Natural and Normative*, i: *Daedalus*, sommer 2009, vol. 138, No. 3, s. 35-43

Platon, 2007, *Staten*, København: Museum Tusulanums Forlag

HJEMMESIDER

CSR Kompasset, 2012, *Fase 3: Udarbejdelse af krav til leverandør*, <http://www.csrkompasset.dk/udarbejdelse-af-krav-til-leverand%C3%B8rer>, (30.08.2013)

Encyclopædia Britannica, 2013, *Liberal Arts*, <http://global.britannica.com.esc-web.lib.cbs.dk/EBchecked/topic/339020/liberal-arts>, (30.08.2013)

Latour, B., 2011, *Biography*, Bruno Latour, <http://www.bruno-latour.fr/biography>, (27.08.2013)

Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser, 2012, *Eksamenshåndbogen*, <http://fivu.dk/uddannelse-og-institutioner/ankendelse-og-dokumentation/find-vurderinger/eksamenshaandbogen/lande-og-eksaminer>, (30.08.2013)

The University of Chicago, 2007 (a), *Jonathan Lear*, The Department of Philosophy, <http://philosophy.uchicago.edu/faculty/lear.html>, (27.08.2013)

The University of Chicago, 2007 (b), *Robert Pippin*, The Department of Philosophy, <http://philosophy.uchicago.edu/faculty/pippin.html>, (27.8.2013)